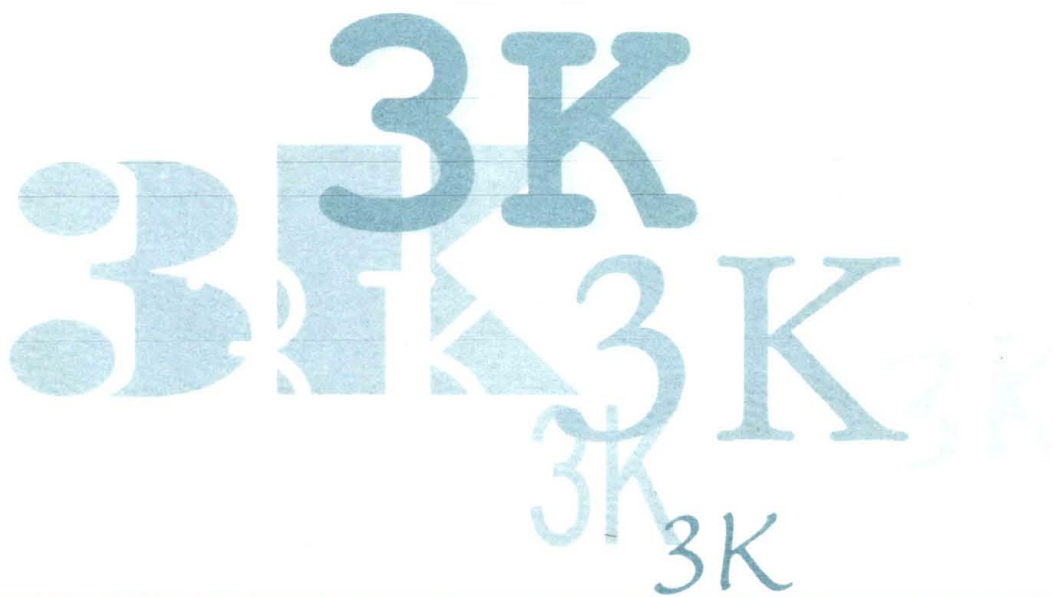

KÖNYV KÖNYVTÁR KÖNYVTÁROS

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

„Az év fiatal könyvtárosa” elismerő cím elnyerésére

A Magyar Könyvtárosok Egyesülete, valamint az Informatikai és Könyvtári Szövetség a pályakezdő könyvtárosok kiemelkedő szakmai teljesítményének jutalmazására ismét meghirdeti „Az év fiatal könyvtárosa” pályázatot. Az elismerést minden évben egy harminchárom év alatti (idén az 1972-ben vagy később született), felsőfokú végzettséggel rendelkező gyakorló könyvtáros kaphatja meg, egyéni pályázat alapján.

A pályázat benyújtásának határideje: **2005. május 31.**

Helye: Magyar Könyvtárosok Egyesülete Elnöksége
(Budapest, Hold u. 6., 1054)

A pályamunka tartalmazza a jelölt szakterületének gyakorlatából származó valamely téma írásbeli, még nem publikált kidolgozását, szakmai önéletrajzot és három támogató írásbeli ajánlását. Az előző évben nem nyert pályázatokat újabb három ajánlással ismét be lehet nyújtani.

Az elismerő cím odaítéléséről az IKSZ és az MKE elnöksége által megbízott kuratórium dönt. Az elismerés ünnepélyes átadására az MKE vándorgyűlésének plenáris ülésén kerül sor.

A címmel jár: elismerő oklevél, ötvenezer forint jutalom, a vándorgyűlésen vagy az MKE és az IKSZ valamely szakmai rendezvényén bemutatkozó előadás lehetősége, a kuratórium ajánlása a szaklapoknak a dolgozat közzétételére. A cím birtokosai előnyt élveznek a külföldi tanulmányutakra benyújtott pályázatok elbírálásánál.

Bakos Klára
MKE elnöke

Dr. Fodor Péter
IKSZ elnöke

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

---

14. évfolyam 3. szám

2005. március

Tartalom

Könyvtárpolitika

- Tóth Gyula:** A közkönyvtár és használói 3
Pegán Anita: Látogatás az Európa Tanács Információs és Dokumentációs
Központjában. Beszélgetés Pappné Farkas Klárával 10

Fórum

- Papp István:** A magyar könyvtárosság etikai kódexének kidolgozására alakított etikai munkabizottság tevékenységéről 14

Műhelykérdések

- Fehér Miklós:** Az országos internetfelmérés összegzése 20
Szalóki Gabriella: A tárgyszavazás gyakorlata az Országos Széchényi
Könyvtárban 24
Tóth Ferenc Tibor: Olvasói Professzionális Munkaállomások az OSZK-ban 28

Konferenciák

„Emlékezünk jeles elődeinkről”

- Kocsy Anikó:** Hírlaptárolni pedig muszáj 30
Kégli Ferenc: Elképzelések a retrospektív nemzeti sajtóbibliográfiáról 40
Pogány György: „Könyvek között éltem” Kozocsa Sándor emlékezete 45

Perszonália

- Gerő Gyula nyolcvan éves 52

Könyv

- Katsányi Sándor:** Terra incognita 54
Egy könyvtárosnő emlékezete 59

From the contents

Gyula Tóth: The public library and its users (3);

Anita Pegán: Interview with the Director of the Information and Documentation Centre of the Council of Europe, Klára Papp-Farkas (10);

István Papp: Elaborating the Hungarian code of ethics for librarians (14)

Cikkeink szerzői

Fehér Miklós, a Könyvtári Intézet osztályvezetője; *Katsányi Sándor*, a FSZEK nyugalmazott főosztályvezetője; *Kéglí Ferenc*, az OSZK osztályvezetője; *Kocsy Anikó*, az OSZK osztályvezetője; *Papp István*, a FSZEK ny. főigazgató-helyettese; *Pegán Anita*, az Országgyűlési Könyvtár osztályvezetője; *Pogány György*, az ELTE oktatója; *Szalóki Gabriella*, az OSZK munkatársa; *Tóth Ferenc Tibor*, az OSZK osztályvezetője; *Tóth Gyula*, ny. főiskolai tanár

Szerkesztőbizottság:

Bartos Éva (elnök)

**Biczák Péter, Borostyániné Rákóczi Mária, Győri Erzsébet,
Kenyéri Kornélia, Poprády Géza**

Szerkesztik:

Mezey László Miklós, Sz. Nagy Lajos, Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: 1827 Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 224-3791; E-mail: 3k@oszk.hu;

Internet: www.ki.oszk.hu/3k

Közreadja: a Könyvtári Intézet

Felelős kiadó: **Dippold Péter**, a Könyvtári Intézet igazgatója

Technikai szerkesztő: **Korpás István**

Nyomta az AKAPRINT Nyomdaipari Kft., Budapest

Felelős vezető: **Freier László**

Terjedelem: 5.7 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatta a

Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

Nemzeti Kulturális Alapprogram

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

Terjeszti a Könyvtári Intézet

Előfizetési díj 1 évre 4440 forint. Egy szám ára 370 forint

HU-ISSN 1216-6804

A közkönyvtár és használói

Néhány teória, tévhit újragondolása

Egy disszertáció ürügyén

Sajnos, nem olvastam Pallósiné Toldi Márta doktori disszertációját (*Nyilvános könyvtárak a pannon térség társadalmában*), csak Vajda Kornél széljegyzeteit a védésről (a fenti címmel, 3K, 2004. 10. sz. 3–7. p.). A híradást kiegészítette maga a disszertáns a megyei híradóban, Németh Tiborral beszélgetve („*Sorsom ciklikusan összefonódott a könyvtár épületével...*” *Beszélgetés Pallósiné dr. Toldi Mártával, a Berzsenyi Dániel Könyvtár igazgatójával a Szinnyi-díjról, a Janus-arcú könyvtárhasználatról és a flow fontosságáról*. A Vas Megyei Könyvtárak Értesítője, 2004. 3. sz. 41–46. p.) Mindkét forrás azt jelzi, hogy Pallósiné vitába keveredett opponenseivel a közkönyvtárak potenciális használói körének megítélésében. A nézetkülönbség oka Pallósiné szerint az, hogy bírálóinak „...a könyvtári szolgálathoz kötődő határtalan elhivatottsága kevésbé engedte láttatni számukra a gyakorlat realitását és azokat az üzeneteket, amelyeket egy szociológus [mármint PTM] empirikus kutatások alapján kiolvas az adatokból. ...*Hitüinktől függetlenül, mélyebb folyamatrendszerek összhatásaként változhat a könyvtárakat körülvevő társadalmi környezet és vele az igények.* (Az én kiemelésem – mert ezt tartom kulcsmondatnak – TGY) A magyar könyvtári szakirodalomban szinte alig olvasni olyan kritikusi elemzéseket, amelyek rámutatnak a növekvő igénybevétel belülről a használóközönség bázisának mozdulatlanságára. Vizsgálataim alapján is nyugodtan állíthatom: minden helyi társadalomban »kisebbségben« van a könyvtárak törzsközönsége még akkor is, ha ez a csoport gyakrabban igényli az általunk nyújtott szolgáltatásokat. A könyvtáraknak szerény eszköztáruk van arra, hogy hatókörüket kiszélesítsék, ugyanakkor természetes ellentmondás, hogy minden jó könyvtáros nehezen nyugszik bele ebbe a kiszolgáltatott helyzetbe.” A következő kérdésre adott válaszából pedig ezt tartom fontosnak idézni: „Még a fejlettebb társadalmakban, ahol az olvasáskultúrának nagyobb rangja van és jelentősebb a könyvtárak hatóköre, a társadalom többsége ott sem él a kínált könyvtári szolgáltatásokkal. [Nálunk] ...bár csak 13–14% a regisztrált használók aránya, de ehhez – a kutatások által igazoltan – szorosan kapcsolódik egy kb. +60%-os holdudvar, amelynek révén a tényleges társadalmi hatókör eléri a 20%-ot.”

Vajda Kornél szerint „eltérően a szokásostól... igen kemények voltak az opponensek”, valószínűleg nemcsak az idézett témában, hanem más kérdéseket illetően is. Jelzi ugyanakkor Vajda azt is, hogy a disszertáns mindenki számára meggyőző válaszokat adott, s a közkönyvtár korszerű modelljét felvázoló értekezés könyv alakban való közzétételét sürgeti, még hozzá – a vizsgálatba bevont osztrák és szlovén könyvtárak miatt – németül is.

Az ismertetésekből kiragadott sorok inkább ürügyként szolgálnak számomra, hogy saját gondolataimat kifejtsem a témában, hol egyetértve, hol vitatkozva az idézett és nem idézett partnerekkel – s talán, Pallósinéra hivatkozva, de a saját sarkításaimat is hozzáadva –, hogy vitát provokáljak a közkönyvtárak változó értelmezése témakörében. Számos kérdést aktuálisnak tartok közkönyvtári kérdésben: pl. például hét évvel a törvény megjelenése után is felmerülhet a kérdés, csak névváltozás történt, avagy az így nevezettek közül mennyi maradt közművelődési (= "szocialista" nép-)könyvtárnak, s melyek nyilvános/közkönyvtárak? Egy íráson belül azonban minden kérdés nem tárgyalható meg. *Mindenekelőtt most azt kívánom szóba hozni, kié, kiké a közkönyvtár, milyen a társadalmi környezete, vonzásköre.* Mindeközben sietek előre jelezni, hogy magam is kíváncsian várom a kötetet, de az eddig megismertek alapján Pallósiné véleményéhez állok közelebb.

A „mindenki könyvtára” csak virtuálisan igaz

Minek tagadjam (minthogy a jó szerencsém megadta a lehetőséget, hogy a szakma új kézikönyvében a közkönyvtári fejezet szerzőjeként a korszerű értelmezés megfogalmazásával viaskodhattam), magam is mindenki könyvtáraként, az állampolgári jogon járó, a szűkebb és tágabb közösség minden tagját szolgáló könyvtár(i rendszer)ként írtam le a könyvtártípust. (*Könyvtárosok kézikönyve.* Szerk. Horváth Tibor, Papp István. 3. köt. Bp. Osiris, 2001. 67–103. p.) Talán nem kell semmit sem visszavonnom, mégis sokszor úgy tűnik, vannak, illetve lehetnek a „mindenki könyvtára” értelmezésnek félrevívó olvasatai.

Mindenekelőtt alá kell húzni, hogy ez nem úgy értendő, hogy mindenki használja is!

Mások, de magam is többször felhívtuk a figyelmet arra, hogy legalábbis Magyarországon – s persze más tényezők mellett, bizonyosan szinte minden könyvtár-típus évtizedekig megkettőzött voltából, a több könyvtárba való beíratkozás lehetőségéből is következően – az 1970-es évek elején volt a lakosság legnagyobb arányban beíratkozott olvasó, mintegy 20–25 százaléknyi mértékben. Vagyis akkor is csak minden negyedik–ötödik lakos volt könyvtárnak tagja. Az utóbbi jó három évtizedben, ha nem is egyenletesen, de inkább csökkenő a közkönyvtárak hatóköre, és ha ingadozóan is, de beállt a Pallósiné által bemutatott arány. Meglehet, ez sok ország helyzeténél jobb, de nyugat-európai, s főleg a skandináv országokénál szembeütően rosszabb. A tisztas középhelyzet önmagában nem lenne rossz, ha a tendencia pozitív volna: a gondot a stagnálás, a visszacsúszkálva helyben járás, és legalábbis mennyiségileg a hatókör mozdulatlansága jelenti számomra. Meg az, hogy ezt az érintettek mintha nem is érzékelnék megfelelő hangsúllyal és tenni akarással, az okát nem is firtatják. Ezért is vélem úgy, számos kérdést újra kellene gondolni.

Ma úgy látszik, a közkönyvtár azoké, akik használják.

De kik ők és a minden ötödik használó mellett a többi négynek miért nem kell? Pallósiné szerint van egy törzsközönség, amely kisebbségben van a közösségen belül. Ez bizonyosan igaz, de arról már kevesebbet tudunk, hogy a beíratkozottakon belül a törzsközönség van-e többségben, s a bármilyen arányú cserélődésnek melyek az okai? Jelesül: könyvtáron kívüli vagy azon belüli okok-e a meghatározók? Mindenesetre az spekulatív és tapasztalati tényezők keresztezésével, vagyis konk-

rét vizsgálatok nélkül is megállapítható, hogy 14–18 éves koráig alig akad fiatal, aki legalább néhányszor ne járt volna közkönyvtárban. Ha ez igaz, és ha hatott volna az ún. „olvasóvá nevelés”, akkor „skandinávnyi” eredményeknek kellene mutatkoznuk Magyarországon is. Ha az olvasóvá nevelést nem is azonosítjuk – mert hiszen nem is az! – a könyvtárhasználóvá szoktatással, akkor sem zárhatjuk ki, hogy belső okai is vannak a mérsékeltbb könyvtárhasználatnak. (A Pallósiné által említett és 60 százaléknnyira mért, de az olvasók táborát így is csak 20 százalékra emelő „holdudvar” mindig is létezett, sőt hozzátehetjük, hogy közel ilyen arányban a végleges választás a kikölcsonzött kötetek esetében is nem a könyvtárban, hanem otthon történik meg. Megengedem, bár nem biztos, hogy a holdudvar nőit, amelyet részben akár természetes védckezésnek is nevezhetünk – az egyebekhez mérten szerény összegű, de a társadalom jelentékeny hányadának jelentős – könyvtárhasználati díjak miatt, vagy éppen a másutt továbbtanuló akadályoztatása miatt is nőhet az ún. „családi beíratkozások” aránya. S akkor a több könyvtárba beíratkozókrol szó sem esett.)

Pallósiné utal rá, de talán nem árt külön is hangsúlyozni, hogy minden állampolgár lehet potenciális könyvtárhasználó, de ez „csak” azt jelenti, hogy a mai felfogás szerint senki sem zárható ki; a közkönyvtár (ma már – talán?) nem (lehet) diszkriminatív, nem tehet különbséget, és elvileg (vagy még inkább: rendszer részeként!) mindenkinek felkínálja szolgáltatásait. *A mai valóságos könyvtár – szemben az elmúlt évtizedek máig ható értelmezésével – „mindenki” szolgálatára nem képes!* Demográfiailag vagy szociológiailag a könyvtárat használók köre a lakóhelyi közösség összetételéből nem vezethető le, nem egymás tükörképei. Hogy egy-egy könyvtárat mely társadalmi csoportok, rétegek használták és használják, történelmileg és a helyi viszonyoktól függően eltérő. Vagyis a mai közkönyvtár sem mindenkié, és ne lepődjünk meg: nem is akarja mindenki használni. Azt, hogy helyenként kinek van indíttatása használatára, kinek kell és mire, helyben kell felderíteni. Néha egészen „furesa” motivációs tényezők is lehetnek. Pályakezdő koromban, még egy éve sem dolgoztam, amikor egy dunántúli tájértekezlet keretében Tabra is eljutottunk, és meglepődve konstatáltuk, hogy az olvasók között feltűnően és másoktól eltérően magas arányt képviselnek a 15–35 év közötti férfiak. Mikor ezt észrevételeztük, Kellner Béla azzal védte meg a (sokan nem is tudják, hogy ilyen is volt) népművelési gimnáziumban végzett, és ráadásul feltűnően esinos fiatal olvasószolgálatos kolleginát, hogy az illető van olyan okos, ha problematikussá válik, majd nem él ezzel a (mai szóval marketing) eszközzel.

A nyilvános/közkönyvtár a magán könyvtár pótlására jött létre

Mindenekelőtt egy tévhitet kellene sürgősen elfelejteni. Én még emlékszem arra a rossz beidegzésre és tévedésre, amely a természetesen és eredendően (sőt talán egyetlen) formának a néma olvasást tartotta. Sőt azonosította a könyvolvasással, ráadásul csak a könyvtárhasználót tekintette olvasónak. Ma már az „olvasáson” nagyon sok más is értendő! Hasonlóan korrigálni szükséges azt a gyakran érzékelhető – végig nem gondolt – nézetet, hogy a lakosság elsődleges olvasási-tájékoztató forrása a nyilvános közkönyvtár. Aki ezt gondolja, elfelejti, hogy a könyvtár évezredek át egyetlen és természetes formája a magánkönyvtár volt.

(Ebben a helyzetben ide kell sorolni az uralkodói könyvtárakat, valamint az ugyan- csak zárt intézmények tagjai számára hozzáférhető oktatási intézményi vagy az egyházi közösségeket szolgáló könyvtárakat is!) A nyilvános vagy közkönyvtár a magánkönyvtár kiegészítésére, pótlására jött létre a XVIII–XIX. század fordulójától (néhány korábbi kivétel erősíti a szabályt!) a felvilágosodás, az alfabetizáció, az urbanizáció, a polgárosodás, és még számos tényező hatására. És akkor, amikor a soktényezős második olvasási forradalom idején magánkönyvtárból nem mindenki tudta olvasási éhségét kielégíteni. Emiatt egyrészt kisebb-nagyobb közösségek teremtették meg a maguk könyvtárát vagy arra vállalkozók (gyakran üzleti, de még mindig megfizethetőbb módon, mintha saját könyvtárát gyűjtöttek volna) szerveztek sokakat kielégítő könyvtárakat. (Bővebben: Chartier, Roger: *A kódextől a képernyőig. Az írott szó röppályája*. BUKSZ, 1994. Ősz. 305–311. p., illetve *Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban*. Szerk. G. Cavallo, R. Chartier. Bp. 2000. megfelelő fejezete.) Talán a bizonyítást megtakaríthatom, ha az előbb említett kézikönyvünk 3. kötetének 1.4. alfejezetére hivatkozom. Ez a könyvtár történelmi szerepváltásait, azon belül az olvasási forradalom és a könyvtárak nyilvánosságának, így a közkönyvtárak első megnyilvánulási formáit tárgyalja. Szögezzük le, hogy az olvasókör – egylet, szakegyleti és kaszinói könyvtár – valós viszonylag kitapintható, de rétegigényeket elégített ki, amíg volt igény és volt miből kielégíteni. Hasonlóra vállalkoztak a felülről létrehozott népkönyvtárak is, amikor a „nép”, a szegényebb és kevésbé iskolázott lakosság gyakran inkább vélt mint alig valós igényeit, központilag oktrojált gyűjteményekkel akarták kielégíteni. (Megléhet, akkor romlott el az igény és kínálat összhangja!?) A városokban, a polgárosodás keretében született meg az összes adózó polgár kiszolgálását vállaló nyilvános közkönyvtár (public library).

A „kiegészítő” szerep persze irányulhat az összes igény teljesítésére, de az alkalmi kiegészítésre is, amikor csak kipótolja a magángyűjteményből ki nem elégíthető olvasási, tanulmányi vagy éppen információs igényeket. Nézetünk szerint ez történik mindenekelőtt az egyéni igény felmerülésekor, ebből fakadó könyvtárhasználatkor. De nem csak az egyes emberre, hanem kisebb-nagyobb közösségekre is érvényes. Ez történik akkor is, ha az iskolának, a főiskolának vagy egyetemnek nincs vagy az igényeket teljesen kielégíteni nem képes könyvtára van. Ebben az esetben az állampolgár ott próbálkozik, ahol tud. De ebből nem következik, hogy a közkönyvtárnak iskolai, felsőoktatási (tehát szakkönyvtári) funkciókra kell vagy lehet berendezkednie. A közkönyvtár teljesen az iskolai (sőt nem ritkán több iskola!) funkcióinak betöltésére sem képes mennyiségileg, felsőoktatására pedig még ezen felül minőségileg sem alkalmas. Régi vesszőparipám, hogy jónéhány ezt hangoztató kolléga vajon a helyben lévő oktatási intézmények könyvtárát pótolandó funkciókat akar-e megcélozni, vagy a helyi állampolgár, de más település felsőoktatási intézményébe járók (szak)könyvtára akar-e lenni? „Szerencsés” esetben egy településről az ország valamennyi felsőoktatási intézménytípusát megtestesítően, szinte azok valamennyi szakára járó, alap-, tovább- és doktoranduszképzésben résztvevő jelentkezhet igényeivel. Akkor vajon ez a közkönyvtár tartalmilag valamennyi felsőoktatási intézményének könyvtárát egyedül helyettesítő funkcióra (is) ácsingózik?! Maradjunk annyiban: ezek a próbálkozások csak látszateredményeket hozhatnak, ezeket az igényeket szakkönyvtári funkciókra képes könyvtárak elégíthetik ki. S e tekintetben a közkönyvtár csak a feladat megoldásához való elin-

dulást célozza meg! Pontosabban állampolgári jogon nyújtsa mindazt, amit adottságai megengednek – alapfunkciója durva megsértése nélkül. Mindezzel nem akarom tagadni, céloztam erre a nyilvános könyvtári törvényt előkészítő egyik vitában is, hogy bizonyos fokig a különböző könyvtártípusok közelítésének, vagy – újbóli? – homogenizálásának vagyunk szemtanúi. (A lakosságot amúgy sem érdeklik a könyvtártípusizálás elméleti problémái!) Kétségtelenül a nagy és ezért ütőképesebb könyvtárak képesek többféle funkció ellátására – részben ezért nem funkcióról, hanem funkciórendszeréről kell ma már beszélni, részben a könyvtári matematikában az egyetlen százezres könyvtár többet ér, mint a tíz, egyenként 10 ezres – ez is főleg jól működő rendszer részeként. Szóval, ez a téma is megérne egy végiggondolást! Mindenesetre jó lenne, ha minden könyvtár valós vonzóköri igényekből és lehetőségekből vezetné le funkciórendszerét, és ehhez viszonyítva dolgozná ki a (manapság sokszor hevenyészett és régi) gyűjtőköri és használati szabályzat és azt rugalmasan hozzáigazítaná a változásokhoz!

Ismerjük meg egy-egy könyvtár valóságos használói körét

Az elmúlt évtizedek olvasásszociológiai vizsgálatainak köszönhetően az olvasásról (főleg a szépirodalom, vagy az olvasmányirodalom olvasóiról) többet, a könyvtárhasználatról és motivációiról, az ilyen szokásokról, egy-egy könyvtár szociológiai jellemzőiről a vonatkozó vizsgálódások szerény voltából fakadóan alig tudunk valamit. Még kevésbé van kialakult (bár a felhasználtnál azért jobb és bőségesebb) eszköztárunk egy-egy valóságos könyvtár munkatársainak ahhoz, hogy a vonzókörzet igényeit egyszerűen, gyorsan és mégis lehető pontossággal felmérjük, változásait nyomonkövessék. Ezért aztán a környezet feltérképezése kimerül abban, hogy pl. ha létesül egy elektronikai üzem vagy művészeti szak-középfiskola vagy nyelvvoktatásra orientálódott főiskola, uccu, az ilyen irányú irodalom kerüljön be gyűjtőköri szabályzatunkba! És ha nem özőnölnek az ilyen irányú igénylők, akkor az említett tényezők a hibásak. Külön megbeszélés tárgya lehetne az a „szomorú tény, hogy a közkönyvtári és a felsőoktatási könyvtárak statisztikai adataiban alig érződik valami a felsőoktatási hallgatói létszám robbanásszerű, két-háromszoros növekedéséből”. (Ebben Pallósinének önmagában persze igaza van!) De vajon nem inkább ugyanannak az elcségyesedési, minőségromláshoz vezető folyamatnak vagyunk-e részesei, ami előbb a mindinkább mindenkire kiterjedő, az alsó, majd a középfokú oktatásban már korábban lejátszódott, és most a felsőoktatásban éljük meg? Vagy talán azért nem érződik a hatás, mert sem a köz-, sem a felsőoktatási könyvtáraknak nem volt lehetőségük felkészülni a robbanásra, és nagyjából ugyanannyira vannak „hitelesítve”, mint korábban? Legfeljebb a belső olvasói arányok változtak a tanulásban résztvevők javára, kiszorítva a közkönyvtár „elsődleges” használói körének egy részét?

Nem vitatva azt a manapság közhelyszerű megállapítást, hogy nálunk a (tovább)tanulás a legfőbb könyvtárhasználatra motiváló tényező (pedig okkal és joggal sérelmezzük, hogy az óvodától az egyetemekig ezek sem inspirálnak körünkben elvárt mértékben és módon!), ez vajon nem csak azt jelenti, hogy a társadalom és a lakosság egyéb tevékenységi formái még ennyire sem sarkallnak könyvtárhasználatra? Nem kétséges, hogy az ifjabb korosztályok képviselője a legmarkán-

sabb a közkönyvtárakban. Az azonban legalábbis vitatható, hogy az iskola, a tanulás módszerei, vagy jó néhány pedagógus személy szerinti (főleg a kisteleptü- léseken egyúttal közkönyvtárosként is foglalkoztatottak) ráhatása jelenik-e meg a számok mögött. (Vagy ez utóbbi inkább a múltban volt érvényes, ma éppen amiatt is szerényebbek az eredmények, mert főleg falun ezek a régi pedagógusok már nem könyvtárosok, s ezért sem hozzák korábbi eredményeiket?) Vagy az, hogy még a szerény iskolai inspirációknak megfelelni sem képes iskolai könyvtárakat pótolandó járnak nyilvános könyvtárba? Nem ismerjük kellően az olvasóvá (vagy ami ezzel nem azonos!), a könyvtárhasználóvá válás útjait-módjait. Régi vessző- paripám: nem vizsgáljuk a könyvtáraktól való idegenkedés okait, csakúgy, mint az oda (legalább átmenetileg) eljutók lemorzsolódását kiváltó tényezők körét. Va- jon mi az oka, hogy a legtöbb ember (a tanulók is) – ha házi lehetőségei kime- rültek! – első reflexként nem közkönyvtárhoz, hanem rokonhoz, barátához, ismer- rőshöz, vagyis családi könyvtárhoz fordulnak. Közkönyvtárhoz sokan csak ez- után! (Az még csak magyarázható, ha többszöri használatra számot tartónak, munkaeszköznek, belefirkálásra vagy széljegyzetelésre valóknak ítélt könyvet meg- vásárolják.)

A közkönyvtár feladata, hogy rendelkezésre álljon

Az előbbiekből következően azt a – sokak által talán szentségtörőnek minősülő- nézetet vallom, hogy a közkönyvtárnak nem feladata az olvasóvá, könyvtárhasz- nálóvá nevelés. (Legalább is direkt módon! Ha tevékenységével ilyen eredményt is produkál, az ráadás.) A közkönyvtár „csak” legyen kéznél olyan társadalmi igények kielégítésére, amit a kisebb-nagyobb közösség vagy az állampolgár alkotmányos jogánál fogva elvárhat. A kételyeim ott kezdődnek, hogy kéznél vannak-e hazai könyvtáraink? Azt nyújtják-e, úgy és annyit nyújtanak-e, ami elvárható lenne tőlük? Tisztelet a meglehetősen ritka kivételnek, a válaszom tagadó! Nem csodálkozom, hogy sorra szűnnek meg könyvtárak, mert amit nyújtani képesek, az nem illik a mai korhoz. Sőt, számos esetben azon csodálkozom, hogy közülük jónéhányuk még van használójuk. Fájjalom, hogy számos kolléga nem érzékeli, hogy bármikor még azt a keveset is fölöslegesnek ítélik a „fenntartók”, amiből az intézmény vegetál. (Azért tettem a fenntartót idézőjelbe, mert a – települési, iskolai stb. – közösséget tartom e néven nevezhetőnek, és nem a nevükben eljáró, és az igényeket még any- nyira sem ismerőket, akik döntenek a könyvtár körülményeiről!) Hallgatóimnak azt szoktam mondani (a kellő meghökentetés céljából), hogy az iskolai könyvtárak leg- nagyobb szerencséjére az iskolai társadalom nem oly mértékben és nem úgy hasz- nálja őket, ahogy a könyvtárosok szeretnék, mert akkor lenne óriási botrány, ha teljesülne kívánságuk. Ezt a közkönyvtárakra úgy lehetne vonatkoztatni, hogy ná- luk az lenne tragédia, akkor lenne égzengés-földindulás, ha a valaha volt használóik mind járnának könyvtárba. Isten mentsen ettől! Valamennyi képtelen lenne a foga- dásukra! A kérdés csupán az, meddig tartható fenn a mai állapot, meddig lehet bele- nyugodni, hogy a mai könyvtárak nagyjából a lakosság alig ötödét képesek kiszol- gálni? Egy-egy könyvtár szerény mértékben változó körülményei ezt a képet javít- hatják. Csak több ne legyen azon könyvtárak száma, amelyek természetes módon „slumosodnak”! Tudomásul kell-e venni, hogy 30–35 éve a könyvtárak hatóköre

– legalábbis – nem bővül! Ha jobb, mondjuk, skandináviai eredményt szeretnénk, akkor – Szabó Ervinnel szólva, bár ő még az angolszászokat emlegette! – „teremtetek ottani körülményeket”, vagy legalább az ottanihoz hasonló könyvtárakat, még inkább könyvtári rendszert!

A közkönyvtár a polgárosodás „emelyűje”?

Sokat foglalkoztatott (írtam is róla), hogy legjobb könyvtárosaink többszöri, immár évszázados erőfeszítései a public library meghonosítására, miért hoztak nálunk csak részleges, szerény, sok helyütt satnya eredményt? Egyre inkább meggyőződésem, hogy Katsányi Sándornak igaza volt, amikor arra a következtetésre jutott, hogy nálunk népkönyvtári alapon nem igazán jöhetett létre angolszász nyilvános közkönyvtár. De vajon az általam immár negyedszerinek számolt népkönyvtári „újjászületés”-e ebben a hibás vagy hazai viszonyaink közepette másra nincs sok remény?

Alig két éve olvastam jeles várostörténésszünk, Gyáni Gábor érdekes tanulmányát – eléggé eldugott helyen jelent meg, féltő, kevés közkönyvtáros ismeri! – *Közkönyvtárak, mint a polgárosodás emelyűi. (In: Hagyomány, közösség, művelődés. Tanulmányok a hatvanéves Kósa László születésnapjára. Books in Print Kiadó, 2002. 358–366. p.)*. Láthatóan a szerző azokkal ért egyet, akik a városiasodás mozgatórugóit elsősorban az ottani lakosság saját törekvéseiben, azon belül kulturális, sőt egy manchesteri városi könyvtártörténeti mű analógiájára, könyvtári erőfeszítéseiben (is) látja az urbanizációs eredményeket – mondván: „semmilyen elvi akadálya sincs annak, hogy a könyvtáralapítást és a könyvtárt fenntartó törekvéseket egyaránt az urbanizációra felettebb jellemző indikátorként fogadjuk el. Miután a könyvolvasás maga kifejezetten polgári szokásnak számított, ebbéli minőségében a modern urbanitás nyilvánvaló megnyilvánulása volt, a közkönyvtár iránt támasztott közösségi igény így mindig világosan utal a modern polgári világ létezésére.” Szerzőnket persze a XIX–XX. századi hazai urbanizáció, vagy magyar példán a polgárosodás problémaköre érdekli – nem mesélem el, mire jutott, tessék elolvasni! Mindenesetre Gyáni azt is érzékelte, hogy a századfordulón „nem vitás: feltűnően alacsony a nyilvános könyvtárak aránya”, s ezért az egyesületi és kaszinói, a különböző egyleti és köri könyvtárakról tud számot adni. „Abban a városban, ahol nem volt nyilvános könyvtár, alkalmasint az egyesületek és a kaszinók pótolták ezt a hiányt.” Számomra Gyáni érdekes, a könyvtáraknak „tisztelgő” rövid írását olvasva, az volt a kérdés, hogy vajon valóban pótolták-e? Vagy még inkább az, hogy az angolszász szerzők jogos premisszáiból kiindulva, a hazai viszonyok között működő, a hazai (inkább quasi) közkönyvtárak lehettek-e urbanizációs, polgárosodási tényezők? Nyilvánvaló, hogy önmagában a könyvtár nem képes ezekben az ügyekben perdöntő tényezővé válni, számos más tényezőre utal a jeles szerző is. De hazai múltunkat, sőt jelenünket illetően én inkább megfordítom a kérdést: vajon nem abból fakad-e a hazai közkönyvtárügy „ellentmondásos helyzete”, hogy a hazai polgárosodás és urbanizáció olyan volt és olyan jelenleg is, amilyen? Mindezzel persze nem felmentést keresek. Ezért inkább azt kérdezem: vajon a hazai közkönyvtárak betöltötték-e azt az „emelyű” szerepet, amelyet a mindenkori polgári fejlődés elvárhatott tőlük? Még pontosabban: a je-

lenben betölthetik-e? A választ nem tudom. De, hogy ez ne tűnjék kibúvásnak, inkább az a válaszom: legfeljebb néhány könyvtár, néhány helyen.

Ezért úgy gondolom, ezt a kérdést minden könyvtári illetékesnek a maga helyén kell feltenni. Sietek hozzátenni: ez sem egyszer és mindenkorra megválaszolható, a kérdést rendszeresen fel kell tenni, és a választ mindig az adott körülményekhez képest, és persze mindig egy kicsit előbbre is látva lehetne és kellene megadni.

Magam tehát igazat adok Pallósiné Toldi Mártának, ha azt a következtetést vonta le vizsgálódásaiból, hogy a nyilvános közkönyvtárak potenciális olvasótáborára Magyarországon és Közép-Európában szembetűnően szűkösebb, mint a sokszor tételezett egész (helyi vagy tágabb) társadalom, vagy amit a legtöbb könyvtáros hangoztat. Ha tetszik, ha nem, ezt egyelőre tudomásul kell venni. Sőt, ezt kell tudomásul venni, s ehhez szabni álmainkat, terveinket. Számos tényező közrejátszása esetén a kép lehet szebb, az eredmények lehetnek (nyugat- és észak-) európaibbak. A könyvtárak, könyvtárosok ehhez azzal járulhatnak hozzá, ha alaposabban mérik fel potenciális használói körüket, szolgáltatásaikat ahhoz igazítják, és minden tőlük telhetőt megtesznek a már beíratkozottak megtartásáért, a megfelelő szolgáltatások kifejlesztésével az eddig távolmaradók odavonzásáért. És nem melleleg ez a könyvtárosoknak jól felfogott érdekük is.

Tóth Gyula

Látogatás az Európa Tanács Információs és Dokumentációs Központjában

Beszélgetés Pappné Farkas Klárával,
az intézmény igazgatójával

– *Kezdjük az elején, az intézmény alapításánál. Mióta létezik a központ és miért hozták létre?*

– A központ alapításának éve 1991. Létrehozása összefügg az Európa Tanács történetében 1990-től bekövetkezett mélyreható változásokkal, ugyanis Magyarország 1990. évi csatlakozásával megkezdődött az alapító atyák álmának megvalósítása az egységes Európáról. Nem sokkal ezután nyilvánvalóvá vált, hogy az újonnan belépett tagországokban célszerű lenne széles körben megismertetni az Európa Tanács tevékenységét, célkitűzéseit, jogi eszköztárát. Ennek a – tulajdonképpen nagyon egyszerű és kézenfekvő – felismerésnek köszönhető a Demoszthenész-program keretében megvalósított információs és dokumentációs központok hálózata. Budapest és Varsó nyitotta meg a sort. A nemzetközi szervezetek gyakorlatától eltérő módon úgy gondolták, hogy az Európa Tanács meghosszabbított karjaként működő központok nem nemzetközi, hanem nemzeti stábbal, a helyi adottságokat figyelembevéve állnak fel minden új tagországban. Ez nagyon fontos, hiszen így elkerülhető, hogy Strasbourgból irányítva túlságosan uniformizál-

tan működjenek, tevékenységükben nagyobb szerepet kaphatnak az aktuális kérdések. A budapesti központot az Európa Tanács és a Magyar Országgyűlés hívta életre. Más országokban általában egyetemek vagy a nemzeti könyvtár a társfenntartó. A mi esetünkben nagyon kedvezőnek bizonyult a parlamenti kapcsolódás, a napi együttműködés lehetősége. Elhelyezésünk az Országgyűlési Könyvtár területén olyan előnyökkel jár, ami a napi munkánk során nagyon fontos számunkra. Egyrészt a nyilvánosságot biztosítja, másrészt az együttműködés lehetőségeit is kiszélesíti. Az Európa Tanács dokumentumaiban gyakran hivatkoznak EU- és ENSZ-anyagokra. Ezek a gyűjtemények az Országgyűlési Könyvtárban megtalálhatók, karnyújtásnyira tőlünk. Ezenkívül az sem hanyagolható el, hogy ugyanazokat az érdeklődőket szolgáljuk ki. Hiszen hozzánk is ugyanúgy a parlamenti képviselők, jogászok, egyetemi hallgatók, politológus kutatók járnak. A látogató csoportok fogadása, a szakmai gyakorlaton lévők, a Kulturális Örökség Napjai alkalmából szervezett nyílt nap – megannyi lehetőség az összefogásra. Tehát röviden összefoglalva a központ közös (nemzetközi és hazai) fenntartású intézmény, amely tevékenységét önállóan, az Európa Tanács útmutatása szerint végzi.

– *Tehát információs és dokumentációs központ a hivatalos elnevezés. A név sugall valamit a tevékenységi köréről...*

– ... Igen, de egyben kissé félrevezető is. A név könyvtárra utal, de az itt folyó munka szerteágazóbb. Nem véletlenül említettem, hogy az Európa Tanács meghosszabbított karjaként működünk. A tevékenységünknek alapvetően három pillére van: a nyilvános könyvtári szolgáltatások, a kiadói tevékenység és a rendezvényszervezés. A gyűjtemény alapját az Európa Tanács angol és francia nyelvű dokumentumai képezik, témájukat tekintve igen széles a skála: az emberi jogoktól a kulturális örökség védelméig, a történelemoktatás megújításától a területfejlesztésig terjednek. Szorosan kapcsolódik a könyvtári szolgáltatásokhoz a második terület: a központ gondoskodik az Európa Tanács által kiadott dokumentumok fordításáról, fordíttatásáról, kiadásáról és terjesztéséről. És végül a központ részt vesz az Európa Tanács által meghirdetett vagy szervezett együttműködési programokban (konferenciák, előadások, szemináriumok, versenyek, kampányok stb.), és ezekhez logisztikai–szervezési segítséget nyújt. A központ igazgatója képviseli az Európa Tanácsot a tevékenységi területét érintő magyar rendezvényeken.

– *Hogyan működik a fordítói tevékenység?*

– Fordításoknál nagyon fontos az együttműködés. És ez a kulcsszó, azt hiszem, minden területünkre jellemző. Az általunk készíttetett fordításokon kívül igyekszünk a minisztériumokban, egyéb intézményekben egy-egy tanácskozáshoz készülő fordításokat gyűjteményünk számára megszerezni. A fordítások közül legkeresettebbek az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítéletei.

– *Ezek hiteles fordítások?*

– Nem, csak nem hiteles fordítások. Hivatalos fordítások az egyezményekről készülnek, amelyeket – közismerten – amennyiben a tagországok magukra nézve kötelezőnek ismernek el és ratifikálnak, akkor beépülnek a jogrendbe.

– *A két pillér már elég széles körű tevékenységet mutat. Bemutatnád a harmadik területet is?*

– Ez a legszínesebb területe munkánknak. A konferenciák, szemináriumok szervezése, előadások tartása, kiállítások rendezése, kampányokban való részvétel – megannyi feladat. Emellett az Európa Tanács Magyarországra érkező delegá-

cióinak is segítséget nyújtunk. Az sem ritka, hogy programtorlódás esetén felkérnek előadás vagy sajtótájékoztató megtartására. Kiemelt fontosságú a sajtókapcsolatok építése, információs csomagok összeállítása a média munkatársai számára. És végül, a PR-munkában nélkülözhetetlen zászlókról, „magyarított” matricákról, lufikról és egyéb szóróanyagokról is mi magunk gondoskodunk.

– *Tehát a tevékenységi területeket áttekintve van egy hasonló vonás a könyvtárak tevékenységeivel. Talán leginkább egy modern értelemben vett könyvtárával.*

– Igen, a munkánknak van egy modern könyvtári vonulata. De van egy másik is: az Európa Tanács képviselője, mint már utaltam rá korábban.

– *Az interneten szép kivitelű honlapotok van (internet cím: www.europatancs.hu). Egyes dokumentumok on-line is elérhetőek. Miért pont ezek?*

– Honlapunk az Európa Tanács honlapjához csatlakozik. Egyre bővül az on-line elérhető dokumentumok köre. Bár megvallom, az új kiadványaink esetében azt a bevált gyakorlatot követjük, amely szerint először cserealapként hasznosítjuk azokat, hiszen nagyon keresettek partnereink körében, és csak később tesszük őket „szabad prédává”. Ezzel kapcsolatban ki kell térnem kiadói politikánkra. Kiadványaink általában sorozatokba rendeződnek. Ezek közül a legismertebbek: az egyezmények, a kisebbségi kérdések, az etikai kódexek. Az élet hozta az etikai kérdések iránti érdeklődésünket. A köztisztviselők etikai kódexének megjelentetésével kezdődött, mert az ET Miniszteri Bizottsága éppen akkor fogadta el ajánlását és a mintakódexet, amikor Magyarországon felmerült kidolgozásának szükségessége.

– *Az etikai kódexet említetted. A könyvtárosok számára is éppen most dolgozik egy hasonló kiadványon egy bizottság.*

– Sorozatunk az Európa Tanácsnak a köztisztviselők számára készített ajánlásával és mintakódexével indult, majd a helyi és regionális önkormányzati képviselőkével folytatódott. A sorozat legújabb tagja a sport etikai kérdéseivel foglalkozik. Nagyon jók ezek a minták, modellek, sok apróságra ráirányítják a figyelmet. Az általad említett bizottság már foglalkozott az Európa Tanács példáival.

– *A központ munkájában a kezdetektől részt veszel. Mikor lettél az intézmény igazgatója?*

– Valóban, abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy az elejétől kezdve itt dolgozhattam. A vezetést 1998-ban vettem át Szilvássy Judittól, aki egy sikeresen működő intézményt adott át. Az együtt töltött évek során lehetőségem volt sok mindent megtanulni tőle.

– *Mit tartasz az elmúlt évek legsikeresebb projektjeinek?*

– Azokat a projekteket szeretem igazán, amelyekben tevékenységünk különböző területei ötvöződnek. Általában azok a legsikeresebbek, ahol a kiadványaink szerves részét képezik a népszerűsítő tevékenységnek. Számomra legkedvesebb *A vakok esélyegyenlőségéért* címmel 2001-ben elindított mintaprojektünk. Az Európa Tanács főtitkáranak védnökségével megvalósuló kezdeményezés keretében az Olvasás Évében pontírási kiadványokat jelentettünk meg, a következő évben hangos könyvet adtak ki. A Fogyatékosok Európai Évében – az eredeti célkitűzéseknek megfelelően – kiszélesítettük a projekt kereteit, az Európa Tanácsnak a fogyatékosokkal élő társadalmi integrációját elősegítő dokumentumait jelentettük meg nyomtatott és elektronikus formában. A kezdeményezés kezdetektől feladatának tekinti a speciális információs igények kielégítésén túlmenően a döntéshozók figyelmének ráirányítását e hátrányos helyzetű csoportok problémáira, elősegítve

köztük az együttműködés kialakítását. Beszélgetésünk apropójául is e projekt szolgált, ugyanis a 2004. év kiemelkedő eseménye számunkra, hogy a Magyar Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetségének székházában megnyitottuk az Európa Tanács első Speciális Információs Pontját. Erre az alkalomra a szövetség munkatársaival bevonásával elkészült magyar nyelvű kiadványaink vakbarát változata. Az információs pont működtetését a két alapító munkatársa közösen látják el. A projekt keretében megvalósuló bemutatókat, megnyitókat, rendezvényeinket mindig úgy szervezzük, hogy a döntéshozók és az érintettek minél szélesebb köre legyen azokon jelen. A kezdeményezés sikeréhez nagy mértékben hozzájárul az országgyűlés elnökének támogatása és a média által biztosított nyilvánosság.

Szeretnék még megemlíteni egy-két területet. A központ tevékenységében kiemelkedő szerepet játszik a kisebbségvédelem. A 2004. évet *A kisebbségek Európában* című kiállítással kezdtük az Országos Idegennyelvű Könyvtárral közös rendezésben. A kiállítás anyaga Békéscsabától Kecskeméten át Szekszárdig vándorolt az év folyamán.

Évente visszatérő rendezvényünk a Kulturális Örökség Napjai. Az Országgyűlési Könyvtárral közös szervezett nyílt nap sok érdeklődőt vonz, de a könyvtár munkatársaival is szorosabbra fűzi kapcsolatainkat. Könyvtári vonatkozású programjaink közül hadd említsem meg részvételünket a Sziget Fesztiválon és kiadványainkat a Civiliádn.

– *Mint minden intézmény életében, gondolom, nálatok is vannak nehézségek. Miből adódnak ezek? Mivel kell megküzdenetek?*

– Az első és legfontosabb – sőt talán egyetlen – nehézség, hogy e sok feladatot mindössze három fős csapat végzi, szerencsére felkészült, elkötelezett kollégáim vannak. Ez nagyon fontos, mert nélkülük nem tudnánk eredményesen dolgozni. És a központ kettős fenntartásából fakadóan a bürokratikus kötelezettségek is elég sok időt és energiát vonnak el az érdemi munkától...

– *Kicsit visszakanyarodnék a beszélgetésünk elejére. Az Európa Tanács „meghosszabbított karja” hogyan tart kapcsolatot a „testtel”? Hogyan folyik a kapcsolattartás Strasbourggal?*

– E-mailek és telefonok özöne jön és megy nap mint nap. Személyesen egy évben kétszer a központok igazgatóinak tanácsülésén cserélhetjük ki a tapasztalatokat, építjük a kapcsolatot az Európa Tanács igazgatóságain dolgozó kollégákkal. Jó példa a központok gyakorlati segítségnyújtására például a megfelelő nyelvi változatok biztosítása a kisebbségek számára. De a határon átnyúló regionális együttműködés is sok lehetőséget kínál egy-egy projekt megvalósítása során. És minthogy minden központ egyéni arculattal bír, bevált ötleteket szívesen átveszünk egymástól.

– *Milyenek ezek a strasbourgi látogatások? Milyen a hangulata?*

– Ha az utazáson túlesik az ember, utána már csodálatos és főleg nagyon hasznos. Az utazás nehézségét az adja, hogy nincs közvetlen járat Budapestről. Szinte minden úthoz fűződnek történetek, amelyek csak később válnak kedélyesen mesélhető anekdotává. De a város barátságos. Az impozáns épületbe ennyi év után is jó érzés belépni, a személyes találkozások pedig a kinti kollégákkal, az éppen ott tartózkodó magyar képviselőkkel, szakértőkkel otthonossá teszik a hivatalt.

– *Sok sikert kívánok a jövőbeli másokkal közös és saját projekteitekhez! Köszönöm az interjút!*

Pegán Anita

A magyar könyvtárosság etikai kódexének kidolgozására alakított etikai munkabizottság tevékenységéről*

A 2004 első félévében az MKE elnöksége és a Könyvtári Intézet által a könyvtáros etikai kódex kidolgozására létrehozott etikai munkabizottság úgy véli, hogy előkészületi munkálatai abba a szakaszba érkeztek, amikor hozzáláthat a kódex első szövegtervezetének kidolgozásához. Ezért helyesnek és szükségesnek tartja, hogy megbízóit tájékoztassa eddigi tevékenységéről és javaslatot tegyen a folytatásra nézvést.

Az etikai munkabizottság 2004 folyamán három ülést tartott.

A testület június 2-ai ülésén a Papp István által készített háttéranyag alapján a kódexszel kapcsolatos általános kérdésekkel foglalkozott, és egységes álláspontot alakított ki a vitás kérdésekben, továbbá lépéseket tett az előmunkálatok szélesebb körben való megismertetésére (ez ügyben levéllel fordult az MKE elnökségéhez, az általános és középiskolák igazgatói közösségéhez).

A szeptember 28-ai ülésen foglalkozott a más szakmákra vonatkozó és a külföldi könyvtárosi etikai kódexekből levonható tanulságokkal, valamint a hazai etikai kódexszel kapcsolatos teendőkkal és tartalmi kérdésekkel.

A december 7-ei ülésen meghallgatta a könyvtáros szakma tekintélyes, gazdag tapasztalatokkal rendelkező és etikai kérdésekben mérvadónak tekinthető személyeinek véleményét az eddig az időpontig megjelent, idevágó közlemények alapján az etikai kódex szükségességéről, tartalmáról, formájáról, az ezzel kapcsolatos teendőkről és kívánatos intézkedésekről.

Az munkabizottság ez idő alatt szorgalmazta, hogy a magyar könyvtári szakajtó minden fóruma foglalkozzék az etikai kódex kérdéseivel. A háttéranyag mellett megjelentek vagy megjelenés alatt állnak a etikai munkabizottság tagjainak és más szakértőknek a hozzászólásai, a külföldi könyvtárosi etikai kódexek áttekintése, más szakmák etikai kódexeinek kivonatai.

A tervek szerint a sajtóközlemények alapján és az etikai munkabizottság tagjainak részvételével 2005 első felében regionális értekezletek (és esetleg más fórumok, pl. könyvtárosképző intézmények, szakmai körök, könyvtári kollektívák) vitatják meg az etikai kódexszel kapcsolatos problémákat részint a kódex tartalmának érlelése, részint az etikai tudatosság növelése végett.

A fentiek alapján a etikai munkabizottság a következő javaslatokat teszi.

---

* Ez a 2005. év eleji állapotot rögzítő feljegyzés az etikai kódex vitája jelenlegi állásának összegző áttekintése; a további hozzászólásoknak, véleményeknek természetesen változtatlanul helyet adunk. – A szerk.

Etikai kódex

A kidolgozandó etikai kódex (az etikai munkabizottság elvetette esetleges más elnevezését, mint pl. etikai irányelvek) a lehetőségekhez képest rövid, tömör összefoglalása legyen a hazai könyvtárosság etikai alapelveinek, ugyanakkor vegye tekintetbe szakmánk nemzetközi jellegét. A kódex ne törekedjék olyan kérdések rendezésére, amelyekkel más dokumentumoknak kell foglalkozniuk. Kifejezés módja legyen egyszerű és világos, hogy képes legyen a társadalom széles köreit is megszólítani.

A kódex pontjaihoz magyarázatok, kommentárok, értelmezések fűzhetők, elősegítendő a kódex konkrét esetekre történő alkalmazását. Ezek a kommentárszövegek a kódex kidolgozásával párhuzamosan is készülhetnek.

Kibocsátó

A kódexet – mivel egyének magatartását kívánja szabályozni – olyan szervezet(ek)nek kell kibocsátani(ok), amely(ek) főként természetes személyekből álló személyes tagsággal rendelkezik(nek). Ezért első helyen a Magyar Könyvtárosok Egyesülete mint a legátfogóbb szakmai szervezet jön számításba a kódex kibocsátójaként. Kívánatos azonban, hogy a többi, főként személyes tagsággal bíró egyesület is csatlakozzék a kibocsátóhoz. Megfontolandó azonban, hogy esetleg az intézményeket, könyvtárakat tömörítő szervezetek is közéjük lépjenek. A kibocsátók között való szereplés természetesen nem korlátozza az illető egyesületet, hogy maga is megfogalmazza saját etikai kódexét, feltéve ha összhangban van az MKE kódexével. A közös kibocsátás mindenesetre feltételezi, hogy az MKE elnöksége máris lépjen kapcsolatba az érintett egyesületekkel, szervezetekkel. Ugyanakkor annak sincs akadálya, hogy valamely szervezet utólag, a kódex kibocsátása után csatlakozzék hozzá, illetve fogadja el a benne lefektetett etikai normákat.

Az etikai kódex érvényessége

Az etikai munkabizottság arra az álláspontra helyezkedett, hogy mivel a könyvtáros szakma etikájáról van szó, s a könyvtárosság felsőfokú szakképzettséget igénylő foglalkozás, az etikai kódex voltaképpen a felsőfokú szakképzettségű könyvtárosokra vonatkozzék. Nem ritka azonban az a vélemény sem, hogy a kódex valamennyi könyvtári dolgozóra legyen érvényes. Ezért a munkabizottság – fenntartva eredeti álláspontját – nem kívánja ezt a kérdést eldönteni, és a továbbiakban a könyvtárosság szakmai etikájával foglalkozik, rábízva más fórumokra, illetve dokumentumokra annak megállapítását, ki is tekinthető voltaképpen könyvtárosnak.

A fenti megfontolásból következően nem alkalmaz olyan kifejezést, mint „hatály” vagy „illetékesség” stb., hiszen a kódex elfogadása és követése végső soron egyéni döntés kérdése.

Így értelmét veszti az a felvetés is, hogy a kódex érvénye az MKE, illetve a többi kibocsátó vagy aláíró szervezet tagságára vonatkozna. Egyfelől nem minden könyvtáros egyben tagja eme szervezeteknek, másfelől a tagság köre elvileg általában nem korlátozódik a könyvtárosnak nevezhető vagy felsőfokú könyvtárosi szakképzettséggel rendelkező személyekre. A kódex mint olyan a kibocsátóknak a könyvtárosság etikai alapelveiről vallott nézeteit fejezi ki, s követésüket nem csak saját tagságuk, hanem minden könyvtáros számára ajánlja.

A kódex érvényességét tehát az egész könyvtárosságra célszerű megállapítani, és ennek megfelelően tartalmát a legáltalánosabb kérdésekre korlátozni, hogy bármely típusú könyvtárban, bármely munkakörben dolgozó könyvtárosra is vonatkozhasse. Ezért nemcsak ajánlatos, de szükséges is lehet egyes könyvtárosi foglalkozási körökre, szakterületekre, különféle könyvtártípusokban dolgozó könyvtárosokra részletező etikai kódexeket kidolgozni, sőt egyes könyvtárak vagy könyvtári rendszerek is megalkothatják a maguk kódexeit.

Rá kell mutatni arra is, hogy a kódex a magyar könyvtárosságra vonatkozik, tehát a Magyarországon tevékenykedő könyvtárosoknak, valamint a kibocsátó szervek tagsági körébe tartozó külföldi könyvtárosoknak ajánlott a benne foglaltak követése.

A könyvtár mint intézmény tevékenységét nem egy etikai kódex, hanem (bár bennük is nyomon követhetők bizonyos etikai alapelvek) jogszabályok, szabályzatok és egyéb normatív előírások szabályozzák. Ezért nem állítható, hogy a könyvtárosság mint hivatás etikai kódexének érvényessége kiterjed egyfajta működési szabályzatként az egyes könyvtárakra külön-külön is.

Az etikai kódex vállalása

Figyelemre méltó az a felvetés, hogy valaki egy szakma művelőjévé a diploma megszerzésével vagy pedig a szakmai etika vállalásával (lásd: orvosi eskü) válik. Lehetséges, hogy a könyvtárosság esetében egyelőre nem érvényesíthető teljes mértékben ez a követelmény, mégis kívánatos volna errefelé tartani. Ha eskütételről nem is beszélünk, a könyvtáros etikai alapelvek személyes elfogadását mégis célszerű volna nyilvános aktussá tenni. Az etikai tudatosság növelése mellett ennek komoly PR-hatása is lehet. Vitathatatlan azonban az a követelmény, hogy a könyvtárosi etikai kódex érvénye az egész szakmára vonatkozzék, függetlenül attól, hogy valaki elfogadja-e vagy sem, betartja-e vagy sem. Az etikai munkabizottság nem foglal állást abban a tekintetben, hogy mikor és milyen körülmények között történjék ez meg; bízik abban, hogy a gyakorlat majd kiforogja a megfelelő formákat. A munkabizottság véleménye szerint azonban kézenfekvő, hogy az

etikai kódex (amely díszes oklevél formáját is öltheti) átvétele és aláírása mindenekelőtt a könyvtáros diploma kiadásakor, esetleg a munkábaálláskor vagy egy könyvtáros szervezetbe/egyesületbe való belépéskor, vagy valamely rendezvény keretében, a helyi kezdeményezéstől és döntéstől függően történjék meg.

Annak fejében viszont, hogy a könyvtáros magára nézve kötelezőnek ismeri el az etikai kódexet, ha a benne foglaltak szerint cselekszik, s ezért hátrány, sőt támadás vagy egzisztenciális veszélyeztetés éri, méltányos, hogy a kódex kibocsátója részéről kellő védelemben részesüljön.

Elvetendő és elítélendő az az álláspont, amely az etikus magatartást az anyagi elismerés mértékétől, a társadalmi elismertségtől és presztízstől, a munkakörülményektől, általában az anyagi és erkölcsi ellenszolgáltatástól teszi függővé, vagy akár csak kölcsönös összefüggést tételez fel közöttük. Az etikai eszmények és alapelvek érvényesülése nem öltheti az árucseré formáját. Más kérdés, hogy a szakmai etikát követő szolgálat ad szilárd erkölcsi alapot ahhoz, hogy a könyvtárosság megfelelő és arányos részesedést várhasson el a társadalom anyagi javaiból mind a könyvtári szolgáltatások és körülményeik fejlesztésére, mind tagjainak boldogulásához, materiális és szellemi létfeltételei biztosításához.

Noha a kódexben foglaltak egyénekre vonatkoznak és egyének vállalják követségüket, mégis üdvözlendő volna, ha egy-egy könyvtár vagy bármilyen könyvtári közösség kinyilvánítaná, hogy magára nézve kötelező érvényűnek ismeri el a kódex téziseit, s mérvadónak a felállítandó etikai bizottság véleményét.

Etikai bizottság

Az etikai munkabizottság feltétlenül szükségesnek tartja, hogy az MKE elnöksége az etikai kódex elfogadásával és kibocsátásával egyidejűleg megbízza egy testületet (etikai bizottságot) a kódex érvényesülésének és hatásának nyomonkövetésével és előmozdításával. (Ha a kódexnek társkibocsátói is vannak, nyilván nekik is delegálniuk kell egy-egy tagot az etikai bizottságba.)

Az eddigi eszmecserék során egységes álláspontként alakult ki, hogy nincs mód, de nem is szükséges az etikai kódex érvényesülését bizonyos szankciókkal, fegyelmi fórumok és eljárások felállításával és bevezetésével elősegíteni. Ez következik abból, hogy az etikai kódex nem jogszabály, érvényessége az önkéntes elfogadáson alapszik, és a könyvtáros szakma gyakorlásának jelenleg nem előfeltétele egy kamarai jogosultságokkal rendelkező szervezetbe való tartozás.

Viszont nagyon is szükség van arra, hogy legyen egy olyan fórum, amely figyelemmel kíséri a szakmai etika alakulását, hatását, érvényesülését; amely eligazítást és tanácsot ad etikai kérdésekben; számon tartja az etikai alapelvek sérelmét; szükség szerint és megfelelő for-

mában (általában kerülve a személyeskedést, és végső fegyverként az esetek és érintettek nyilvánosságra hozatalát használva) fellép a vétők ellen; védelmet nyújt azoknak, akik etikus magatartásuk miatt szenvednek sérelmet vagy hátrányt. Az etikai bizottság inkább a pozitív példák felmutatásával, semmint a nyilvános megrovás eszközével él. A negatív etikai gyakorlattól és magatartástól elhatárolja magát, ezt észrevételezi, de nem folytat le fegyelmi eljárásokat, nem szankcionál. Az etikai bizottság olyan feladatokat lát el, mint például

- az MKE elnöksége (és a többi kibocsátó szervezet) megbízásából előmozdítja a könyvtáros szakma etikai tudatosságát és magatartását, az etikai kódex hatását (lásd a következő szakaszt);
- e területen a nyilvánossággal és képviselőivel, a sajtóval való kapcsolattartás;
- a hozzá forduló könyvtárosok vagy intézmények, könyvtárak eligazítása, támogatása etikai ügyekben;
- a tudomására jutott pozitív és negatív etikai jelenségek kivizsgálása, nyilvánosságra hozatala;
- az etikai kódex gondozása, kommentárokkal és magyarázatokkal való ellátása, esettanulmányokkal, a vonatkozó publikációk teljes szövegével vagy bibliográfiájával való gazdagítása;
- a MKE honlapján egy etikai oldal vezetése, esetleg egy önálló etikai honlap nyitása.

Az etikai bizottság felállításáról, feladatairól, tagságáról, működéséről célszerű volna az MKE alapszabályában intézkedni. Kívánatosnak látszik, hogy az MKE mindenkori elnökségének egyik tagja vezesse.

Az etikai kódex hatásának előmozdítása

Az etikai munkabizottság hangsúlyozza, hogy voltaképpen a szakma etikai tudatosodása, az etikus szakmai magatartás megerősítése a cél, amelynek egyik, talán legfontosabb eszköze az etikai kódex megalkotása és folyamatos gondozása. Ugyanis magának az etikai kódexnek is igazodnia kell a társadalomban és a szakmában bekövetkező változásokhoz, és tartós, sőt változatlan elemek mellett az aktuális kérdésekre adandó válaszokat is tartalmaznia kell.

Igen lényeges feladat, hogy az etikai kódex fontossága kellő elismerést nyerjen a szakmán belül (különösen a tekintélyes véleményformálók és a hivatali előljárók körében), hogy a benne foglaltak megfelelőképpen érvényesülhessenek a szakma mindennapi gyakorlatában, rövid és hosszú távú gondolkodásában. Az etikai kódex megalkotásának folyamatát is ennek érdekében kell állítani.

A cél az, hogy minél többen kerüljenek kapcsolatba az előkészületi munkákkal, majd legyenek érdekeltek a kódex és a könyvtári élet viszonyának erősítésében, hatóerejének növelésében. Különösen fontos a fiatal nemzedékek, ezen belül a pályára felkészülő diákok körében

nyilvánvalóvá tenni a szakma etikai aspektusát és a könyvtáros etikus magatartásának alapvető követelményét.

Bizonyos lépések már történtek ebben az irányban (a szaksajtó igénybevétele, az etikai munkabizottság tevékenysége), de további határozott lépésekre van szükség. Az MKE elnökségére és a Könyvtári Intézetre mint az ügyet felvállaló szervekre mindenekelőtt a következők várnak:

- szervezzenek, illetve kezdeményezzenek konferenciákat régióként, szakterületenként, intézménytípusonként, valamint a könyvtárosképző intézményekben az etikai kódexszel kapcsolatos kérdésekről (a konferenciákra 2005 elejétől az etikai kódex elfogadásáig, tehát 2006 elejéig kerülhet sor);
- az MKE elnöksége terjessze a 2005. évi küldöttközgyűlés elé megvitatásra a kódex első szövegtervezetét; ha ez az idő rövidsége miatt nem lehetséges, akkor írásban kell kikérni a küldötteket delegáló szervezetek véleményét – ugyanis az elfogadhatatlan, hogy a 2006. évi küldöttközgyűlés elé úgy terjessze elfogadásra a kódexet az elnökség, hogy a küldöttek, illetve szervezetek előzőleg nem fejthették ki hivatalos formában véleményüket;
- ha a küldöttközgyűlés megfelelő kiindulási pontnak tartja a szövegtervezetet, átdolgozott változatát tűzze a 2005. évi vándorgyűlés napirendjére;
- a végleges szövegtervezetet az MKE elnöksége jóváhagyásra és kibocsátásra terjessze a 2006. évi küldöttközgyűlés elé;
- a Könyvtári Intézet tekintse át, milyen kutatási programot lenne célszerű indítani a könyvtáros társadalom etikai tudatosságának és magatartásának vizsgálatára és fejlesztésére;
- a kódex tervezetének elkészülte után lépjenek kapcsolatba az érintett szervezetekkel, elsősorban a személyes tagsággal bíró könyvtáros egyesületekkel annak érdekében, hogy nyilatkozzanak, szerepelni kívánnak-e a kódex kibocsátói között;
- tegyenek lépéseket a könyvtárosképző intézményeknél annak érdekében, hogy az oktatásban megfelelő helyet kapjon az etikai aspektus akár önálló stúdium formájában, akár a különböző tantárgyak ismeretanyagába és készségfejlesztésébe beépítve, s hogy a könyvtáros továbbképzés is kellő figyelmet fordítson erre a témára;
- ösztönözzék az érintett szakmai köröket, szervezeteket és egyesületeket arra – ha szükségét látják –, hogy kezdjék meg az általános etikai kódex kidolgozásával párhuzamosan (vagy annak elfogadását követően) saját szakterületükre, intézménytípusukra, szakmai feladatkörökre vonatkozó, speciális etikai kódexek összeállítását;
- a fentiekről folyamatosan tájékoztassák a nyilvánosságot, elsősorban a könyvtárak használóinak körét.

Papp István

Az országos internetfelmérés összegzése

A Könyvtári Intézet 2004. szeptember és november hó folyamán felmérést végzett a magyarországi könyvtárak internet paramétereiről. A felmérés a NKÖM Könyvtári Főosztálya megbízásából készült, részt vett benne valamennyi megyei könyvtár, valamint a Könyvtári Intézet részéről Fazakas Csongor, Vidra Szabó Ferenc, Pétersilka Ágnes és Somogyi József. A felmérés vezetője Fehér Miklós volt.

1. A vizsgálatot megyénként és a fővárosban végeztük el. A felmérésbe mindazon könyvtárakat bevontuk (3615 önálló könyvtár = Könyvtári Statisztika 2003. 44. p.), amelyek könyvtári statisztikai adatokat szolgáltatnak. Néhány adatszolgáltató (például Miskolci Városi Könyvtár) azonban adatait nem összesítve, hanem fiókkönyvtáranként adta meg. Az így közölt adatokat meghagytuk. Ezért jelenik meg a felmérésben 3648 adatszolgáltató.
2. A felmérésbe az alábbi adatokat a statisztikai nyilvántartásból töltöttük fel:
  - megye,
  - az adatszolgáltató könyvtár teljes neve,
  - irányítószám,
  - település,
  - utca, házszám,
  - az adatszolgáltató könyvtár vezetője, annak beosztása,
  - telefon (körzetszám is),
  - fax (körzetszám is),
  - e-mail,
  - honlap (URL),
  - szerepel-e a könyvtár a nyilvános könyvtárak hivatalosan közzétett jegyzékén 2003. december 31-én,
  - működik-e a könyvtár?
  - könyvtártípus (01 – Települési: megyei, fővárosi / 02 – Települési: városi / 03 – Települési: városrészi / 04 – Települési: községi / 05 – Települési: ellátórendszer / 06 – Szak: országos / 07 – Szak: MTA– / 08 – Szak: egészségügyi / 09 – Szak: egyéb / 10 – Felsőoktatási / 11 – Munkahelyi / 12 – Nemzeti / 13 – Egyéb),
  - TEKE-kód Települési / Egyéb nyilvános / Nem nyilvános
  - lakosság száma 2002. I. 1.,
  - lakosság száma 2003. I. 1.,
  - lakosság változása (%),
  - kistérség kódja,
  - kistérség neve,
  - használók számára fenntartott számítógépek száma,
  - internet-hozzáférések száma.

3. A felmérésben az alábbi (statisztikai nyilvántartásban nem szereplő) adatokra kérdeztünk rá:

- A könyvtárban van-e internet? (1 = van / 2 = nincs);
- Az internet-hozzáférés típusa (1 = modemes: PSTN / 2 = modemes: ISDN / 3 = ADSL / 4 = Kábel / 5 = Mikrohullámú / 6 = Bérelt vonal / 7 = Egyéb, és pedig: .....);
- Sáv szélesség;
- A szolgáltató neve;
- A könyvtár ingyenesen jut-e hozzá (azaz előfizetés díja nem jelenik meg a könyvtár költségvetésében)? (1 = Igen / 2 = Nem);
- Az internet-hozzáférés díját fizető szerv neve;
- Az internet-hozzáférési idő típusa (1 = Határozott idejű: fix időtartamra [1-2 év] pályázaton nyerték az előfizetést, lejártá után a hozzáférés megszűnik) / 2 = Pályázat útján nyerték a hozzáférést, lejártá után a könyvtár továbbra is előfizet) / 3 = Határozatlan idejű [a könyvtár, illetve a fenntartó állja a költségeket, előre láthatóan folyamatosan] / 4 = Egyéb, és pedig: .....);
- A díjsomag típusa az internet-hozzáférés ideje szerint (1 = Időkorlátlan / 2 = Feltöltőkártyás [óraszám] / 3 = óra/hó);
- Az internet-hozzáférés korlátozottsága (1 = Korlátlan / 2 = Bizonyos helyek nem érhetőek el);
- A könyvtárhasználók számára hozzáférhető-e? (1 = Igen / 2 = Nem).

4. Megállapítások:

4.1. A 3648 adatszolgáltatóból összesen 1156 helyen (31,7%) biztosan van internet.

A 3648 adatszolgáltatóból összesen 1809 helyen biztosan nincs internet (49,6%)

A 3648 adatszolgáltatóból összesen erre a kérdésre 683 helyről nem kaptunk adatot. Ez az adatszolgáltatók 18,7% százaléka.

Mindez megyei bontásban:

Megye	Van-e internet?			Összesen
	Nincs	Van	(Nincs válasz)	
Bács-Kiskun	74	71		145
Baranya	226	25		251
Békés	36	54		90
Borsod-Abaúj-Zemplén	192	53	8	253
Budapest	45	171	195	411
Csongrád		28	59	87
Fejér		46	81	127
Győr-Moson-Sopron	158	42		200
Hajdú-Bihar	53	49		102
Heves		21	111	132
Jász-Nagykun-Szolnok	30	47	26	103

Megye	Van-e internet?			Összesen
	Nincs	Van	(Nincs válasz)	
Komárom-Esztergom	55	36	2	93
Nógrád	104	35	2	141
Pest	28	86	86	200
Somogy	182	71	1	254
Szabolcs-Szatmár-Bereg	151	50	16	217
Tolna	56	37	19	112
Vas	175	53		228
Veszprém	89	78	77	244
Zala	155	103		258
Összesen	1809	1156	683	3648

4.2. Mindez internet-hozzáférési típusonkénti bontásban:

Megjegyzés 1): A típust nem mindenki adta meg, annak ellenére, hogy jelölte, van internet. Így lehetséges, hogy például Baranya megyében 25 helyen van internet (lásd előbbi tábla), de az alábbi, típusokat kimutató táblában csak 23 internet van jelölve!

Megjegyzés 2) Baranya megye adatszolgáltatása a teljes adatkörre hiányos volt, így e megye vonatkozásában valamennyi kimutatott adatot fenntartással kell kezelni!

Megye	Internet típusa									Összesen
	ADSL	Bérelt vonal	Egyéb	Egyéb VSAT	ISDN	Kábel	Mikrohullám	PSTN	(üres – Nincs adat)	
Bács-Kiskun	36	14	1		6	6	7	1	74	145
Baranya	7	2			10	3		1	228	251
Békés	3	19			7	7	18	3	33	90
Borsod-Abaúj-Zemplén	15	3	1		14	13	5	2	200	253
Budapest	38	42	22		2	52	12	1	242	411
Csongrád	7	3	5		3	2	6	2	59	87
Fejér	23	5	5		8	3	2		81	127
Győr-Moson-Sopron	19	3	2		11		2		163	200
Hajdú-Bihar	17	10	4		12	2	2	2	53	102
Heves	8		2		7	2		2	111	132
Jász-Nagykun-Szolnok	13	8			13	4	4	5	56	103
Komárom-Esztergom	17	1	1		3	3	1		67	93
Nógrád	9	9			5		8	4	106	141

Megye	Internet típusa									
	ADSL	Bérelt vonal	Egyéb	Egyéb VSAT	ISDN	Kábel	Mikrohullám	PSTN	(üres – Nincs adat)	Összesen
Pest	46	7	1		14	7	6	4	115	200
Somogy	14	2	13		21	3	11	7	183	254
Szabolcs-Szatmár-Bereg	14	6	1		15	3	10	1	167	217
Tolna	17		5	1	5	1	5	3	75	112
Vas	10	4	4		14	5	6	10	175	228
Veszprém	27	8	8		22	9	4	3	163	244
Zala	18		3		51	5	11	10	160	258
Összesen	358	146	78	1	243	130	120	61	2511	3648

A 3648 adatszolgáltatóból összesen 2511 helyről nem kaptunk a hozzáférési típusról adatot, azaz vagy nincs internet, és ezért nincs típus-adat, vagy van, de nem tudják, hogy milyen típusú az internet.

4.3. Mindez internet hozzáférési időbontásban

A 3648 adatszolgáltatóból összesen 72 helyen (2%) van határozott idejű internet hozzáférési lehetőség, azaz lejárat után feltehetően az internet megszűnik! *Ez az 1156 internethasználók 6,2 százaléka.*

289 helyen (8%) van határozott idejű, egyelőre pályázat útján elnyert és finanszírozott internet hozzáférési lehetőség, amelynek lejárat után a fenntartó fenntartja, illetve fenn kívánja tartani a szolgáltatást. *Ez az 1156 internethasználók 25 százaléka.*

711 helyen (19,5%) van határozatlan idejű, fenntartó által biztosított stabil internet szolgáltatás. *Ez az 1156 internethasználók 61,5 százaléka.*

57 helyen (1,5%) van egyéb formában biztosított internet szolgáltatás. *Ez az 1156 internethasználók 4,9 százaléka.*

2519 helyről (69%) nincs az internet hozzáférési időre vonatkozó adatunk, azaz vagy nincs internet és ezért nincs hozzáférési idő adat, vagy van, de nem tudják, milyen hozzáférési idejű az internet.

4.4. 80 helyen (2,2%) korlátozott hozzáférésű az internet, azaz bizonyos webhelyek tiltottak. *Ez az 1156 internethasználók 6,9 százaléka.*

1052 helyen (28,8%) nem korlátozott hozzáférésű az internet. *Ez az 1156 internethasználók 91 százaléka.*

2515 helyről (69%) nincs adatunk, azaz vagy nincs internet és ezért nincs a korlátozottságról adat, vagy van, de nem tudják, hogy korlátozott-e az internet.

5. A további részletes adatokat négy Excel-tábla tartalmazza. Az Excel-táblák lehetővé teszik az összegzés második, illetve harmadik pontjában felsorolt paramétereire történő keresést, kimutatáskészítést, összevetést.

Az Excel-táblák elnevezése:

- ORSZAGOS ADATBAZIS == valamennyi adatszolgáltató valamennyi adata.
- ORSZAGOS ELORENDEZETT ADATBAZIS == valamennyi adatszolgáltató előrendezett, a kimutatások készítésére alkalmassá tett válogatott adata.
- ORSZAGOS_kesz_megyei tablak == a feldolgozott adatok megyei táblázatokba szedve.
- ORSZAGOS_kesz_tipusok szerinti tablak == a feldolgozott adatok könyvtártípus szerinti táblázatokba szedve.

Az Excel-táblák hozzáférhetőek a Könyvtári Intézet honlapján (www.ki.oszk.hu). Amennyiben szükséges, további igény szerinti kimutatások, táblák készítésében segítünk. (Például kistérségek internetellátottsága, lakónépességre jutó internet hozzáférések száma stb.)

Végezetül ezúton mondok köszönetet valamennyi adatszolgáltató könyvtárnak, valamint az adatszolgáltatást megyénként koordináló megyei könyvtári munkatársaknak, akik önzetlenül segítségünkre voltak a táblázati adatok megszerzésében, és a feladat oroslánrészét elvégezték. Ugyancsak köszönet illeti Ézsiás Anikónak, a BME-OMIKK könyvtárosát az adatelemzésben végzett munkájáért, és valamennyi, a Könyvtári Intézetben dolgozó munkatársamat.

Fehér Miklós

A tárgyszavazás gyakorlata az Országos Széchényi Könyvtárban

A tárgyszavazás 2004 januárjában kezdődött el hazánk nemzeti könyvtárában az OSZK Tezaurusz/Köztzaurusz* segítségével. A múlt év elejétől beérkező könyvek tartalmát az ETO-számokon túl már tárgyszavakkal is kifejezzük. A tezaurusz fejlesztése az intézményben éveken keresztül folyt, frissítése a napi gyakorlat alapján a főszerkesztő jóváhagyásával folyamatosan történik. A tárgyszavazási gyakorlat kialakítását hosszas előkészítő munkálatok előzték meg.

2002-ben a Könyvfeldolgozó Osztály osztályozó csoportja háromnapos tanfolyamon vett részt Ungváry Rudolf, a tezaurusz főszerkesztője vezetésével. Az elméleti és gyakorlati felkészítést célzó oktatás során megismerkedtünk a tezaurusz felépítésével, a lexikai egységek általános alakjával és kapcsolatrendszerével. A feladatok segítségével bepillanthattunk a tezauruszkészítés titkaiba, valamint konkrét példákon próbálhattuk ki a tárgyszavazást.

---

* OSZK Tezaurusz/Köztzaurusz: Az OSZK és a közművelődési könyvtárak átfogó tezaurusza 3.0., 2002. Főszerkesztő: Ungváry Rudolf.

A tárgyszavak 2003 szeptemberében kerültek be az általunk használt könyvtári integrált rendszer, az Amicus tárgyindexébe. Ezzel egy időben kezdődött a helyi tárgyszavazási gyakorlat kialakítása az OSZK, a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár, valamint a MOKKA közös katalógus egyéb könyvtárakból származó rekordjai alapján. Készítettünk egy példatárat, melybe a leggyakrabban előforduló dokumentumok kerültek. Ezekből összesen kilenc táblázat született: irodalom, történelem, nyelvészet, életrajzok, néprajz, művészetek, társadalomtudományok, pedagógia, alkalmazott tudományok; ezek tematikáját a gyakorlati alkalmazhatóság határozta meg. Minden táblázat négy oszlopot tartalmaz: a mintadokumentum címe, számszáma (ETO-jelzete), a MOKKA-ból vett rekordban szereplő tárgyszavak, majd az OSZK tezausz alapján adható tárgyszavak. Például:

Mintadokumentum	ETO-jelzet	MOKKA tárgyszavak	OSZK tárgyszavak
Albert Camus: Pestis	840-31=945.11	francia regény	francia irodalom, regény
Janus Pannonius összegyűjtött versei	871-14(439)=945.11	klasszikus magyar irodalom, 15. század	középkori latin irodalom, Magyarország, vers

Az így elkészült táblázatot vitattuk meg az intézmény munkatársaival több fórumon. Elsőként az olvasói igényeket, valamint a LibriVision és az Amicus keresőfelületének lehetőségeit kellett megismerni az Olvasó- és Tájékoztató Szolgálat vezetője és az Informatikai Igazgatóság egyik munkatársa segítségével, illetve ezeket kellett összeegyeztetni a Magyar Nemzeti Bibliográfia gyakorlatával. Az első módosítások ekkor kerültek a táblázatokba, ezek után az osztályozó csoport munkatársai körében vitattunk meg őket. A megbeszélések során számos módosítási kérelem vetődött fel, amelyeket továbbítottunk a tezausz főszerkesztőjének. Az egyéb problémákat a tájékoztató kollégák vitatták meg. Javasataikat és kéréseiket beépítettük az eredeti táblázatba. Végül Ungváry Rudolfal egyeztetjük módosítási javaslatainkat, aki készségesen elfogadta kéréseinket. A táblázatok alapján használati szabályzat készült, amely tartalmazza mindazokat a megállapodásokat, amelyek a tárgyalások során születtek. Ezt szintén folyamatosan frissítjük a napi gyakorlat alapján.

A tárgyszavazási gyakorlat ezek alapján egyesíti a tezausz használati javaslatának elveit, szolgálja az olvasói igényeket, a nemzeti bibliográfiai elvárásokat, figyelembe veszi a könyvtári rendszer és a tezausz lehetőségeit, amely a kialakult osztályozási gyakorlaton alapul. A tezausz használati szabályzata kimondja, hogy a tárgyszavazás legfontosabb elvei a specifikusság, az egyértelműség és a használhatóság. A specifikusság elve szerint mindig a lehető legpontosabb kifejezést kell megtalálni, amely még kifejezi a dokumentum tartalmát. Ettől csak néhány esetben térünk el a több szempontú kereshetőség miatt. A történelem esetében mind a történelmi korszakot, mind az évszázadot megadjuk három évszázadig.

Mintadokumentum	OSZK tárgyszavak
Magyar honfoglalás, honfoglaló magyarok	magyar történelem, honfoglalás. 9. század, 10. század

Az olvasók tájékoztatását segíti az életrajzoknál érvényes gyakorlat, amelyben összegyűjthetők a különböző művészeti ágak, tudományterületek művelői ország és évszázad alapján.

Mintadokumentum	OSZK tárgyszavak
Így élt Németh László	író, 20. század, Magyarország, életrajz

Ezek alapján rá lehet keresni a XX. századi írókra, a magyarországi írókra, illetve az írók életrajzaira. Hasonlóan a kereshetőség elve szabta meg a határon túli magyarság, illetve irodalmuk tárgyszavainak megalkotását.

Mintadokumentum	OSZK tárgyszavak
Kányádi Sándor versei	határon túli magyar irodalom, Erdély, vers

Amint a példa mutatja, az *erdélyi magyar irodalom, vers* helyett a *határon túli magyar irodalom, Erdély* tárgyszavakat használjuk. A határon túli irodalom története pedig bekerül a magyar irodalomtörténetbe is:

Mintadokumentum	OSZK tárgyszavak
Az erdélyi magyar irodalom története	magyar irodalom, határon túli magyar irodalom, Erdély

Ez keresés szempontjából azt jelenti, hogy a határon túli irodalmat együtt is, illetve területenként is megtaláljuk. Szintén ezt az elvet követi a *nemzetiség* tárgyszó használata, amelynek alapján a hazai nemzetiségekről szóló szakirodalom kereshető vissza. Furcsának tetszhet, hogy a kizárólag a magyar szépirodalmi művek fordításai mellett szerepel a *fordítás* tárgyszó, de ennek segítségével ezek összegyűjthetők, a dokumentumok nyelvére viszont a nyelvi kódból, illetve a szakszám nyelvi alosztásából lehet következtetni.

A földrajzi tárgyszavak gyakori használata miatt felvetődhet a kérdés, hogyan különböztetjük meg az adott országról szóló dokumentumokat. Itt alapvetően két eset lehetséges: helyismeret és útikalauz. Ennek megfelelően mindkét esetben a két tárgyszó együttes használatával lehet keresni: *helyismeret, Magyarország, illetve Magyarország, útikönyv*.

A rövid ismertetőből kiderülhet az is, milyenek a könyvtári rendszerünk lehetőségei. A tárgyi index elemeire egységesen, a keresőfelületen a tárgyszó szerinti keresés (TA) kiválasztásával lehet keresni, de csak az összetett keresés választásánál. A tárgyi index elemei a tárgyi melléktételként szereplő személy- és testületi nevek, címek, a tárgyszavak, a földrajzi nevek és a formai tárgyszavak vagy dokumentumtípusok. Ezek keresését a Boole-féle operátorok, az ÉS, VAGY, NEM, használatával tetszőlegesen lehet kombinálni más keresőkifejezésekkel, vagy akár más tárgyszavakkal is. Ha például a XX. századi francia zeneszerzőkről szóló szakirodalmat keresünk, három tárgyszó külön mezőbe történő beírásával, valamint az ÉS operátor kiválasztásával tehetjük meg. *Zeneszerző ÉS Franciaország ÉS 20. század* (az ÉS-t a mezők közti menüsorból kell kiválasztani). Ennek a

lehetőségnek a használata azért is fontos, mert a teaurusz rengeteg LÁSD ÉS (L&) kapcsolatot tartalmaz, amelyek el vannak látva ugyan a rendszerben utalókkal, mégis nehezítik az olvasók számára a keresést, ha nem ismerik őket.

A rendszer felkínálja a tárgyi kulcsszóra (TK) való keresést is – az egyszerű keresés menüben is –, ami olyan esetekben hasznos, mint ha például a *magyar irodalom* tárgyszót tárgyi kulcsszóként írjuk be, ilyenkor ugyanis a rendszer visszakeresi mind a *határon túli magyar irodalom*, mind a *magyar irodalom* tárgyszavakkal jelölt rekordokat. Hasonló a helyzet a *latin irodalom* esetén, ahol mind az *ókori*, mind a *középkori latin irodalommal* jelölt tételek megtalálhatóak. Meg kell említeni a rendszer egyik korlátozását, mely az egy keresés során 1000 tétel szám feletti megtalált rekordokat nem jeleníti meg. Így a gyakran használt tárgyszavak önmagukban kereshetlenné válnak, mint például a *magyar irodalom*, *magyar történelem*, *Magyarország*, *20. század*, de előbb-utóbb potenciálisan minden tárgyszó elérheti az 1000-es tétel számot, és ez azután nehezíti a kereshetőségét. Így ezeket szűkítőként, vagyis második tárgyszóként ÉS operátorral kapcsolva használhatjuk a keresés során.

A Magyar Nemzeti Bibliográfiai rekordszolgáltatás és a rekordok egyenkénti letöltése megköveteli, hogy minden tétel önmagában is teljes legyen. Így például a magyar történelmi tárgyú művekből nem hagyható el a *magyar történelem* tárgyszó annak ellenére, hogy a teaurusz használatának specifikussági elve ezt megkövetelné, amennyiben egy adott történelmi korszakkal kifejezhető a dokumentum tartalma. A tételben a tárgyszavak sorrendjét meghatározó elvek: a generikustól a specifikusig haladunk a tárgyszavak megadásával, ezek közül mindig az utolsó

az időt kifejező tárgyszó. Ezt követik a földrajzi tárgyszavak, majd a dokumentumtípust kifejező formai tárgyszavak. Mindezek az MNB egyes szolgáltatásaiban (HTML- és PDF-formátum, CD-ROM) 2005 januárjától jeleníthetők meg.

Egy év tapasztalata alapján elmondható, hogy az Országos Széchényi Könyvtár tárgyszavazási gyakorlata integratív, azaz több elvet érvényesít, sokféle igényt igyekszik egyszerre kielégíteni, amit csak az Amicus és a teaurusz esetleges korlátai befolyásolnak. Mindkettőt folyamatosan fejlesztik, így idővel a kezdeti nehézségek folyamatosan csökkenni fognak. Távlati célunk, hogy a 2004. előtti, csak ETO-számokkal ellátott rekordok is elérhetőek legyenek a tárgyszavakkal történő keresés során.

Szalóki Gabriella

Olvasói Professzionális Munkaállomások az OSZK-ban

2004. szeptember 9-ikén adták át hivatalosan az Országos Széchényi Könyvtár, valamint az Informatikai és Hírközlési Minisztérium közös fejlesztésében létrejött – az országban egyedülálló – új számítógépes rendszert, az OPM-et (Olvasói Professzionális Munkaállomások). Az Országos Széchényi Könyvtár több éves átfogó szakmai programot terjesztett be az Informatikai és Hírközlési Minisztériumhoz, annak egyik elemeként megvalósult OPM révén az intézmény jelenleg a világ egyik legkorszerűbb számítógépes szolgáltatásával áll az olvasók rendelkezésére.

„Az informatikai társadalom építésében a szaktárca egyik legfontosabb szövetségesei a könyvtárosok, hiszen a bibliotékák a kiadványok őrzése mellett a tudáselosztás és -terjesztés fő bázisai” – mondta Kitzinger Dávid, az IHM főtanácsadója a hivatalos átadási ünnepségen.

A nemzeti könyvtár új szolgáltatásának köszönhetően a látogatók az elektronikus dokumentumok olvasása mellett azonnal megírhatják tanulmányaikat, elkészíthetik dolgozataikat, jegyzetelhetnek az olvasmányokból, hiszen a teljes Microsoft Office-csomag (szövegszerkesztő, táblázatkezelő, adatbázis-kezelő), valamint weblapszerkesztő program is rendelkezésükre áll. Az interneten egyre gyakrabban jelentkező pdf-formátumú dokumentumok olvasására Acrobat Readert és e-book olvasására alkalmas, illetve mozgókép nézgető szoftvert is telepítettünk, a dokumentumok valamilyen adathordozón haza is vihetők. A bibliotéka olvasótermeiben elhelyezett száz számítógépről közvetlenül elérhetővé váltak az elektronikusan archivált anyagok, elektronikus dokumentumok és az országos adatbázisok: természetesen az OSZK összes elektronikus adatbázisa, katalógusa, CD-ROM-adatbázisa, elektronikus könyvei is, akárcsak az EBSCO folyóirat-adatbázisok és az EISZ (Elektronikus Információs szolgáltatás). Lehetővé vált a teljes körű, ingyenes internethasználat is. *A rendszer informatikai feladat szempontjából is különlegesnek, egyedinek mondható.* Az OPM rendszert két szerver, 100 komplett olvasói számító-

gép (monitor, egér, billentyűzet és fejhallgató), 2 adminisztrátori gép, szkennerek, nyomtatók. CD- és DVD-író, valamint digitális fényképezőgép képezi. Egyszerre száz olvasó tudja használni a munkaadásokat. Ugyanakkor a könyvtár jelenleg 43 000 beíratkozott olvasót tart nyilván, mindenkinek külön-külön egyéni hozzáférési joga és saját, maximum 150 MB-os tárhelye van, tehát ez azt jelenti, hogy virtuálisan valójában 43 000 terminál (számítógép) áll az olvasók rendelkezésére. A konkrét tárolóhely biztosítása az utolsó dokumentumelmentéstől számított hét nap. tehát folyamatos használat esetén akár hónapokig is használható. A klienseket egy 200 Gigabyte-os fájlserver és egy 6,8 Terrabyte-os tároló server szolgálja ki, ami egyben az OSZK épülő Digitális Könyvtárának tárhelyét is biztosítja.

Az olvasó a munkáját kezdheti azzal, hogy saját „asztalt” alakít ki magának, amelyet megtalál, valahányszor csak belép a rendszerbe. Kérésre – kizárólag könyvtárosok közreműködésével – egyéni digitalizálás végezhető, természetesen az állományvédelmi szempontok és a szerzői jogi előírások figyelembe vételével. A tárhelyen elhelyezett dokumentumokat, szerkesztett szövegeket, a webről letöltött anyagokat a Reprográfiai Szolgáltatónál telepített PC-n a könyvtár munkatársai – kizárólag az OSZK által forgalmazott mágnes- vagy kompaktlemezre (CD, DVD), egyéb adathordozóra – díjlezetés ellenében át is másolják, vagy e-mailben a felhasználó által megadott címre átküldik, illetve távoli hozzáféréssel (FTP) elérhetővé válik számukra. A dokumentumok nyomtatására – fekete-fehér vagy színes – térítés ellenében szintén lehetőség nyílik. Az olvasók saját notebookjukat is bevihetik, és a jövőben, a WI-FI-rendszer kiépítését követően, csatlakoztathatják a rendszerhez.

A rendszer különlegessége abban nyilvánul meg, hogy az olvasó egy munkahelyen mindazt a szolgáltatást megkapja, amit egyébként más könyvtárakban esetleg több munkaadáson tudna csak elérni, miközben minden olvasó egyedi, saját maga által kialakított felülettel és tárhellyel rendelkezik.

A tervezés menete és fázisai elolvashatók az Országos Széchényi Könyvtár honlapján: http://www.oszk.hu/frame_hu.htm?hun/szakmai/tervek/tervek_index_hu.htm

Tóth Ferenc Tibor

„Emlékezzünk jeles elődeinkről”

A Magyar Könyvtárosok Egyesülete Bibliográfiai Szekciója és az MTA Művelődéstörténeti Bizottsága 2005. január 12-én tudományos ülészakot rendezett az OSZK-ban a fenti címmel a Nemzeti Könyvtár 120 évvel ezelőtt alakult Országos Hírlapkönyvtárára emlékezve. A következőkben három előadás megszerkesztett szövegét adjuk közre.

Hírlaptárolni pedig muszáj

Az Országos Hírlapkönyvtár és utódai. Történeti áttekintés

A magyar nemzet kultúrájának fejlődésében – hasonlóan más nemzetekéhez – rendkívül nagy szerepet játszottak és játszanak a hírlapok és folyóiratok, amelyek minden más írott dokumentumnál korábban jelzik az idők változásait, a fejlődés avagy visszafejlődés irányait. Az új eszmék, elgondolások, jelenségek először mindig a sajtóban jelennek meg. Ezért az Országos Hírlapkönyvtár 120. születésnapja – bár kicsit túl vagyunk már rajta – jó alkalmat teremt arra, hogy beszéljünk arról a könyvtári dokumentumfajtról, amely a könyvtárosok számára talán a legtöbb gondot jelenti, de melynek beszerzése, feldolgozása, megőrzése és szolgáltatása minden nemzet számára fontos és minden nemzeti könyvtár számára elkerülhetetlen.

A nemzeti könyvtár – a nyomtatott dokumentumok kötelező beszolgáltatásáról szóló törvényi rendelkezések jóvoltából – alapításától kezdve gyűjti az időszakos dokumentumokat is, sőt már Széchényi Ferenc könyvtárában is akadtak – gondosan, könyv alakba kötött – újságok. Persze amolyan kicsike, nyolcadrét alakúak. A könyvtár alapítását követő néhány évtizedben még álltak a sarat a lapkiadók, nyomdák, igyekeztek termékeikkel ellátni a nemzet könyvtárát. Az újságok száma és mérete is lehetővé tette ezt, ám ahogy számukban szaporodtak, méretükben növekedtek, úgy lohadt a kiadók, nyomdászok beszolgáltatási hajlandósága. főként az 1848/49-es forradalom és szabadságharc alatt, majd a kiegyezést követő időkben. Már a könyvtár első őr, Miller Jakab Ferdinánd is felfigyelt arra, hogy a kiadók hanyag beszolgáltatása miatt az országos könyvtárban hiányosak a sajtótermékek.¹ Utóda, Mátray Gábor, 1859. január 30-án a Vasárnapi Ujságban fel is hívta a figyelmet az újságok beszolgáltatásának kötelezettségére.

Sajnálatos azonban, hogy ha megnézzük a korabeli feljegyzéseket, azt is látnunk kell, hogy – főként a kiegyezés után – már a könyvtárosok is egyre nehezebben bírkóztak meg a gyorsan növekvő sajtóterméssel. Nehezen ment a reklámálás, naplózás, katalogizálás, de a tárolásukra szolgáló hely is egyre fogyatkozott. Pedig egy-egy újságszám éppen olyan dokumentum és éppen olyan fontos, mint egy könyv, tehát lényegében azonos bánásmódot igényel, ám bármilyen – a beszerzésében vagy feldolgozásában történt – mulasztás jóvátehetetlenebb. Ennek a felismerése és mind erőteljesebb felismertetése id. Szinnyei József érdeme.

Hallhattuk, tudjuk mi mindennel írta be Szinnyei József a nevét szakmánk történetébe. A mai kor embere számára szinte hihetetlenek az olyan teljesítmények, amelyeket ő élete során véghez vitt. Hatalmas tudásával, szorgalmával, céltudatosságával, kitartásával és áldozatosságával valamennyiünk példaképévé válhatna.

Tudjuk róla azt is, hogy szenvedélyes gyűjtő volt. Már diák korában gyűjtötte a könyveket, később a színlapokat, gyászjelentéseket, kéziratokat, újságokat. Ez utóbbiak közül elsősorban az 1848-as forradalom és szabadságharc napjai alatt születettek. A Komáromi Értesítő és a Komáromi Lapok számaikat például honvédként – a harctéren – szedte össze. Ám azt talán már kevesebben tudják, hogy Szinnyei – a gyűjtőgetűs, cédulázós, „szöszölős” tudós – milyen kiváló szervező volt. Több kisebb-nagyobb gyűjtemény költöztetését, berendezését, vagy átrendezését ő irányította, nagy-nagy körültekintéssel, szorgalommal és szaktudással. Több könyvtár katalógusaiban még ma is fellelhetők az ő gyöngybetűivel írt katalóguscédulák.

Sok-sok bankban, hivatalnokként eltöltött év után, elsőként az Egyetemi Könyvtárban várta nagy feladat, ahová Toldy Ferenc hívására és közbenjárására került. 1872-ben. Megbízást kapott a 180 000 kötetet számláló gyűjtemény átköltöztetésére az akkor megépült új könyvtáráépületbe. Ismertségét és megbecsültségét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy Toldy Ferenc a pártfogásért járó köszönetet így hártotta el: „Mi örülünk, hogy megnyerhettük önt.”² A könyvtárat és kézikönyvtárat munkatársaival katalogizálták, majd átköltöztették az új épületbe. „Midőn ezt a nyomorúságot és a számozatlan könyveket először láttam, úgy éreztem magamat, mint az első csatában, valóságos láz lepett meg; de aztán hozzá szoktam ehhez is, miután még egy telet kellett azonképen átélnem.”³ A költöztetés során sor került a könyvtár rendezésére is. „Én ismertem legjobban a számozatlan könyvekkel való bánás nyomorúságát, ezért én harcoltam leginkább a modern cédula-katalogus és a számozás mellett.”⁴

1875-ben az Egyetemi Könyvtárban első örré léptették elő, majd 1876-ban – Horvát Árpád könyvtárigazgató lemondását követően – Trefort Agoston közoktatási miniszter ideiglenesen őt bízta meg az Egyetemi Könyvtár igazgatásával. Őt kérték fel József főherceg alesszenti könyvtárának rendezésére is, amelyben fia – a későbbi nyelvészprofesszor – segédkezett.

Mindazonáltal – mint említettük – hivatalnokként, könyvtár rendezőként, vezetőként is elsősorban tudós-bibliográfus volt, aki rendületlenül gyűjtötte az írókra, munkáikra vonatkozó adatokat és a különböző dokumentumokról – elsősorban a hírlapokról és folyóiratokról – származó ismereteket, adatokat. Első hírlap-bibliográfiai és hírlaptörténeti cikkei, amelyek fokozatosan ráirányították a figyelmet a hírlapok feldolgozásának és megőrzésének fontosságára, az ezernyolcszázhatvanas évek elején jelentek meg. Főként a Reform című lapban megjelent *A mi*

*hírlapjaink*⁵ és a Honban megjelent *Alapítsunk hírlapkönyvtárat!*⁶ című cikkeivel sikerült felkeltenie az illetékesek érdeklődését a könyvtárak raktáraiban heverő hatalmas hírlaptömegek kimeríthetetlen művelődéstörténeti forrásértéke iránt. „A hírlapirodalom a modern civilizáció hévmérője; ebből biztosan következtethető a művelt nemzetek fejlődési törekvése s az elnyomott nemzetek hátramaradása. Annyi tény, hogy az időszaki sajtó nagy hatalommá fejlődött; e nélkül valamely nemzet fokenkénti emelkedése és politikai, valamint nemzetgazdasági kül- és belélete nem ítélné meg – szóval a népek történelmének hű tükré.”⁷

Munkája során azonban egyre gyakrabban kellett szembesülnie azzal, hogy közkönyvtáraink alig-alig törődnek a hírlapok begyűjtésével, és a meglévők megőrzésével, gondozásával. „Midőn hírlapjaink pusztulnak, azt kell hinnünk, hogy legalább a megyei és városi hatóságok megőrzik saját lapjaikat és levéltáraikban elhelyezik, miután azok a megye és város történetére éppen oly becses adatokat foglalnak magokban, mint a levéltár egyes aktái; azonban ez nem így történik: én legalább nem találtam oly megyét vagy várost, mely saját hírlapjait összegyűjtötte volna.”⁸ E gondolat mentén jutott el az országos hírlapkönyvtár felállításának tervéig. „Mint könyvtárnok csakhamar beláttam, hogy a hírlapkönyvtár felállítása égető kérdéssé vált, nehogy elkéssünk; már akkor bár Eötvös József 'Politikai Hetilap'-ját, mely 1866-ban jelent meg Pesten, nem tudták fölteremteni, hírlapok útján kellett azt keresni; az általam kiadott repertóriumoknak pedig alig vehették hasznát hírlapkönyvtár nélkül; nem is említve a későbbi 'Magyar írók' című munkámat.”⁹

„Ezelőtt 8 évvel a múzeumi könyvtárban a forradalmi hírlapokat kutattam s azt tapasztaltam, hogy azon korbéli hírlapirodalom megírásához legnevezetesebb könyvtárunkban, mely egyszersmind országos is, csak igen kevés hírlap áll rendelkezésemre, azok is, melyek megvoltak, igen mostoha sorsban részesültek, így egyrésztük kötetlenül összecsomagolt s hiányos példányokból állott, egyes hírlapszámokból 4–5 példányt találtam; míg 10–15 más szám hiányzott.” Ugyancsak felhívja a figyelmet arra, hogy a szabadságharc hivatalos lapja, a Közlöny is milyen hiányos, pedig „ha mi nem ismerjük el e hírlap becsét, elismerte azt a British Múzeum, mert ezen intézet egyszerű figyelmeztetésre 240 ezüst tallért adott egy példányért, mely nem volt teljes.”¹⁰

Szinnyei feljegyzéseiből tudjuk, hogy már Eötvös József, a kiegyezés utáni első vallás- és közoktatásügyi miniszter figyelmét is sikerült felkeltenie.¹¹ Sőt, a Vasárnapi Újság főszerkesztője, Pákh Albert felismerve Szinnyei bibliográfusi munkájának jelentőségét, helyet adott lapjában a hírlapokról készült évenkénti kimutatásoknak. Miként lehetett ez? Miként jutott a kulturális közvélemény oda, hogy ezekre az írásokra felfigyeljen, és terjedelmes sajtóbibliográfiákat tűrjön meg legnépszerűbb képes hetilapjában? A magyarázat valószínűleg az újság olvasóinak a politikában való csaldódottságában rejlik. A kiegyezés kori közélet helyett a múlt hagyatékában kezdték keresni a jobb jövő reményét. Szinnyei hírlapgyűjtései, felsorolásai, ismertetései, az ő általa feltárt összefüggések más megvilágításba helyezték a hírlapokat. Az önkényuralom alatt rettegve rejtegetett negyvennyolcas újságok a lefojtott ellenállás jelképeivé váltak. A vidéki kisnemesi könyvtárakban, házak poros padlásain lappangó újságlapok új értelmet nyertek, új jelentőséget kaptak Szinnyei gyűjtésre buzdító írásai által. A kiegyezést követő korszak sajtóperei szükségképpen elvezettek a függetlenség gondolatához.

és az ennek nyomán kialakult közhangulat tette nyitottá a füleket arra, hogy meghallják a hírlapok ügyében szóló jajkiáltását.

Ervei között felsorakoztatta a külföldi nagy gyűjtemények példáit. Felhívta a közvélemény figyelmét arra, hogy a British Library és a párizsi Bibliothèque Nationale is rendelkezik egy-egy tekintélyes hírlapgyűjteménnyel, ennek alapján készülhetett el 1864-ben a világon első nagy nemzeti hírlap-bibliográfia, Eugène Hatin munkája.¹²

Id. Szinnyei József – bár munkahelye az Egyetemi Könyvtár volt – mindennapos látogatója volt valamennyi nagyobb gyűjteménynek, amelyeket rendkívül jól ismert. Az általa is leírt könyvtári állapotok egyre tarthatatlanabbá váltak. Szinnyei ezt tudomására hozta mindazoknak, akiktől a hírlapok ügyében pártfogást remélt. Csaknem két évtizedes kitartó küzdelme és buzgó agitációja végül elérte célját. Trefort Ágoston közoktatásügyi miniszter – a hírlapok ügyében – 1884. június 30-án, neves szakemberek részvételével – értekezletet hívott össze. A meghívottak a következők voltak: Pulszky Ferencz – a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója, Szilágyi Sándor – az Egyetemi Könyvtár igazgatója, Fraknoi Vilmos – a Magyar Tudományos Akadémia főtitkára, az akadémia több tagja, Hunfalvy Pál, Sztoczek József, Szabó József, Szily Kálmán, Szalay Imre, Majláth Béla – a Széchényi Könyvtár őre, köztisztviselőként álló történész–régész és Szász Károly miniszteri tanácsos. Ezen az értekezleten megállapodás történt arról, hogy közkönyvtárak gyűjteményéből és minden hozzáférhető helyről össze kell gyűjteni a még fellelhető hírlapokat. Legmértőbbnek és legcélszerűbbnek a Nemzeti Múzeum hírlapgyűjteményének kiegészítése látszott, tekintettel annak nagyságára és viszonylagos rendezettségére. A megbeszélést követően sor került az „anyakönyveztetésre” is, a miniszter 1884. július 2-án rendeletben erősítette meg az Országos Hírlapkönyvtár felállítását a Magyar Nemzeti Múzeum keretében. Elrendelte a hírlapok pontos feldolgozását és kiegészítését az Egyetemi Könyvtár, az Akadémiai Könyvtár, a Nemzeti Kaszinó és az Erdélyi Múzeum hírlapanyagával. A munkálatok július 23-án meg is kezdődtek. A feladat végrehajtásával ismét Szinnyei Józsefet bízták meg, aki mellé két segédet is adtak. Ők a gyűjtemény rendezésében, lajstromozásában és kiegészítésében segédkeztek. Szinnyei kezdetben ezt a feladatát az Egyetemi Könyvtárban betöltött állásának megtartásával végezte, a tőle megszokott áldozatossággal és lelkesedéssel.

„Nagyméltóságú Miniszter Úr, Kegyelmes Uram! A hírlapkönyvtár, melynek föllállítása Nagyméltóságodnak rendeletére immár folyamatban van, irodalmunknak egy tetemes részének a feledés homályából való fölszínre hozását eszközöli. Nálunk még egyeseknél nem gyökerezett meg a gyűjtési vágy és igyekezet, hogy pusztulásnak kitétt apróbb nyomtatványokat, úgy a hírlapszámokat is, legalább részben megmentsék és így ezen kisebb gyűjtemények majdan alapját tegyék hazai intézeteinknél, a nagyobb és teljesebbeknek. – A Nemzeti Múzeum könyvtára van hivatva ezen hiányt pótolni, annál is inkább, mert törvényhozásunk gondoskodott arról, hogy oda minden könyv, hírlap, sőt apróbb nyomtatvány is beküldessék; azonban, fájdalom, a közömbösség és rossz akarat a törvényt is kijátsza. Irodalmunk oly óriási méreteket kezd ölteni, hogy beszerzése sok fáradságba és munkába kerül, sőt nyomdászaink és kiadóink közömbössége és hanyagsága a legjobb igyekezetet is meghiusítja; mennyivel inkább áll ezen nehézség a hírlapoknál, hol minden szám külön jelenik meg és külön küldetik szét, még a hiányok

konstatálása is hosszas tanulmányt és szakismeretet igényel, az elmaradt számok figyelembe vétele, följegyzés, reclamálása, szóval a kiegészítés több időt vesz igénybe, mint bármely egyéb könyvtári munka, különösen akkor, ha a hiányzó számok többszörös bekérése sem vezet eredményre.

Ezen nehézségekkel nemcsak mi, de minden művelt nemzet kisebb nagyobb mértékben küzdök, ha hírlapjait össze akarja gyűjteni. Csakhogy mi azon szerencsés helyzetben vagyunk, hogy míg a nagyobb nemzetek roppant erőfeszítéssel és temérdek pénzáldozással sem viheték annyira, hogy teljes hírlap könyvtárunk legyen, addig mi csekélyebb buzgalommal és egy kis jó akarattal, könnyen összehordhatjuk alig pár éves hírlapirodalmunkat.”¹³

A Hírlapkönyvtár megalapításával Szinnyei élen járt Európában is, mert a már említett Bibliothèque Nationalon és a British Librarian kívül nem sok könyvtár büszkélkedhetett hasonló intézménnyel és hasonlóan gazdag gyűjteménnyel.

„A hírlapok pusztítását és az ebből származó bajt én már 25 év előtt figyelembe vettem; hírlapirodalmunk szaporodásával pedig egy hírlapkönyvtár szükségét már akkor hoztam nyilvánosságra, de mindez a pusztában kiáltónak szava volt. Azóta szünet nélkül e mellett harcoltam a Vasárnapi Újságban tiszteletpéldányért, másutt ingyen; végre 1884-ben célt értem, mert a miniszter engem bízott meg a hírlapkönyvtár fölállításával, adott is évi 2000 frtot rendelkezésemre; ebből magamnak nem tartván meg semmit, két írnot foglalkoztatok, egyiknek 1 frt 50kr, másiknak 2 frt napi díjat adván, továbbit kötésre és 200 frt-ot a hírlapkönyvtár ügyében utazási költségekre fordítok; de ezt a múlt évben két havi utazásom alatt a magaméból 50 frtal pótoltam. Ha anyagi hasznom nincs is, talán erkölcsileg jutalmaznak?”¹⁴

Szinnyei és munkatársai, Váczy János és Kereszty István az Országos Hírlapkönyvtár fennállásának első öt esztendejében hatalmas munkát végeztek. Feldolgozták a Nemzeti Múzeum Könyvtárának hírlapanyagát és kiegészítették a már említett könyvtárak anyagával.

„Már az első évben oly serényen haladt a munka, hogy 735 hírlap 2370 évfolyama czédulázatot 2600 kötetben; az egyetemi és akadémiai könyvtár hírlapjaival pedig kiegészítve a főttebbi hírlapanyag (ehhez járultak még később a Ráday-féle s a kolozsvári múzeumi könyvtár duplumai). 1250 különmű hírlapra és 8159 évfolyamra szaporodott. Miután a hírlapkönyvtár 2000 frt évi dotációt kapott a magyar kormánytól, a kötetlen hírlapokat mind beköttettük.”¹⁵

A kormány megbízásából Szinnyei 1885 és 1887 között fölkereste az ország összes hírlapnyomdáját, hogy személyesen győzze meg a nyomdászokat a hírlapok beküldésének fontosságáról. A kötelezpéldányok számonkénti beszolgáltatását az 1848. évi XVIII. törvénycikk írta elő, büntető határozati kitétel nélkül. Korábban a könyvtár megelégedett a negyedévenkénti vagy félévenkénti, esetleg évenkénti beszolgáltatással. Ez az eljárás végül sok hiány forrása lett. Szinnyei „turnéi” során, nem egy helyen maga „lúrta fel” a nagyobb könyvtárak raktárait, pincéit egy-egy – a hírlapkönyvtár állományából hiányzó – sajtótermék előkerítéséért. Számítalan levelet írt kiadóknak, szerkesztőknek – ismerősöknek és ismeretleneknek – hogy kövessék ők is nagyobb figyelemmel a megjelölt lapok sorsát, gondoskodjanak azok megőrzéséről.

A hatás nem maradt el: az 1886. évi hírlapokból már csak 30 hiányzott, a lapállomány már 5164 évfolyamra szaporodott.¹⁵ Elhelyezésük is megoldódott: egy célszerű polcokkal és galériával ellátott folyosó szolgált tárolásukra, ahol

nyelvek szerinti elhelyezésben tették használatra alkalmassá az ekkor már 8500 kötetes gyűjteményt, amely 1889 elejétől a nagyközönségnek is rendelkezésére állt. A hírlapkönyvtár ekkor már az Országos Széchényi Könyvtár negyedik osztályaként működött. Az 1888-ban bekövetkezett átszervezést indokoltá tette az a tapasztalat, hogy rendkívül nehéz a hírlapok és folyóiratok tipológiai szétválasztása és külön intézményben való szolgáltatása. Az új szervezetben a havonta egyszer vagy annál ritkábban megjelenő lapok a Nyomatványtárban, az annál gyakoribbak pedig, a Hírlaptárban helyeztetek el. Később a folyóiratoknak először csak a nyilvántartását, majd feldolgozását, sok évvel később, az 1930-as évek végétől pedig fokozatosan a tárolását is átvette a Hírlaptár.

Az olvasóterem megnyitását követően az olvasók és az olvasott hírlapkötetek száma is dinamikus növekedésnek indult. Az olvasók száma 1889-ben 1249 volt, ami 1901-re már több mint a duplájára, 2967-re gyarapodott. Ugyanígyen mértékű a használt kötetek számának növekedése is: az 1889-es 3131 kötetszám 1901-re már elérte a 6878-at.

„A hírlap-könyvtár anyagát tekintve rendkívül becsesnek mondható, mert a legritkább régi és 1848–1849-ki hírlapok teljesen megvannak itt; így csak néhányat említve: a Magyar Hírmondó 1780-ik évtől, Magyar Kurír 1787–1834, Hazai és Külföldi Tudósítások (Nemzeti Újság) 1806–1848., [...] Még azt is megjegyezhetjük, hogy a mi hírlap-könyvtárunk, a maga teljességében páratlan a kontinensen.”¹⁷

Szinnyei rendkívüli „menedzseri” képességeinek köszönhetően – mint láttuk – az állomány örvedetesen gyarapodott. A rendezés megkezdésekor a könyvtár 6580 hírlapévfolymnak 472 328 hírlapszámával, 1902-ben, a könyvtár centenáriumi évében már 3910 hazai hírlap 20 540 évfolyamával, 1 520 342 számával rendelkezett. E gyarapodást a nyomdai köteles példányokról intézkedő 1897. évi XLI. törvénycikk is serkentette, amely már mulasztás esetére pénzbírság kiszabását is kilátásba helyezte. A hazai kiadványok gyűjtése a teljesség igényével történt. Nagy súlyt helyeztek a vidéken, kis példányszámban megjelenő, jelentéktelenebb lapok, valamint az alkalmi kiadványok beszerzésére is. Ugyanakkor a tár munkatársai a határon túl megjelenő hungarikumokat is figyelemmel kísérték. Sajnos, a trianoni békekötést követően nagyon sok nyomda és nyomtatvány kikerült a kötelespéldány-rendelet hatálya alól. Az addig beszolgáltatott példányok száma 1920-ban már csak a korábbi 20–25 százaléka volt, ezért azután mind nagyobb és nagyobb szerepet kapott a vásárlás és olykor-olykor az ajándék, a hagyatéék. Személyes kapcsolatok révén, a külföldön élő magyarok segítségével folyamatos volt az emigráns lapok és a határon túl megjelenő magyar lapok gyarapítása is. Az elcsatolás után a Felvidéket – nem kis kockázatot vállalva – egyik hajdani munkatársunk járta végig hungarikakutatási céllal.

Ugyancsak nagy energiákat fektettek a Hírlaptár munkatársai egy-egy korszak dokumentumainak összegyűjtésébe is. Példa erre az I. világháború dokumentumaiból létrejött háborús gyűjtemény kiegészítése vagy az 1956-os forradalom lapjainak begyűjtése.

Szerencsére szakmánk – és a társszakmák történetében – mindig voltak Szinnyeihez hasonló megszállottak.

De nem csak a szakmabeliek! Példa erre a Lamotte-gyűjtemény. Ennek az igen gazdag kollekciónak a megvásárlására 1958-ban került sor. Lamotte Károly, Bu-

dapest Főváros egykori alpolgármestere – bizonyára megélhetési gondjait enyhítendő – többoldalas, igen precízen összeállított listát adott át Dezsényi Bélának. a Tár akkori vezetőjének, ebben a mintegy 100 időszak kiadvány 1090 kötetét ajánlotta megvételre a Hírlaptárnak. Dezsényi Béla kapva kapott az alkalmon már csak azért is, mert ez a felajánlás éppen abban az időben érkezett, amikor a könyvtár vezetői döntöttek arról, hogy a könyvtár, a hungarikumokból lehetőség szerint két példányt őriz azontúl, egyet használati, egy másikat pedig archivális céllal. A felajánlott, gondosan bekötött XVIII–XIX. századi folyóiratokat (Auróra, Honművész, a pozsonyi Ungarisches Magazin stb.) a könyvtár 30 ezer forintért megvásárolta. Értékük és szépségük miatt Dezsényi Béla szerette volna a köteteket együtt tartani, ezért külön raktári jelzettartományt (H 36.000) jelölt ki számukra. Ám később, éppen fokozott védelmük érdekében, többségüket a könyvtár muzeális raktáraiban helyezték el. Mesélik a politikusról, hogy annyira gondját viselte a kiadványoknak, hogy saját könyvkötőt tartott, aki a folyóiratok hiányos évfolyamai számára külön csinos kis dobozt készített, ami beillett a könyvespolcon a teljes, bekötött folyóiratpéldányok közé. Majd amikor féltett kincseit – gyönyörű könyvtárát, a Bécsi kapu téri rezidenciájáról – a leányfalui nyaralójába kényszerült menekíteni, a könyveket vízbiztos, horganylemezzel bélelt ládába helyezte el, egyenként is gondosan becsomagolva, hogy egymásban se tegyenek kárt.

Ám a beszerzésnél, begyűjtésnél is nagyobb gondot okozott időről-időre az anyag tárolása, elhelyezése. Színnyei idejében – mint említettem – a hírlapok még nyelvek szerinti csoportosításban, betűrendben álltak a polcokon egyetlen teremben. Később a formátumok különbözősége miatt a csoportok szaporodtak, míg 1927-re számuk 15-re duzzadt. Ezért az ekkor megépült vasteremben már numerus kurrens szerint helyezték el a hírlapokat, különválasztva a még élőket, a már megszűntektől.

Ezzel egy időben kidolgozták a katalogizálás szabályait és az eddigi részletes szolgálati katalógusnak 1930-ban (és ettől kezdve folyamatosan) elkészítették az egyszerűsített olvasói változatát, a nemzetközi cédulaméretnek megfelelő formában, 1935-ben elkészült a – periodikumok esetében oly nélkülözhetetlen – megjelenési hely szerinti besorolású földrajzi katalógus, majd a szerkesztői és szak-katalógus is.

A Hírlapkönyvtár munkatársai eleinte valamennyi hírlap teljes évfolyamát be tudták kötetni, ám az I. világháború kitörésekor megszűnt a hírlapok kötésének lehetősége, egyre nőtt a kötetlen lapok és egyre csökkent a kötetbe rendezettek száma. 1923-ban először – és azóta sokszor – kényszerű megoldás született a feldolgozó munkafolyamatban és a tárolásban. Addig a katalogizálás a kötés után következett, ami – a kötetlen lapok számának növekedésével – már-már használhatatlanná tette az állományt. Ezért – és a munkaerővel való takarékoság okán is – bevezették a kollacionálással együtt történő katalogizálást és az összeállított raktári egységek „fedőlapozását”, mai nevén „tékázását”. Az elől-hátul kartonnal ellátott, spárgával átkötött raktári egységek lehetővé tették a polcra állítást, a tízéves restancia felszámolását, a kurrens állomány elkülönítését, a kézikönyvtár állományának kiválogatását, a numerus kurrens bevezetését. E hatalmas munka irányítója, fáradhatatlan harcosa, és az 1924-ben bevezetett katalogizálási elvek kidolgozója egy törekeny fiatal hölgy – Goriupp Alisz volt. – Hős volt ő is, és mindazok a tisztviselők, akik később, a II. világháború idején élő láncot alkotva

kézben hordták le a könyvtár anyagát a Nemzeti Múzeum pincéjébe, természetesen a Hírlaptárét is, amelynek vezetője ekkor már Dezsényi Béla volt. A mentés – a könyvtár bezárása után is – egészen december 23-ig folytatódott, immár fűtetlen helyiségekben. Az ostrom megszűntével pedig, amint lehetett, megkezdődött az állomány visszaszállítása. Ez a heroikus küzdelem, a könyvgyűjtemény kétharmadát és kb. 20 000 hírlapkötetet érintett.¹⁸

Dezsényi Béla vezetése alatt az 1950-es év nagy változásokat hozott a tár életében. A gyarapítás segédleteként, a kiadványok számonkénti regisztrálására januárban bevezették a kardexet, és októberben megnyitották a Hírlaptár külön olvasótermét, amelyet kényelmes, hírlap olvasásra is alkalmas asztalokkal rendeztek be. Ezáltal lehetővé vált a kurrens lapok kiszolgálása is. A raktárosok „nyugdíjazhatták” zseblámpáikat, mert valamennyi raktárhelyiségbe bevezették a villanyvilágítást. Ugyancsak ettől az évtől kezdődően vált lehetővé, hogy a Hírlaptár katalóguscéduláit is adrémagép sokszorosítsa, miként könyveket. Az állomány és a feladatok gyarapodásával párhuzamosan örvendetesen növekedett a személyzet létszáma is, így lehetővé vált, hogy a II. világháborút követően – a megszűnt nyomdákból és kiadókból – nagy mennyiségben érkezett ajándékanyagot rendezzék, és rövid időre megkezdődhetett (az első) rekatalogizálás is.

„A Hírlaptár a könyvtáron belüli tervszerű munkamegosztás egy bizonyos, meghatározott funkcióval ruházta fel éppúgy, mint a könyvtár többi nagy anyagfeldolgozó osztályát. Ezenkívül azonban anyaga önmagában zárt, sajátos gyűjteményt képez, és ebből a szempontból a Kézirattárhoz és az u. n. 'kis tára'hoz' (Zeneműtár, Plakáttár, Térképtár) hasonló, azokat csak gyűjteményének méreteivel múlja felül. De éppúgy, mint az említett 'különgyűjteményeket', a Hírlaptárt is jellemzi, hogy anyagával szemben – amely különben a maga relatív teljességével nemzetközi viszonylatban is párját ritkítja – fokozott tudományos felelősséggel tartozik, a megőrzés és a feldolgozás általános kötelezettségein felül....”¹⁹ – írta Dezsényi Béla 1954-ben. Az ő érdeme, hogy a napi feladatokon – gyarapítás, feldolgozás, raktározás, az olvasók kiszolgálása és tájékoztatása – túl, 1946-ban megkezdődött a repertórium megjelentetése, a cikk-katalógus építése, valamint külső és belső munkatársakkal, illetve akadémiai célhittel a hiányzó korszakbibliográfiák anyagának cédulázása, majd *A magyar sajtó bibliográfiája 1945–1954*²⁰ megjelenése. Ugyancsak nagy előrelépés történt a sajtótörténeti kutatás terén is. 1954-ben megjelent *A magyar sajtó 250 éve* Dezsényi Béla és Nemes György munkája.²¹ Dezsényi Béla nagy súlyt fektetett a fiatalok nevelésére is. A Hírlaptár szinte minden munkatársát bevonta, a sajtótörténeti adatgyűjtéscskebe. A tudományos munka fokozására az olvasók, kutatók érdeklődésének növekedése is sarkallta a hírlaptárosokat. Ám „Dezsényi tudományos terveinek megvalósítását meggátolta a politikai légkör – amely gyanakvással figyelte a sajtóval kapcsolatban még a tudományos kutatásokat is –, de lehetetlenné tették azok a könyvtári »reformerek« is, akik a Nemzeti Könyvtárból fiók-Lenin Könyvtárat kívántak csinálni.”²² Dezsényit eltávolították a Hírlaptár éléről, majd másfél évtized múlva megtalálták annak módját is, hogy a Hírlaptárat megszüntessék, persze szigorúan „szakmai indokok” alapján.

Az egyik ilyen ok kétségtelenül a raktározás kérdése volt. Mint tudjuk, a hírlapok tárolása időről időre gondot okozott, és okoz ma is. 1893-ra betelt a Tár kezdeti helyiségének minden férőhelye. 1902-re az 1895-ben bebútorozott folyo-

só, 1909-re a kijelölt lépcsőházi helyiség is. Az 1910-es évektől már elkerülhetetlen volt a külső raktárhelyiségek bérlése. 1927-ben megépült az egyik, később 1953-ban a második vasterem, majd a könyvtár egyik folyosója, másik folyosója, ruhatára stb. telt meg fokozatosan hírlapkötetekkel. 1958-ban felmerült a könyvtár költöztetésének kérdése a Budai Várba, amelynek monstrum falai, hatalmas terei, a raktári gondok megoldásának lehetőségét sejtette.

A '60-as évek elején megkezdődött a tervezés, a felkészülés. Szükségessé vált a könyvtár némely munkafolyamatának és szervezetének átgondolása. Sor került a katalógusok felülvizsgálatára, tervtanulmányok elkészítésére és többek között a Hírlaptár átvilágítására is. Ezek folyományaként 1969 őszén egy „osztály- és aktíva-értekezleten” előkerült – több javaslat mellett – a funkcionális munkaszervezet kérdése. Eszerint a különgyűjteményeket a gyarapítás – feltárás – használat modelljének megfelelően kell felosztani és a könyvtár ezen részeihez csatolni. A könyvtár vezetősége – az egy Hírlaptár kivételével – valamennyi tásra vonatkozóan elvetette a decentralizációt, tekintettel a dokumentumok sajátosságaira. A Hírlaptár azonban túl nagy volt, és azon kívül valószínűleg valami sajátos (netán a fent említettel rokon) ok is felmerülhetett, amely már a 1962-es felülvizsgálatban és az elmarasztalásokban is szerepet játszhatott.

A végrehajtás csak később, de jóval a költözést megelőzően, 1971-ben történt. A munkák egységesebbé, szervezettebbé válását remélték az átszervezéstől. Először a gyarapítást, majd a hírlap olvasószolgálatot, a raktározást választották le a Tárból, majd létrejött a Hírlapfeldolgozó csoport, amelyet 1974-ben a Feldolgozó osztályhoz csatoltak. A Várba való költözéskor mindezek területileg is „szét-szóródtak”. Lehet – amint azt állították a terv készítői és pártolói – szükséges, elkerülhetetlen lépés volt ez, ám ma már tudjuk, hogy sok szempontból végzetes is. Elsősorban a szemlélet terén, mert bár a periodikum éppen olyan dokumentum, mint a könyv, hiszen ha egy-egy cím egy-egy számát, vagy a cím egészét tekintjük, akár monografikus mű is lehetne, ám tudjuk, időről-időre, számról-számra történő bibliográfiai és állomány adatainak változása miatt mégis más feldolgozást, más bánásmódot igényel.

A Feldolgozó osztályon folyó katalogizálás terén azonban történt egy kétségtelesen nagy előrelépés: Ferenczy Endréné tervezete alapján²³, az OSZK Vezetői Tanácsa 1975-ben döntött a könyvtár teljes – mintegy 38 000 cím, és 185 000 kötetnyi – állományának rekatalogizálásáról, egy minden igényt kielégítő, új – az akkor még megjelenés előtt álló, de már ismert ISBD/S szellemében készülő – szolgálati és az annak alapján előállított – olvasói katalógus felállításáról. Az 1976-os év volt az a fordulópont, amikortól minden kurrens kiadványról, illetve a rekatalogizáltakról, azonos szabályzat alapján készültek – a bibliográfiai és állományi adatokat egyaránt, minden változásukkal együtt tartalmazó – leírások, és épült az új szolgálati nyilvántartás. A hazai időszak kiadványok korszerű formában való rekatalogizálása nem kizárólag az Országos Széchényi Könyvtár egyik nyilvántartásának rekonstrukcióját jelentette, hanem egy, a hazai tájékoztatás, a hazai és nemzetközi bibliográfiai adatszolgáltatás szempontjából is alapvetően fontos változást. Alapszemléletében figyelembe veszi azt a követelményt, hogy egyedülálló gyűjteményt minden szempontból feltárni nem öncélú, egyetlen könyvtárra kiterjedő hatókörű feladat, hanem az egész magyar kultúra közös ügye. Sajnos, a munkaerő- és egyéb források szűkös volta, valamint a kurrens lapok egyre növekvő áradata miatt ez az

újrakatalogizálási igyekezet meg-megtorpan. A módszerekben, a fizikai eszközök használatában természetesen lehet – sőt kell is változás. Ám az alapvető célt nem szabad szem elől téveszteni, már csak az egyedülálló gyűjtemény megőrzése miatt sem, és tágan értelmezve – tehát az OSZK-n kívüli, kutatókat, bibliográfusokat stb. is számításba véve – a munkaerővel való takarékoság miatt sem. A rekatalogizálás ugyanis minden esetben együtt járt az állomány gondozásával, lehetőség szerinti restaurálással és mikrofilmezéssel.

Az Országos Hírlapkönyvtár alapításának 120. évfordulóját ünnepeljük és ez a tár – mint önálló szervezet, mint különgyűjtemény – nem érte meg a 100. születésnapját sem. Bánkódhatnánk emiatt, hiszen azóta bebizonyosodott, hogy nagy kár érte! Túl azon, hogy – mint említettem – nem sok ország büszkélkedhet hasonlóval, talán az sem elvetendő, hogy az önálló gyűjteményben jobban érvényesülnének a gyűjteményt alkotó dokumentumok sajátosságai, és talán a közvélemény nagyobb figyelemmel kísérné a lapok sorsát, feldolgozásuk, tárolásuk és szolgáltatásuk problémáit is. Nem beszélve a Tár – és általában a táruk – kutató-, szakemberképző- és oktatóműhely szerepéről! Ám ezen az ünnepi megemlékezésen inkább örülünk annak, hogy az állomány együtt van. Vannak pártolói, és íme Szinnyei törekvéseinek akadnak még ma is követői, elismerői, akik ma is fontosnak tartják a Hírlaptárról való megemlékezést. És ki tudja, egyszer talán még ismét előtérbe kerül a Hírlaptár – hírlapmúzeum – kérdése. Egyszer ismét lesz elegendő pénz a gyarapításra, munkacső a rekatalogizálásra, restaurálásra, a sárga újságlapok konzerválására, elegendő hely a tárolásra. A 2005-ben 300 éves magyarországi sajtó igencsak megérdemelné! És akkor a Tár néhai vezetői, Szinnyei József, Kereszty István, Rédey Tivadar, Goriupp Alisz, Trócsányi Zoltán, Dezsényi Béla, Németh Mária és mi, a hírlaptár valaha volt szürke – és kevésbé szürke – eminenciásai nyugodtan és mosolyogva nézhetünk le a felhők mögül, hogy az ő küzdelmük és a mi munkánk nem volt hiábavaló.

JEGYZETEK

- 1 Kollányi Ferenc: A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára. 1802–1902. Bp., OSZK, 1902. 177. p.
- 2 Idősb Szinnyei József: Könyvtári emlékek. Budapest, Athenaeum R. Társ. Könyvny., 1887. 4. p.
- 3 Uo. 6–7. p.
- 4 Uo. 9. p.
- 5 Reform. 1872. 149.sz.
- 6 Hon. 1880. 271.sz.
- 7 Idősb Szinnyei József: Alapítsunk hírlap-könyvtárakat! = A Hon, 1880. okt. 1. 18.évf. 271. sz.
- 8 Könyvtári emlékek 18. p.
- 9 id. Szinnyei József: Hogyan készülnek a „Magyar Írók?” = Budapesti újságírók almanachja 1908-ra. Bp., Budapesti Újságírók Egyesülete. 231. p.
- 10 Szinnyei József: A mi hírlapjaink. = Reform, 1872. jún. 2. 3.évf. 149.sz.

- 11 id. Szinnyei József: A hírlap-könyvtár. = A Magyar Nemzeti Múzeum múltja és jelene. Bp., OSZK, 1902. 49–53. p.
- 12 Dezsényi Béla: Az Országos Széchényi Könyvtár Hírlaptára : fennállásának hetvenötödik évfordulója elé. = Az OSZK Évkönyve. Bp., OSZK, 1957. 85. p.
- 13 Nagyméltóságú Trefort Ágoston m. kir. vallás- és közoktatási miniszter úrhoz. Jelentése Szinnyei József egyetemi könyvtárőrnek a hírlap-könyvtár ügyében. 1884. szept. 30. Analekta 5842.
- 14 Kozocsa Sádor: Adatok id. Szinnyei József életéhez. = Id. Szinnyei József emlékezete. Piliscsaba, Magyar Tudománytörténeti Intézet, 2002. 13. p.
- 15 id. Szinnyei József: A hírlap-könyvtár. = A Magyar Nemzeti Múzeum múltja és jelene. Bp., OSZK, 1902. 50. p.
- 16 Uo. 51. p.
- 17 Uo. 52. p.
- 18 Fügedi Péterné: Goriupp Alisz. OSZK évkönyv. Bp., OSZK, 10. p.
- 19 Dezsényi Béla: Periodikák a könyvtárban. 7. p.
- 20 Dezsényi Béla–Falvy Zoltán–Fejér Judit: A magyar sajtó bibliográfiája. 1945–1954. Bp., OSZK, 1956.
- 21 Dezsényi Béla–Nemes György: A magyar sajtó 25 éve. Bp., Művelt Nép, 1954.
- 22 Kókay György: Emlékezés Dezsényi Bélára = Magyar Könyvszemle. 1998. 114.évf. 1.sz. 76. p.
- 23 Ferenczy Endréné: Az időszakos kiadványok feldolgozásának tervezete, összefüggésben a feldolgozás általános munkaszervezeti reformjával. Bp., 1975. – OSZK Időszaki Kiadvány Feldolgozó osztály irattára.

Kocsy Anikó

Elképzelések a retrospektív nemzeti sajtóbibliográfiáról

125 évvel ezelőtt annak a Szinnyei Józsefnek, akiről a délelőti folyamán két előadás is szólt*, merész elképzelése támadt: folyóiratot, egy szakközlönyt kívánt indítani a hírlapirodalom-történet és a hírlapkönyvtárak érdekében. Előfizetési felhívást fogalmazott meg, amelyben a következőkkel indokolta elhatározását: „Száz éves nemzeti hírlapirodalmunk oly kiterjedést nyert, hogy azt figyelemmel kíséreni, áttekinteni csaknem a lehetetlenséggel határos. Hogy azt ismerjük, mindenekelőtt az anyagot kell összegyűjteni, és hogy ezt tehessek, az anyagot előbb jegyzékbe kell szednünk, és azután feldolgoznunk. Hazánkban eddigél már tízezer évfolyam vagy kötet hírlap és folyóirat jelent meg. Irodalmunk ezen jelentékeny ágának elhanyagolása nemzeti bűn; annál is inkább, mert szellemi termékeink jelentékeny része ebben van mintegy elrejtve, eltemetve.” Az előfizetési felhívás végül is nem szüle-

---

* Gazda István: Szinnyei József, az Országos Hírlapkönyvtár megalapítója; Kocsy Anikó: Hírlaptárolni pedig muszáj.

tett meg – lapkiadásban járatos barátai lebeszélték Szinnyeit eleve gazdasági kudarcra ítélt ötletéről.

Az 1880-ban meglévő „nemzeti bűnünket” azóta nagyrészt már jóvátettük. Létrejött az Országos Hírlapkönyvtár, amely részleg később a nemzeti könyvtárba olvadt: az Országos Széchényi Könyvtárban gyűjtjük, feldolgozzuk és szolgáltatjuk az időszaki kiadványok hazai termését, őrizzük, konzerváljuk, mikrofilmizzuk az anyagot. Az előbbieken túl a nemzeti könyvtár kurrens nemzeti bibliográfiát tesz közzé. analitikus sajtórepertóriumot jelentetett meg, illetve fog megjelentetni. továbbá támogatta egyes korszakok retrospektív nemzeti sajtóbibliográfiáinak közreadását.

Mindössze egyetlen terület az, ahol még nem valósítottuk meg Szinnyei programját: ez az teljes anyag „jegyzékbe szedése”, azaz: még nem készítettük el a retrospektív nemzeti általános sajtóbibliográfiát. Örvendetesnek tartom, hogy most arról számolhatok be, hogy bekövetkezik ennek is az ideje.

Nemzeti könyvtárunknak, az Országos Széchényi Könyvtárnak az a megfogalmazott stratégiai célkitűzése, hogy az információs társadalom igényei szerint feleljen meg a kutatás, az oktatás, a potenciális olvasói kör, valamint az országos és a nemzetközi könyvtári közösség elvárásainak. A következő időszakban is folytatódnak a könyvtár tudományos műhelyeiben az alap kutatások, vagyis a saját állomány tudományos eszközökkel való feltárása, amelyek eredményeit modern technikán alapuló szolgáltatásokkal kívánjuk megjeleníteni. 2005-re szóló cselekvési tervünkben ott szerepel egyebek között az is, hogy – az OSZK telematikai programjával összhangoltan – egy megvalósíthatósági szintű koncepciót kell kidolgozni a nemzeti bibliográfiai adatbázisok on-line rendszerére vonatkozóan, minden dokumentumtípusra és minden korszakra kiterjedően. A dokumentumtípusok közé természetesen odaértendő az időszaki, más néven a folytatódó kiadványok is.

Egy ilyen döntés-előkészítő koncepció, egy ilyen mű megalkotásához gondos előtanulmányok szükségesek. Így dolgozik egy művész is. Szinnyei József kortársa, Szinyei Merse Pál a Majális című festményéhez először ceruzavázlatokat készített, majd a színek megfelelő harmóniáját tesztelte, végül megfestette magát a művet, amelyhez keretet készítettek, s ebbe foglalták magát a műalkotást.

Úgy gondolom, hogy a bibliográfia is tulajdonképpen műalkotás, csak a munkamódszer más. A munkát itt a keret, pontosabban a keretek elkészítésével, meghatározásával kell kezdeni. Azokra a keretekre gondolok, amelyek határai között elkészülhetnek a vázlatok, a tesztek és végül maga a mű, a retrospektív nemzeti általános sajtóbibliográfia, a maga összes vonatkozásával. Én most ezekről a keretéről szeretném elmondani elképzeléseimet, amelyeket természetesen a koncepció számára sokkal, de sokkal részletesebben kell majd kimunkálni.

Milyen kereteket szükséges meghatározni? Meg kell szabnunk a gyűjtőkört, fel kell mérnünk a dokumentumok várható mennyiségét, számba kell vennünk az anyaggyűjtés lehetséges forrásait, a nemzetközi katalógizálási alapelvek figyelembevételével meg kell határozni a bibliográfiai rekordok tartalmát, számba kell vennünk erőforrásainkat, amelyek a nagy terv megvalósítását szolgálhatják.

Tekintsük át egyenként ezeket a kereteket! A gyűjtőkör szempontjai között meg kell határozni a dokumentumok típusait, a területi határokat, a nyelvi szempontokat és az időhatárokat.

A dokumentumok típusaira vonatkozóan azt fogalmazhatjuk meg, hogy az adatbázis teljességre törekvően kívánja regisztrálni a nemzeti bibliográfia gyűjtőkörébe tartozó folytatódó kiadványokat (korábbi nevén az időszaki kiadványokat).

A folytatódó kiadványok típusai közül elsősorban a hírlapokat és a folyóiratokat kell megemlíteni, rajtuk kívül azonban ide tartoznak még az évkönyvek, almanachok (mint amilyen a Kisfaludy Károly által szerkesztett *Aurora*), a naptárak (mint például a híres *Debreceni kalendárium*), az iskolai értesítők, a sorozatok, az időszakosan megjelenő adat- és címtárak, jelentések, beszámolók és egyéb időszakos közlemények. Nem tartoznak a gyűjtőkörbe gyakorlatilag mindazon kiadványok, amelyek bár periodikusak, de ma nem kapnának ISSN-számot. Mielőtt bárki is a szívéhez kapna vagy a fejét ingatná a folytatódó dokumentumtípusok sokasága láttán, gyorsan közbeszúrom, hogy természetesen a típusok között sorrendet kell kialakítani a gyűjtés és feldolgozás során, és ebben a sorrendben elsőbbséget élveznek a klasszikus sajtótermékek: a hírlapok és a folyóiratok. Előadásom példáiiban is többnyire erre a két utóbbi típusra szorítokozom. Ugyanakkor sosem szabad szem elől téveszteni a folytatódó kiadványtípusok teljes spektrumát.

Az adatbázisba kerülő folytatódó kiadványok a területi, illetve a nyelvi hungarikum kategóriájába tartoznak. Mint tudjuk, a területi hungarikumok azok, amelyek – teljes egészében vagy legalább részben – Magyarország területén jöttek létre, itt nyomtatták, magyarországi telephelyű kiadó jelentette meg, bármely nyelven. Magyarország területe a mindenkori magyar állam területe.

A „mindenkoriság” 1868. november 17-ig Magyarországot és Erdélyt jelenti – Horvátország és Szlavónia nélkül. Fiume 1779-től mint „corpus separatum” a magyar állam része volt. 1868. november 17-től, a magyar–horvát kiegyezéstől Pozsega, Verőce és Szerém vármegyék Horvát-Szlavónország területéhez tartoztak. Az 1919. május 12-i párizsi békekonferencia döntött Magyarország új határainról, amelyek egészen 1938-ig változatlanok maradtak. 1938. november 2-ától az első bécsi döntés hazánknak ítélte Csehszlovákia déli sávját. 1939 márciusától hozzánk tartozott Kárpátalja, 1940. augusztus 30-ától Észak-Erdély, 1941. április 11-én visszakaptuk Bácskát. 1945-től ismét a trianoni békekötés által meghatározott terület a magyar állam területe.

A másik kategória szerint a nyelvi hungarikumok közé soroljuk azokat a folytatódó kiadványokat, amelyek teljes egészében magyar nyelvűek, a részben magyar nyelvűek közül pedig azokat, amelyek teljes terjedelmén magyar nyelvű szöveg is végigvonul, vagy jelentős önálló magyar szövegrészt is tartalmaznak. E szempontok alapján a gyűjtőkörbe tartoznak a világ bármely országában megjelent nyelvi hungarikumok.

Folytatódó dokumentumok esetében, úgy gondolom, nem lehet politikai, gazdasági vagy ideológiai korszakhatárokat kijelölni. A kezdő és a záró időhatár a folytatódó kiadványnak a kezdete, illetve végleges megszűnése. Így például a *Fejérmegyei napló* egyetlen bibliográfiai egység az 1894. május 24-i mutatványszámától egészen 1944-es megszűnéséig. Belátható, hogy értelmetlen volna korszakolnunk például az 1876-tól némi szüneteléssel, de folyamatosan élő *Magyar Könyv-szemlélet* is. Ott, ahol a gyűjtőkör területi és nyelvi határai megálljt parancsolnak, mint például a pozsonyi *Pressburger Zeitung*nál, két megoldás is lehetséges: vagy az 1929-ig végigvitt leírásban megjegyzésként közöljük, hogy 1919 után nem Magyarorszá-

gon jelent meg, vagy 1919-ben megállunk, és azt mondjuk, hogy a további adatokat a kutató nézze meg a szlovák nemzeti bibliográfiában.

A dokumentumok mennyisége egészen pontosan nem állapítható meg előre. Busa Margit sajtóbibliográfiájából tudjuk, hogy 1705 és 1867 között 1077 cím jelent meg Magyarországon. Csak összevetésként: az OSZK múlt század eleji kurrens sajtóbibliográfiájából azt láthatjuk, hogy például száz évvel ezelőtt, 1905-ben egyetlen év alatt több, összesen 1927 féle hírlap és folyóirat jelent meg a magyaron kívül tizennégy nyelven. Egy másik korszak adatát is ismerjük: a Ferenczy Endréné szerkesztésében készülő 1920 és 1944 közötti periodikumokat feltáró bibliográfia több mint hétezer címből áll. Az OSZK jelenlegi hírlap- és folyóirat állománya kb. 70 ezer cím, közel 400 ezer évfolyammal. Az egyes dokumentumtípusokra vonatkozóan becsült adatokat képezhetünk majd a lokális, valamint a korszak-bibliográfiák, illetve raktári állományrészek mennyiségi adataiból.

A retrospektív nemzeti sajtóbibliográfiai adatbázis építéséhez forrásul szolgálhat valamennyi számba jöhető könyvtári adatbázis, digitális vagy digitalizált dokumentum, nyomtatott és kéziratoss forrás. Ezeket Nagy Anikó tekintette át és mutatta be a Monok István által délelőtt ismertetett sajtótörténeti konferencián. Ezért most csak típusonként utalok egy-egy konkrét entitásra. Adatbázisként elsődlegesen az OSZK NEKTÁR rendszerében elérhető források jönnek számításba. A digitalizált források közül a Petrik-féle könyvészeteket tartalmazó CD-ROM-ot emelném ki. A nyomtatott források közül a korszak-bibliográfiák (mint például Busa Margit munkája), a tematikus bibliográfiák (mint például Rózsa Máriaának a hazai német nyelvű sajtót regisztráló bibliográfiái), továbbá a lokális bibliográfiák (a fővárosi, a megyei, illetve a határokon túli sajtóbibliográfiák) anyagára számíthatunk. Kéziratoss forrásként alapvetően az OSZK szolgálati katalógusa jön számításba, illetve az a cédulaformában létező bibliográfiai alapanyag, amely erre támaszkodva készült, s amelyet jelenleg a Retrospektív bibliográfiai osztályon őrzünk.

Az adatbázis interneten megjelenő hiteles bibliográfiai rekordjai, a szabványok figyelembevételével készült teljes leírások, pontosan datálva kell hogy tartalmazák a folytatódó kiadvány életében bekövetkező változásokat. Meggondolandó a nyomtatott dokumentum lelőhelyének OSZK-n kívülre történő kiterjesztése akkor, ha az nincs meg a nemzeti könyvtár állományában. A nem latin betűs műveket a saját írásképpükkel kell megjeleníteni. A bibliográfiai rekordok hozzáférési pontjait (besorolási adatait) a 2003-as „Frankfurti Alapelvek” figyelembevételével lesz célszerű szabályozni. Erre vonatkozó döntéseink majd a potenciális felhasználók, a sajtótörténészek, az irodalomtörténészek, a politikai kultúra kutatói, a nyomdatörténészek, a helytörténészek és egyéb kutatók, valamint a könyvtárosok és bibliográfusok kényelmét kell hogy szolgálják.

A leendő adatbázist nem regisztratív bibliográfiaként képzelem el. A leíró bibliográfiai rekordhoz hozzáilleszteném a megjelent sajtóbibliográfiák értékes annotációit; Kertész Gyula bibliográfiája és a további gyűjtés alapján feltüntetném a dokumentumról készített egyedi repertóriumokat. Amennyiben ezek elektronikus formában előfordulnak a weben (mint például a *Tudománytár* repertóriumuma a MEK-ben), úgy ugrópontot helyeznék el hozzá a tétel megfelelő helyén. A tételbe illeszténém a Petrik-könyvészet CD-ROM-ján található tartalmi analízist vagy Lakatos Éva *Magyar irodalmi folyóiratok* című bibliográfiai sorozatából a főbb munkatár-

sak felsorolását. Úgyszintén megmutatnám, hozzátenném a tételhez a dokumentumra vonatkozó legfontosabb sajtótörténeti irodalmat. A felhasználó nemcsak megtalálni, azonosítani és kiválasztani akarja a számára szükséges mű bibliográfiai rekordját, hanem sok esetben a példányt is látni kívánja. Ezért célként tűzhető ki az is, hogy a bibliográfiai rekordhoz kapcsolódjék hozzá az eredeti dokumentum mikrofilmről képként digitalizált, szabad szöveges kereséssel ellátott teljes anyaga, amelyet az Elektronikus Periodika Adatbázis Archívum tárol majd a weben. Az 1897–99 között Mikszáth Kálmán főszerkesztésével megjelenő *Országos Hírlap* már most lapozható a weben a vezércikktől a színházi műsorokon át egészen a hirdetési oldalakig. Mindezek maguk után vonják majd, hogy a dokumentumban szereplő álnévek, szíglák mögé bújt személyeket visszakereshetővé kell tenni, ami viszont generálja Gulyás Pál, továbbá az őt kiegészítő Sz. Debreczeni Kornélia *Magyar írói álnévlexikonjának* a beépítését az OSZK besorolási adatainak a rendszerébe, és ezek összekapcsolását a bibliográfiai adatbázissal.

Mindezek alapján azt mondhatjuk, hogy ez a weben megjelenő dokumentumegyüttes már nem is egy hagyományos bibliográfia, hanem egy új formáció lesz, amelyet „webliográfiának” lehetne nevezni.

Milyen erőforrásokat tudunk felsorakoztatni ahhoz, hogy e nagy mű munkálatai meginduljanak? Pénzügyi erőforrásként – egy jól elkészített koncepcióra támaszkodva – talán majd kérhetünk állami támogatást, illetve indulhatunk hazai vagy uniós pályázatokon.

A humán erőforrások közé sorolhatjuk azokat, akik a közeljövőben a XIX. századi könyvtörténeti osztály kebelében – munkacsoportként – foglalkozni kezdenek a sajtóbibliográfiával, és megerősödve önálló Sajtótörténeti osztályként építik majd adatbázisukat. A humán erőforrások között tartom számon mindazokat, akik e területen alkotó munkát végeztek, illetve fognak végezni: elsősorban az OSZK katalógusának mindenkori építőire, a kurrens és retrospektív bibliográfiák mindenkori szerkesztőire, a sajtótörténészekre, illetve az informatikai munkatársakra gondolok.

Mind a koncepció kidolgozásának időszakában, mind pedig a munkálatok idején igen fontosnak tartom az összehangolt együttműködést az MTA Művelődéstörténeti Bizottságának Sajtótörténeti Munkabizottságával, az OSZK különböző munkacsoportjai között, illetve más könyvtárakkal, intézményekkel.

A technológiai elképzelésekről nem kívánok szólni, úgy gondolom, ehhez speciális szakismeretek szükségesek.

A programok és a szándékok szerint a retrospektív nemzeti sajtóbibliográfia előkészítő munkálatai hamarosan megindulnak. Ott készülődünk a rajtvonalnál, a startpisztoly dördülésére várva. Kérem Önöket, bibliográfusokat, sajtótörténészeket, hogy ne csak a rajtnál biztassanak, támogassanak minket, hanem végig az egész pályán!

Kégli Ferenc

* * *

„Könyvek között éltem”

Kozocsa Sándor emlékezete

Amikor megkaptam az MKE Bibliográfiai Szekciójának megtisztelő felkérését a mai emlékezés megtartására, rövid töprengés után választottam előadásom címéül a fent olvashatót. Aligha lehetne ugyanis a száz éve, egészen pontosan 1904. szeptember 25-én született és 1991. június 6-án elhunyt Kozocsa Sándor szerteágazó életútjának és munkásságának lényegét jobban kifejezni, mint amit ő is a legjellemzőbbnek tartott. „Könyvek között éltem” – nyilatkozta 1979-ben a Könyvtárosban a 75. születésnapja alkalmából készített interjúban Batári Gyulának, megemlítve, hogy ez lesz a címe megírandó, de – a fiától kapott információ szerint – sajnos, el nem készült visszaemlékezéseinek.

A magyar bibliográfia történetének emblematisztikus személyiségei közül ezt a fenti vallomást természetesen szinte mindenki elmondhatta volna magáról; mégis. Kozocsa Sándor esetében hatványozottabban érzékelhető a könyvek, illetve a könyvekben megtestesülő irodalom iránti személyes kötődés, elkötelezettség. Könyvek között élt az Országos Széchényi Könyvtárban, első és egyetlen munkahelyén – ahonnan alkotóereje teljében 1964-ben nyugdíjazták – és könyvek veték körül otthonában, nem egyszer – főleg Krúdy Gyula esetében – a maga páratlan értékű és teljességű magángyűjteménye szolgáltatta kutatásaihoz, bibliográfiáihoz a forrásanyagot. Bibliofil bibliográfus volt, olyan személyiség, akinél egybeesett a professzionális munka a legnemesebb értelemben felfogott szenvedéllyel, ami nem volt más, mint az irodalom szolgálata. Sok évtizedes kutatásainak eredményeként 1964-ben megjelenő Krúdy-bibliográfiája lírai hangú utószavában így vallott e kettős kötődéséről: „Már a harmincas évek vége felé izgatottan kutattam óbudai utcák elhagyott böngészőszékeiben vagy a vidéki városok könyvesboltjainak sátorponyváin található Krúdy »kincsek« után. Ez a gyűjtő hajlam teljesedett ki munkásságának könyvészeti feldolgozásában is. Lehetőségem szerint mindent feljegyeztem, amit róla, életéről és írásművészetéről sors- és kortársai vallottak.”

Az „irodalom” fogalma persze nála már nem teljesen ugyanazt jelenti, mint akár csak egy-két emberöltővel korábbi elődeinél, például Szinnyei Józsefnél és még részben Gulyás Pálnál is. Az irodalomnak az a tág, historia litteraria jellegű értelmezése, pontosabban annak egy személy általi művelése a XX. század első negyedében – akkor, amikor elkezdte munkásságát – már egyre több nehézségbe ütközött; az „irodalom” jelentése a XX. századi magyar bibliográfia korszakos egyéni életműveiben egyre inkább valamely terület szakirodalmát jelenti. A XIX. század magyar bibliográfusa többnyire még szűkítő jelző nélkül, egységében foghatta fel a nemzeti művelődés valamennyi irodalmi jellegű, vagyis frásos megnyilvánulását – és ebben az értelemben sorolom, egyáltalán nem lekicsinylően, hanem a vállalt

feladat jellegét tekintve Gulyás Pált is a XIX. századiak közé – , a XX. századi már rákényszerült fókuszának szűkítésére. Ha valóban tudományos értékű és jelentőségű bibliográfiát, biobibliográfiát akart készíteni, akkor szükségszerűen nem az egészszel, hanem a résszel kellett foglalkoznia. Elég, ha a néprajzos Sándor István vagy a még köztünk lévő Kosáry Domokos bibliográfusi tevékenységére gondolunk; Kozocsa Sándorhoz hasonlóan ők is szakterületük kiemelkedő képviselői voltak, választott területük irodalmának fölényes ismerete mellett rendelkeztek, rendelkeznek a diszciplína műveléséhez nélkülözhetetlen tudományos adottságokkal és elhivatottsággal.

Kozocsa Sándor esetében ez a diszciplína a magyar szépirodalom, illetve irodalomtudomány volt; ötödikes gimnazista korában határozta el, hogy életét nemzeti irodalmunk szolgálatába állítja. Természetes, hogy az uzsonnavásárlásra kapott zsemlepénzt megspóroló, azon könyveket vásárló és az írókra vonatkozó adatokat módszeresen gyűjtő kamasz fiú, majd az egyetemi hallgató, de még a pályakezdő ifjú bölcsészdoktor – aki 1926-ban került önkéntes gyakornokként a Széchényi Könyvtár kötelékébe – maga is jelentkezett a lapokban novelláival, verseivel: a szépíró azonban csakhamar elhallgatott, hogy átadja helyét a kritikusnak, a filológusnak, az irodalmi szerkesztőnek és a számunkra legfontosabbnak, a magyar irodalom és irodalomtudomány bibliográfusának. Az Országos Széchényi Könyvtár 1970–1971-es évkönyvében tette közzé *Három költő emberközélből* című írását, amelyben Babitsról, Kassákról és Oláh Gáborról emlékezett meg. Alighanem a Babitsról írt sorai adják magyarázatát a szépíró elhallgatásának. Néhány hónapja dolgozott a könyvtárban – írta –, amikor megkérte idősebb kollégáját, Rédey Tivadart, hogy mutassa be a költőnek. Ez meg is történt. A beszélgetés során – innen Kozocsa Sándort idézem – „szorongva elővettem a Bácskai Élet nemrég megjelent számát, és igen félénken kértem, olvassa el Elégiamat. – Csinos! – csak ennyit mondott rá, de láttam rajta, nem sokra értékeli.”

Vesztettünk egy költőt, de nyertünk egy bibliográfust – summázhatjuk a történeteket, vagyis az 1920-as évek második felétől számíthatjuk azt az időszakot, amikor a személyiség megtalálta azt a feladatot, amire képességei, hajlamai mintegy predesztináltak. A magyar irodalomtörténeti szakirodalom bibliográfiai regisztrálásának akkor már voltak előzményei, Hellebrant Árpád 1893-tól tette közzé az Irodalomtörténeti Közleményekben *Repertórium* elnevezésű könyvészetét. Amikor 1925-ben elhunyt, a Széchényi Könyvtár egyik munkatársa, Goriupp Alice vette át a rovat szerkesztését, de az 1928-as tárgyévtől már Kozocsa Sándor készítette az 1931-ig *Irodalomtörténeti repertórium*, majd 1932-től *Az... év irodalomtörténeti munkássága* című bibliográfiát. 1928-tól számíthatjuk tehát a magyar irodalmi bibliográfia úgynevezett „Kozocsa-korszakát”. Egykori egyetemi professzora, Császár Elemér, az Irodalomtörténeti Közlemények akkori szerkesztője kérte fel a feladatra a még pályakezdő, de könyvészeti kérdések iránt érdeklődő és bizonyos elméleti ismeretekkel, valamint bibliográfiai gyakorlattal már rendelkező volt hallgatóját.

Utóbbi, a bibliográfiai és könyvtári gyakorlatot a Széchényi Könyvtár nyomtatványi osztályán szerezte meg, ahol feladata az erdélyi, felvidéki és vajdasági magyar irodalmi művek katalogizálása volt, de részt vett több kisebb-nagyobb kurrens és retrospektív bibliográfia összeállításában. Nincs elegendő tér és idő ezek részletes bemutatására (megtette ezt egyébként Kozocsa Sándor, az 1970-es

években elkészítette és három füzetben a Párizsban megjelenő Magyar Műhely közzétette szakirodalmi munkásságának bibliográfiáját), jelzéseként csupán egyet említ meg. Az 1980-as években, zenei könyvtárosként és zenei bibliográfiák készítőjeként egy cikkben megpróbáltam feltárni a magyar zenetudományi bibliográfia múltját. Az anyaggyűjtés során nem kis meglepetéssel tapasztaltam, hogy Kozocsa Sándor ezen a területen is jelentős munkát végzett, a Muzsika című zenetudományi folyóiratban 1929-ben indította meg *Zeneirodalmi repertórium* elnevezésű kurrens könyvészetét, és nem rajta múlt, hogy nem tudott mélyebb gyökereket eresztetni a zenei szakkibibliográfia, a folyóirat ugyanis anyagi okokból 1930-ban megszűnt, és ezzel az ígéretes kezdeményezés is megszakadt.

Az Országos Széchényi Könyvtárban Fitz József főigazgatósága idején elinduló reformok egyikeként megszerveződött az önálló Bibliográfiai osztály, Kozocsa Sándor 1936-tól a könyvtár e szervezeti egységének volt meghatározó munkatársa. Az osztály egyik feladata a Petrik-féle ciklusbibliográfia, a *Magyar Könyvészet* lezárása volt. az 1911–1920 közötti időszak 1939-ben, illetve 1942-ben jelent meg összeállításában.

Kozocsa Sándor azonban nem csak gyakorlatban művelte a bibliográfiát. Első, mondhatjuk, bevezető könyvészeti ismereteit Gulyás Páltól kapta – később is egyik mesterének tekintette –, aki a budapesti egyetemen 1914-től magántanárként adta elő a tárgyat. A megszerzett alapokat részben – láttuk – a gyakorlatban, részben pedig az 1930/1931-es tanévben berlini ösztöndíjasként Fritz Milkau és Georg Schneider egyetemi előadásain mélyítette el. Különösen Georg Schneider bibliográfiaelméleti felfogása volt nagy hatással nézeteinek letisztulására; a német szakember 1923-ban tette közzé *Handbuch der Bibliographie* című munkáját, amely egyszerre elméleti-történeti bevezetés és másodfokú bibliográfia. (A kézikönyv elméleti bevezető része 1936-ban önállóan is megjelent *Einführung in die Bibliographie* címen.). A berlini stúdiumok és a szakirodalom tanulmányozása révén vált elméletileg is kiválóan felkészült szakemberré, olyannyira, hogy 1941-ben a debreceni egyetem „A bibliográfia elmélete és története” tárgy köréből magántanárrá habilitálta és megkezdte előadásait; ezeket az 1942-es tanévtől a budapesti egyetemen folytatta.

Magántanári habilitációja előtt Schneider gondolatait alkotó módon felhasználva írta 1939-ben *Bevezetés a bibliográfiába* című kötetét. Két okból is érdemes e munkával foglalkozni. Az egyik, hogy ez az első magyar nyelven írt bibliográfiaelméleti összefoglaló mű. Félreértés ne legyen: tanulmány, cikk különféle bibliográfiai kérdésekről természetesen korábban is napvilágot látott, de ez a viszonylag szerény terjedelmű, 115 oldalas kötet az első önálló könyv a kérdéstről Magyarországon. Kozocsa Sándor könyve bizonyos mértékig kiesett a mai szakmai köztudatból, nem sok alkalommal említődik, elhomályosította Gulyás Pál valamivel később megjelenő magisztrális munkája; alig-alig hivatkoznak rá, pedig nagyon is figyelemre méltó munka, kétségtelen hiányosságai és bizonyos terminológiai következetlenségei ellenére. Nem állíthatjuk persze, hogy Gulyás Pál egykori tanítványától kapta volna az ösztönzést 1941–1942-ben megjelent kötete. *A bibliográfia kézikönyve* megjelentetéséhez, de tény, hogy a Kozocsa-műben a szerző a magyar bibliográfiaelmélet és -gyakorlat számára két sürgősen megoldandó feladatot jelölt meg: az egyik egy alapos, a magyar bibliográfiák jegyzékét regisztráló másodfokú bibliográfia elkészítése, a másik pedig a magyar bibliog-

ráfiai irodalom történetének részletes és módszeres feldolgozása. Gulyás terjedelmes, kétkötetes kézikönyvének második egysége lényegében nem más, mint a Kozocsa által sürgetett másodfokú bibliográfia; a másodikként megjelölt feladat viszont azóta is megoldatlan. (Az 1950-es évek végén Kozocsa Sándor e témát választotta megírandó kandidátusi disszertációja tárgyául, az előzetes jóváhagyás után nagy energiával látott munkához, néhány részközleménye a Magyar Könyvszemlében meg is jelent, ám egy idő múlva értesítették, hogy számára mégsem lehetséges a minősítési eljárás – Kozocsa Sándor Géza szóbeli közlése, melyet ezúton is köszönök – P. G.)

A másik ok pedig, amiért e művével foglalkozom az, hogy a *Bevezetés* adja elméleti háttérét Kozocsa Sándor kurrens irodalmi bibliográfiáinak. Amikor átvette annak szerkesztését, jellege, formája lényegében adott volt, bizonyos időnek el kellett telni, amíg a könyvészet egyre bővülő tartalma „a Kozocsa”-vá vált. Schneider és egy másik német szakember, a repertóriumok kérdésével foglalkozó Ernst Herbert Lehmann gondolatait felhasználva, helyenként azokkal vitázva és önállóan továbbfejlesztve írta kötetének *A folyóiratbibliográfiák kérdése* című fejezetében: „Az időszaki irodalomtudományi repertórium készítőjének tekintettel kell lenni az irodalomtörténet segédtudományaira is. Sokszor egész mellékes, de azért módszertanilag mégis fontos jelenségeket vesz tudomásul. A repertórium összeállítójának nemcsak elfeledett vagy a legkisebb írókról kell határozott képe legyen, hanem annak az irodalomnak, melyet munkájával szolgálni óhajt, minden rejtett törekvéséről, a legapróbb kapcsolatairól is alkotson tiszta képet magának. Az irodalomtörténet a legnemzetibb tudomány, ezért egy olyan inventáriumnak, mely ennek a szellemi gyűjtőmedencének minden jelenségéről tudomást akar szerezni, azt akarja megörökíteni, szüksége van a teljes kép hatásához történelmi, politikatörténeti, színháztörténeti, színpadtörténeti, néprajzi, sajtótörténeti, hírlapirodalmi, elmélet-tudományi, irodalomfilozófiai és még számos, sokszor magától a tudányszaktól távolálló munkák anyagának ismeretére.”

Némileg hosszabban idéztem a kötetből, de úgy gondolom, e mondatokban leljük magyarázatát a kurrens könyvészetek fokozatos átalakulásának, tartalmi bővülésének. Ami kétségtelenül azok értékét, használhatóságát nagymértékben növelte, ugyanakkor naprakészségének ártott. Amíg az Irodalomtörténeti Közleményekben látott napvilágot, az 1928 és 1943 közötti évek könyvészete a tárgyvet követően megjelent, az 1944. év anyaga – persze könnyen érthető okokból – csak 1946-ban került az érdeklődőkhöz. 1945-ben nemcsak szerkezete, de címe is megváltozott, immár *A magyar irodalom bibliográfiája* néven hagyta el a sajtót 1950-ben az 1945–1949 közötti évek anyaga, majd az 1950-es tárgyévtől éves, kétéves kötetek láttak napvilágot, sajnos, egyre nagyobb késéssel; egyébként alapvetően nem az összeállító hibájából: a könyvészeteket megjelentető Gondolat Kiadó az 1960-as évek elején hosszú ideig nem kötött szerződést, arra hivatkozva, hogy a Kiadói Főigazgatóság nem adott rá engedélyt. Az 1960-as összeállítás például már tíz év csúszással, 1970-ben jelent meg, és az irodalmi bibliográfiák Kozocsa Sándor nevével fémjelzett utolsó egységét az 1961–1965 közötti évekről 1978-ban vehették kézbe a szakemberek.

„Időszaki repertóriumok – Kozocsa a kurrens bibliográfia megjelölésére használja a kifejezést – készítése különlegesen nehéz munkát és alkotójától hasonló értékű beleélést, az általa vállalt tudományágban való folytonos önképzést, újabb és

újabb tanulmányokat kíván” – írta 1939-ben. Pályája első negyedszázadában. 1948-ig a magyar irodalomtudományi és kritikai élet aktív résztvevője, szervezője volt. mintegy 600 cikke, tanulmánya, kritikája látott napvilágot. 1941 és 1948 között szerkesztette az Irodalomtörténet című folyóiratot, 1944-ben hagyta el a sajtót népszerűsítő munkája, a *Kis magyar irodalomtörténet*. Szöveggondozói munkássága közül kiemelkedik *Vajda János összes műveinek* sajtó alá rendezése 1944-ben, az addigi legteljesebb edíció, amely – a mai Vajda-kutatás megállapítását idézem – „A kutatásban új fordulatot jelentett”. Behatóan foglalkozott Vörösmartyval, textológusi munkálkodásának eredményeként jelent meg 1937-ben *A Zalán futásának első kidolgozása*, 1940-ben pedig *A Hűség diadalmának első kidolgozása*. Kölcsey Ferenc unokahúgának, Antóniának *Naplóját* 1938-ban tette közzé, és ekkoriban kezdte meg tragikus sorsú barátjával és kollégájával, Halász Gáborral együtt Justh Zsigmond munkásságának kutatását. Halász Gábor 1941-ben publikálta az író addig kéziratosa *Naplóját*. Kozocsa Sándor pedig levelezésének összegyűjtését kezdte el. E nagy munka – a *Naplók új kiadásával* együtt – csak 1977-ben látott napvilágot.

Irodalmi, közéleti szerepvállalásának a második világháború éveitől további részletes vizsgálatot érdemlő epizódja a Magyar Múza című folyóirat körüli munkálkodása. A lapot a hasonló nevű társaság adta ki, Kozocsa Sándor volt első felelős szerkesztője Ambrózy Ágoston, Eszterhás István és Gedényi Mihály társaságában 1943-ban és 1944-ben. Az irodalmi, kulturális lap a kormány bizonyos mértékű támogatásával jelent meg, egyik megnyilvánulása volt a Kállay-kormány úgynevezett „hintapolitikájának”. A folyóiratról író G. Gaál Zsuzsanna összegzése szerint „a szerkesztők a kötelező »vonalat« betartották, de mindvégig burkoltan németellenesek voltak. A fő ideológia az erős magyarságtudat volt. Ezt hirdették, vállalták versben, prózában, művészetpolitikai cikkekben. Ez az elmélet nem a Horthy-korszak hivatalos, irredenta nézete volt, hanem a becsületes, hazafias nevelésben részesült magyar középosztály felfogása. A zsidó és zsidó származású pályatársakat a szerkesztők – beleértve Eszterhás Istvánt is – az akkori numerus clausus törvények ellenére igyekeztek szóhoz juttatni. (...) a lap gerincesen tartotta magát alapelveihez: a tehetségeket nyilvánosságához kell juttatni.” A periodikum „Őrzők, vigyázzatok a strázsán” című rovatában művészet- és irodalompolitikai cikkek jelentek meg. Kozocsa itt számos írást publikált, központi gondolata közleményeinek, hogy a magyar irodalom elsődleges hivatása a nemzet alapvető értékeinek megóvása. A lapban közölt cikkei szellemében cselekedett 1943-ban, amikor az akkori honvédelmi miniszterrel, a németellenességéről ismert Nagybaczoni Nagy Vilmossal való rokoni kapcsolatait felhasználva, számos személy munkaszolgálat alóli mentesítését elérte és ezzel – 1945-ben kelt nyilatkozatuk szerint – „az életünket mentette meg”. (A dokumentum Kozocsa Sándor Géza tulajdonában található, megtekintését ez úton is köszönöm – P. G.)

Az 1945 utáni korszak Kozocsa Sándor munkásságában egyszerre jelentette a kiteljesedést és a beszűkülést. 1945-ben személye még szóba került Fitz József méltatlan eltávolítása után a könyvtár főigazgatói tisztére, Horváth János irodalomtörténész június 14-ei keltezésű levelében támogatta kinevezését, de a történetek csakhamar más fordulatot vettek. Nemhogy főigazgató nem lehetett, hanem 1945, de főleg 1948 után kritikusként, irodalomszervezőként is alig lehetett jelen az irodalmi életben. 1948-ban őt is eltávolították az egyetemről, így személye szóba sem kerülhetett az akkoriban megszerveződő egyetemi könyvtári tanszék oktatói

között; és ugyanabban az évben leváltották az Irodalomtörténet szerkesztői tisztéről is. Majd csak az 1950-es évek végétől volt lehetősége – elsősorban Krúdy Gyula „rehabilitációja” kapcsán – érdemi irodalomtörténeti, szöveggondozói munka végzésére. Móricz-bibliográfiája megjelenése után, 1952-ben egyébként javaslatot tett az író bibliográfiájának kiadására, a művelődéspolitikai válasza akkor az volt, hogy „a Krúdy-bibliográfia kiadása nem időszerű.” 1957-től az író művei ismét rendszeresen megjelenhettek és Kozocsa Sándor mintegy 25 kötetének volt sajtó alá rendezője. Krúdy mellett Kaffka Margit irodalmi hagyatékának megismeréséért tett igen sokat ezekben az években, *Összes verseit* 1961-ben rendezte sajtó alá, elbeszéléseit pedig – *Csendes válságok* címmel – 1969-ben gyűjtötte egybe.

A bibliográfus Kozocsa Sándor életművében viszont egyfajta kiteljesedés figyelhető meg. A kurrens magyar irodalmi könyvészetek bővülő tartalommal jelentek meg, az 1950-es, 1960-as években váltak fogalomná. E művei mellett azonban elkezdte a világirodalom – egyes nemzeti irodalmak, illetve szerzők – magyarországi recepciójának bibliográfiai regisztrálását. Ezek sorában legmonumentálisabb az orosz irodalom és a Szovjetunió népei irodalma hazai kiadásainak, fogadtatásának könyvészeti számbavétele. Nem lehet kétséges, hogy az 1947-től megjelenő – többnyire Radó Györggyel közösen összeállított – jegyzékek úgy és olyan formában a művelődéspolitikai ösztönzése nélkül nem jelenhettek volna meg (igaz, ha nem olyan az akkori idők irodalompolitikája, a bibliográfiában regisztrált művek és szerzők nem kis része – nem Puskinra, Turgenyevre, Dosztojevszkijre, Tolsztojra és az orosz irodalom más óriásaira gondolok természetesen – el sem jutott volna Magyarországra), azonban a világirodalom hazai könyvészeti rendszerének fontos elemét képezhetné – ha lenne ilyen rendszer. Kozocsa Sándor az orosz, illetve a szovjet népek irodalmának hazai recepciója mellett – ha nem is olyan terjedelemben – számos nemzeti irodalom könyvészetét elkészítette és több jelentős külföldi író, költő személyi bibliográfiáját is közzétette. Világirodalmi jellegű bibliográfiai egy része az Országos Széchényi Könyvtár kiadásában látott napvilágot, így például 1947-ben *Az orosz irodalom magyar bibliográfiája*, a Papp Sámuellel közösen készített bolgár vagy az egyedül jegyzett *Mickiewicz Magyarországon*, mindkettő 1955-ben jelent meg.

1964-ben Kozocsa Sándort alkotóereje teljében nyugdíjazta a Széchényi Könyvtár, az intézménnyel természetesen nem szakadt meg a kapcsolata, kutatásai, bibliográfiai alapvető forrásanyagát a nemzeti könyvtár gyűjteményében találta meg. Az 1960-as években az Országos Széchényi Könyvtár évkönyveiben számos bibliográfiai esszét tett közzé; a közlemények többnyire külföldi írók – Kármán József az egyetlen magyar kivétel – műveinek kiadástörténetét tekintik át. Ezek sorában jelent meg a *Casanova Magyarországon* című szellemes és élvezetes esszéje. A Casanova-dolgozat Kozocsa Sándor személyiségének egy másik arculatát világítja meg. Bár tudósi erudícióval és bibliográfusi precizitással összeállított tanulmányról van szó, ránk mosolyog a derűs bibliofil, a literary gentleman, akinek otthoni téká-jában a „tudós” könyvek mellett megférnek különféle művelődéstörténeti kuriozitások, így a mintegy 200 kötetből álló erotika gyűjtemény, többnyire a felvilágosodás kori francia „gáláns” és a XIX–XX. századi erotikus irodalom raritásai. Kozocsa Sándor, az ember portréjához apró, de jellemző adalék, hogy 1976-ban megjelent *Magyar szerelmes levelek* című gyűjteményét hú társának, hitvesének, Klára asszonynak ajánlotta. Ezekben az években került kapcsolatba Párizsban a

Magyar Műhely szerkesztőségével, egyes célszámainak – Szentkuthy Miklós, Weöres Sándor, Kassák Lajos, Füst Milán – bibliográfiai részét állította össze, és szerkesztésében jelent meg a folyóirat 1962–1972 közötti tíz évének repertóriumát. A Magyar Műhely tette közzé három füzetben Kozocsa Sándor autobibliográfiáját, minden későbbi részletes kutatás szilárd alapját.

A mindig derűs és a tradicionális polgári értékek iránti elkötelezettségét megjelenésével is hangsúlyozó Kozocsa Sándor számára kétségtelenül az összetartó család és otthoni gyűjteménye jelentette azt a biztos hátteret, amelynek segítségével az őt ért kisebb-nagyobb sérelmeket, méltánytalanságokat derűs lélekkel fogadta. Szakmai vagy egyéb kitüntetésekét ugyanis nem igen kapott, még 1948-ban kritikusai működése elismeréseként a Magyar Tudományos Akadémia Gyulai Pál-jutalomban részesítette, 1970-ben pedig a Nógrád Megyei Tanács Madách Imre plakettal tüntette ki a drámaíró életművének bibliográfiai kutatásaiért. Megnéztem Gerő Gyula néhány éve megjelent összeállítását, a *Kitüntetett könyvtárosok névtárát*; attól tartok, nem az összeállító figyelmetlenségéből nem találtam nevét a jegyzékben.

Ez a mostani emlékezés aligha pótolhatja Kozocsa Sándor munkásságának valóban méltó áttekintését, pótolhatja viszont az én 1978-as, megilletődött zavaromban elhebegett suta szavaim helyett utólagos köszönetemet. Az 1970-es évek végén ugyanis szerencsém volt találkozni vele. 26 éves voltam, a pálya kezdetén, amikor a Rákóczi út 19. szám alatti házban meglátogattuk apám egyik barátját, Kelemen Elemér nyugalmazott főorvost. Épp ott volt az abban a házban lakó Kozocsa Sándor, aki megtudva, hogy könyvek, bibliofília, bibliográfia iránt érdeklődő személy lennék, szívélyes közvetlenséggel felajánlotta, hogy megmutatja gyűjteményét. Néhány alkalommal módom volt a lakásában megfordulni, és abban a kitüntetésben is részesített, hogy megajándékozott *Bevezetés a bibliográfiába* című kötetével „Pogány György ifjú barátomnak szeretettel Kozocsa Sándor bátyja” szövegű dedikációval ellátva. Azóta sajnos, sajnos az „ifjú” jelző már aligha igaz, barátjának pedig nem merném magamat nevezni; de ha eljut innen a hangom az égi olvasótermekbe, akkor talán meghallja, hogy egy ma már ugyan nem ifjú, de változatlanul igaz tisztelője köszöni a könyvet.

Pogány György

Gerő Gyula nyolcvan éves

A nagy skót történész–filozófus, Carlyle mondotta volt, hogy az igazán nagy ember arról ismerszik meg, hogy fogjon bármibe, abban nagyot, kiválót, jelentőset alkot. A nagyság mércéje nem egy-egy szűk szakterületen nyújtott kiemelkedő teljesítmény, hanem az, hogy mi mindenben lehetett volna még kiváló. Hogy az immáron nyolcvan esztendőes Gerő Gyula nagy ember, az a carlyle-i meghatározás értelmében sem lehet kérdéses. Persze az emberi befogadóképesség – enyhén szólva – véges. Gerő Gyula kiválósága, számos nagy produkciója közül legfeljebb kettő-háromra szokás gondolni, szem elől tévesztve egész kis világit, egész hegyoldalait a gerői nagyságnak.

Mert mire gondolunk mi, idősebbek, ha Gerő Gyula neve elhangzik? Elsősorban a szerkesztőre, a szerkesztőnek arra a platóni ideájára, aki Gerő Gyula csak nem félszáz évig volt. Megteremtette, mert valójában ő teremtette meg, tudja ezt mindenki, a könyvtári szaksajtó egyik legpregnansabb, legtöbbre hivatott folyóirat-változatát, a mindannyiunk számára mércének és utolérhetetlen mintának számító Könyvtárost. Majd átadván annak szerkesztését méltatlanabb utódoknak (de hát ki lehetett volna ezen a mércén méltó?), kifundált egy noch nie dagewesen új folyóirat-típust, a levelezőlapot, és bemutatta a gyakorlatban is, hogy az mit tud, mire képes, hogy azután persze azt is átadja másoknak, akik ugyanúgy mintának és mércének tekintik a gerői változatot, mint az előbb említettek. Mondom, mi, idősebbek ezt a páratlan szerkesztői talentumot látjuk elsősorban Gerő Gyulában. A fiatalabbak azonban bizonytalannal nem ütök fel a régebbi évfolyamokat azért, hogy a könyvtáros Osvát Ernő művét megcsodálják, titkait fürkésszék.

A fiatalabbak számára Gerő Gyula elsősorban a könyvtári kronológia nagymestere. Hogy kronológiát készíteni a legnagyobb feladatok közül való, az is mutathatja, hogy az igazi, a nagy kronológiákat mindenkor az adott tudományterületek legnagyobbjai szokták megalkotni. A legjobb magyar történelmi kronológia a zseniális Engel Pált, a legjobb francia irodalomtörténelmi kronológia a szellemóriás Gustave Lansoné, az ő kivételes hozzáértésüket dicséri; a könyvtári kronológia – amely, tudható még azoknak is, akik csak a Könyvtári Figyelőben megjelent egyéves anyagot ismerik – világrekordnak készül. Illetve meg is van már, kiadás előtt áll, tudtommal nemcsak kis hazánk, hanem a nagyvilág könyvtári irodalmában is páratlanul.

A szerkesztőn és a kronológiai készítőn túl tudható Gerő Gyuláról az is, hogy ő az egyik legjobb magyar könyvtártörténész. Hogy föllendülőben van a hazai könyvtártörténet-írás, az elsősorban Gerő Gyula felhívásainak, az ügy körüli áldozatos bábáskodásának köszönhető, ám ezúttal nem erre gondolunk. Hanem arra, hogy *Könyvtár a megyeházán* címmel megírta a műfaj egyik kiemelkedő, kellőképpen alig méltatható remekét, a mikrotörténet-írásnak egy olyan kis csodáját, amelynek, ha olvashatná, a műfaj pápája, Le Roy Ladurie is szívből gratulálna.

Soroljam még a terrénúmatokat, amelyeken Gerő Gyula kiemelkedőt, a szakma legjelentősebb produkciói közé tartozót alkotott? Folytatom. Valaki egyszer azért

méltatta az ünnepeltet, mert szerkesztőként könyvtárpolitikát is művelt. Igaz. De nem csak szerkesztőként művelte ezt a nehéz műfajt. Soha nem lesz majd dokumentálható, de mi, idősebbek még tudjuk, hogy a klasszikus időkben Gerő Gyula intenzíven és nagy hatással bedolgozott a minisztérium könyvtári osztályának munkájába. Anyagokat készített, „pépereket” gyártott, persze névtelenül. Ezek a péperék is alakították a könyvtárügy irányítását. Nem kevés villódzó zseni dolgozott akkoriban a könyvtári osztályon, ám bizonynyal nem véletlen, hogy az osztály vezetőjének a szövegeit nem ezek a munkatársak, hanem a nem is ott dolgozó Gerő Gyula írta. Így is belenyúlt a könyvtárpolitika alakításába, és – persze mondanom sem kell – mindig a jó irányba, az akkor lehetséges optimum irányában mozdítva a dolgokat.

Ugyancsak láthatatlan maradt, senki sem tud ma már róla – pedig ez még dokumentálható is – Gerő Gyula, a könyvtáralapító, könyvtáreprófitetű. Könyvtárak tucatjai, megyei is akad köztük, köszönheték – annak idején – felépítetésüket. létüket Gerő Gyulának.

Tovább is van – mondjam még? Gerő Gyulát a minden rendű és rangú könyvtári, könyvtárosi szakmai szövegek fáradhatatlan és fölötte lelkiismeretes olvasóját – mit olvasóját, önkéntes és könyörtelen kritikusát, bírálóját, értelmezőjét és helyretevőjét – említeném. Gerő Gyula nemcsak – mondjuk – a frissen megjelent 3K-k kérlelhetetlen kritikusa, megpirosceruzázója, hasonlóan keresi és találja is persze a hibákat, tévedéseket, adatbéli és stílári vétségeket a könyvtári szakirodalom egész hatalmas mezején. A legutóbb, egy kitűnő könyvtártörténeti munka megjelenésekor a szerző szinte sírva mutatta nekem Gerő Gyula hozzá írt levelét, amely a műben található csacskaságokat pécézte ki. Mivel a hibajegyzék – egy egész könyvről volt szó – mindössze másfél oldalt tett ki, könnyedén megnyugtathattam a szerzőt: ennyi hibát Gerő Gyula a 3K egyetlen hosszabb bekezdésében szokott volt találni. Lehet, nem mindig kellemes ezekkel a gerői hibajegyzékekkel, pirossal átsatfrozott, kinyomtatott oldalakkal találkozni, de hogy nemcsak az ügynek használ ez az odafigyelés, hanem a szerzőknek, szerkesztőknek is, az tagadhatatlan.

Nem említem meg, hogy Gerő Gyula a második világháború hadtörténetének szaktörténetészi szintű és alaposságú ismerője, hogy elsőrendű műértő (a nagy Lipták Pál tudna erről érdemít mondani). Azt azonban még megemlíteném, hogy Gerő Gyulának köszönhető a Könyvtári Figyelő és a 3K oly sok tévelyégés után megtalált külsőne is. Legalábbis a szó dumas-i értelmében. Tudvalévű, hogy a Kaméliás hölgy hatalmas sikerű bemutatásakor többen is megkérdezték az idősb Dumas-t: ugye besegített fia darabjába. Hogyne, válaszolt az apa, a szerzőt én csináltam. (Tudvalévű, hogy az említett lapok külalakjának tervezője, a jelentős művész, Gerő Éva, az ünnepelt leánya.)

Elsépelte kifejezés, de megkerülhetetlen, mert mélyen igaz: Gerő Gyula carlyle-i mércével is igen nagy ember, nemcsak szakmánk mindenkori legnagyobbjainak egyike, de valóságos közintézmény is. Ha szakmánk nevében gratulálunk a nyolcvanévesnek, ezt önös érdekből is tesszük. Szükségünk van rá! Isten éltesse igen sokáig, erőben, egészségben, alkotó és kritizáló kedvben! (VK)

(A Könyvtári Intézetben 2005. február 11-én rendezett ünnepségen elhangzott köszöntő szerkesztett változata.)

Terra incognita

Megszokhattuk, hogy a Nemzeti Téka nem hivalkodó külsejű sorozatában *Nagy Attila* időről-időre a magyar olvasáskultúra kevésbé ismert és feldolgozott területeire vezet minket, de ez a kötet, mely *A feladatra készülni kell* címet és *A cigányság kulturális beilleszkedése és a közkönyvtár* alcímet viseli, s amelyet *Péterfi Ritával* közösen szerkesztett, valódi terra incognitára, feltérképezetlen területre visz. Feltérképezetlen és világszemléleti kérdésekkel aláaknázott területre.

Már a címben szereplő „beilleszkedés”, a kulturális integráció is ilyen robbanásveszélyes kérdés. A cigányság betagozódásának a magyar társadalomba elvileg két meghatározó útja van: az asszimiláció, vagyis a teljes feloldódás a többségi társadalomba, lemondás saját kulturális normáiról, szokásairól, vagy az integráció: a kulturális identitás, a közösségi keretek megőrzésével történő beilleszkedés a társadalom egészébe. Az identitás megőrzésének elkötelezett hívei – cigány és nem cigány értelmiségiek, művészek, pedagógusok, papok, a bemutatandó kötetben majd találkozunk velük – mindent megtesznek e kultúra újjáteremtéséért, kis csoportjukkal szemben viszont a cigányság tömegei – mint a múltban mindig, most is – a teljes asszimilációra törekednek. A könyvtár paradox helyzetbe kerül, esetleges kezdeményezéseit korántsem fogadja minden oldalról elismerés. Ha vállalja a cigány kultúra írott termékeinek gyűjtését és népszerűsítését, akkor rá kell döbennie – s most a kötet egyik szerzőjét, Landauer Attilát idézem: „Amíg nem része e kultúrának/kultúráknak a könyv és a belőle nyerhető információ, a könyvtárak részéről e közösségek – véleményem szerint legalábbis – megközelíthetetlenek. (Egyes emberek talán nem, de néhány ember kulturális integrációja nem azonos a közösség – s különösen nem a cigányság – kulturális integrációjával.)”

A feladat vállalásának vagy elutasításának kérdése azonban megkerülhetetlen, nem lehet a szőnyeg alá söpörni. Ha belegabalyodunk saját problémáinkba, célszerű távolabbra tekintenünk: vállalnak-e hasonló szerepet Észak- és Nyugat-Európa közkönyvtárai? Remek kalauz használhat, aki hozzájut Feimer Ágnes frissen készült, a közkönyvtárak szociális szerepvállalásáról szóló nemzetközi szemléjéhez. E kéziratnak már az első oldalain kiderül, már a „multiculturalism”, a „social exclusion”, a „social inclusion” szavak mindennél sűrűbb jelenléte elárulja, hogy ott a könyvtárak legégetőbb szociális feladatuknak a nyelvüket és kultúrájukat többé-kevésbé megőrző bevándorlók, az immár sem „vendég”-nek, sem „munkás”-nak nem tekinthető vendégmunkások nyomasztó, (nagy részt munkanélküli) tömegeinek ellátását, sajátos igényeik felismerését és kielégítését látják. (Egyébként a miénktől több területen eltérő könyvtári módszerekkel, de erről majd később.)

A Feimer Ágnes szemléjében ismertetett külföldi híradások nem egyes könyvtárak elszigetelt kezdeményezéseiről számolnak be, hanem jól szervezett, országos méretű, sőt (a skandináv államokban) több országra kiterjedő programokról. Nálunk, a mi körülményeink között az első feladatot a „miből indulhatunk ki?” tisztázása, a helyzet számbavétele jelentette. Ez sem volt könnyű. Mikor az OSZK

és a Könyvtári Intézet keretében, Nagy Attila irányításával megindult *A cigányság kulturális integrációja és a könyvtár* című kutatás, a megyei könyvtáraknak küldött érdeklődő kérdőívre csak három helyről érkezett érdemi válasz. (mint arról a könyv előszava beszámol). Lépésről-lépésre azonban kibontakozott a kezdeményező könyvtárosok kis köre, sőt a maroknyi tábor csapattá szerveződött, különösen a Könyvtári Intézet Oktatási Osztálya által szervezett tanfolyam alkalmából. A kutatást végzők által becserkészett, figyelemreméltó könyvtárosi és más kezdeményezések növekvő száma tette lehetővé kötetbe foglalásukat, az ismertetett könyv megjelenését. A szerkesztők a jó példák mozgósító erejében bízva tudatosan lemondtak arról, hogy hagyományos formájú kutatási jelentést vagy módszertani útmutatót adjanak közre. sőt egy másik oldalas összegezéstől eltekintve a közzételt esettanulmányok tanulságainak részletezőbb levonásáról is. „Hiszük és valljuk” – írják – „hogy a vonzó példák kiemelése, közkinccsé tétele hatékonyabb lehet, mint csupán a célok, a feladatok elvont felsorolása.” A valóság utóbb némileg beleszólt a szerkesztési koncepcióba: a sikeres példákat olykor kudarcok pöttyözték be, ez azonban nem módosított a kötet esetleírás-gyűjtemény jellegén.

A kötet – amelyet szakmailag *Diósi Ágnes* lektorált, nyelvilag pedig *Kovács Katalin* –, a szerkesztői előszón túl nyolc fejezetben, nyolc szerző tollával mutat be könyvtárosi, kisebb részben iskolai vagy egyházi kezdeményezéseket. A megközelítési módban és stílusban igencsak eltérő fejezetek színes sorát két pillér fogja össze: a bevezető és a záró tanulmány. A nyitó írás *Landauer Attila Utak és problémák a magyarországi cigánykutatásban* című veretes dolgozata; a kutatások múltjának és jelenlegi helyzetének egzakt ismertetése, a „naiv tudományok” érdekes és credeti bemutatása, a cigányság csoportjainak, rétegződésének pontos leírása. (Az utóbbi rész különösen hasznos olvasmány a témával ismerkedő könyvtárosok számára.) Landauer egyébként a cigány kultúra teljes egészében történeti átmentésének meg nem alkuvó híve, és szkeptikus a könyvtárak jelenlegi szerepvállalásával szemben: „Írásom nem szólt – mert a kitérő feladat s ebbéli igyekezet ellenére sem szólhatott – a könyvtárról, s különösen nem a közkönyvtár (esetleges) szerepéről a cigányság kulturális integrációjában – bármi legyen is ez a »kulturális integráció«. Mert nincs ilyen szerep” – írja. Landauer a könyvtárak lehetséges, valódi szerepét a jövőbe helyezi, a jelent a felkészülés időszakának tartja: „Komoly, a cigányság helyzetén valóban változtatni akaró, s életünk minden részletére kiterjedő állami szándék, ilyen irányú társadalmi konszenzus létrejötte esetén valóban komoly szerep várna a könyvtárakra és könyvtárosokra is (...) E szerepre felkészülni, készen lenni, minden magát komolyan vevő, szakmáját komolyan szerető, felelősségteljes könyvtárosnak kötelessége.”

A Nagy Attila és Péterfi Rita által jól megkomponált kötet másik, lezáró pillére *Kardos Ferenc Romák a könyvtárban – könyvtár a magyarországi roma kultúrában* című terjedelmes tanulmánya; ez mintha a kötetet indító kemény, a részeredményeket nem értékelő álláspont ellensúlya lenne. Kardos konkrét leírások, pontos elemzések hosszú sorával meggyőzően mutatja be a nagykanizsai Halis István Városi Könyvtár – saját munkahelye – példáján, hogy a közkönyvtár már most is sokoldalú és valós szerepet vállalhat a cigányok társadalmi integrációjában. Bár ez a tanulmány is az esettanulmányok sorába illeszkedik, azonban terjedelmével, a könyvtári munka minden területére kiterjedő megfigyeléseivel és főként a konkrét eseteken túlmutató, általánosítható elvek megfogalmazásával kiemelkedik a

többi írás közül. (Ha e recenzió szerzője kötelező irodalmat jelölhetne ki, Landauer Attila bevezetését az egyetemeken, főiskolákon tanuló könyvtárszakos hallgatók számára, Kardos Ferenc tanulmányát minden közkönyvtárban dolgozó számára olvasmányul ajánlaná.)

A többi tanulmány eltérő megközelítési móddal más-más területre vezet. Közös bennük az elkötelezettség, az új utak keresése. Mit tehet egy városi fiókkönyvtár? *Hegedűsné Zöldi Hedvig* a budapesti Kálvária téri könyvtár törekvéseiről, sikereiről és problémáiról számol be; Nagy Attila foglalja össze *Jánosi Katalin*, *Kőszegi Katalin* és *Oláh Anna* kezdeményezéseit a budapesti Dagály utcai könyvtárban. *Szilágyi Irén* és *Vraukóné Lukács Ilona* más oldalról közelít: hogyan lehet egy-egy megyei hálózatban, Hajdú-Bihar, illetve Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében optimálisan megszervezni a cigányok speciális igényeinek kielégítését. *Harmat József* az elkötelezett személyiség szerepéről ír: hogyan változtatta *Lankó József* lelkész a teljes egészében cigányok lakta Alsószentmártont „a remény egy szigetévé”, és hogyan szervezte meg Mánfán a cigánykollégiumot. A Tagore Tanodáról, erről a sajátos ózdi intézményről és az ózdi Városi Könyvtár szerepéről *Péterfi Rita* számol be. *A beilleszkedés egy lehetséges útja – Az uszakai cigányok találkozása a kereszténységgel* címet viselő tanulmány, Péterfi Rita és *Szűcs Hajnalka* írása egyrészt a szociológiai módszerek professzionális, mintaszerű alkalmazásával tűnik ki, másrészt új távlataival: elmélyülten elemzi a vallás lehetséges szerepét az integrációs folyamatban. Szociológiailag ez a tanulmány hatol kétségtelenül a legmélyebbre, ez méri fel a legérzékenyebben a társadalmi problémákat, a foglalkoztatottság és a lakáshelyzet kérdéseiből kiindulva az egészségügyön át a hitélet változásáig.

Ez a vázlatos tartalmi felsorolás is mutatja, hogy a kötet szerkesztőinek szándéka a kulturális integráció szereplőinek széles körű, a könyvtáron túlra is kiterjedő számbavétele volt. A cél „a helyi könyvtárak, könyvtárosok mellett lakások, iskolák, óvodák, polgármesteri hivatalok, kisebbségi önkormányzatok, rendőrség, cigánytelepek, paplak és templom felkeresése” – írja Nagy Attila. Tiszteletre méltó szándék, de vajon egy ilyen „Magyarország felfedezése” nagyságrendű program keresztülvihető-e az adott keretek között? Az átfogó tervből mindenesetre egy-egy szelet megvalósult és bekerült a kötetbe, szerepelnek benne tanodák, lelkészek, egyházalapítók, költők és más „kulturálovások” (egy fejezet címét kölcsönözve).

Mi most a könyvtári tevékenységre szűkítve emeljük ki a tanulmányok néhány közös és fontos témáját. Az egyik ilyen kulcsfontosságú kérdés a speciális gyűjtemény létrehozása. Erről szinte minden megszólaló könyvtáros beszámolt, hangot adva az elméleti és a gyakorlati nehézségeknek is: mi számít cigány kultúrának? Hol a határ és ki kompetens ennek meghúzásában? És csaknem minden beszámoló leírta, hogy cigány gyűjteményüket előszeretettel veszik igénybe az egyetemi és főiskolai hallgatók, szakdolgozatók, kutatók, szociológusok, lelkészek, néprajzosok, szociális munkások, de nem veszik igénybe a cigányok. Kéményen beleütközünk itt kiinduló problémánkba, az integráció és az asszimiláció kérdésébe. Ugyancsak sokan írtak a kapcsolat felvételének nehézségeiről, kísérleteikről, kudarcaikról és a megtalált jó módszerekről. Többen ismertetik, hogyan nyerték meg a gyerekeket, érdekes sorokat olvashatunk a cigány családok gyereknevelési szokásairól és ennek hatásáról a gyerekek könyvtárhasználatára. A könyvtárosok beszámolnak gyermekklubjaikról, a túlnyomórészt cigány gyere-

keknek szervezett olvasótáborokról, az iskolák által szervezett könyvtárlátogatásokról. Többen a gyerekek megnyerésében látják a probléma kulcsát: „Azok a cigánygyerekek a leghűségesebb olvasóim” – mondja *Peszeki Imréné* kenderesi gyerekkönyvtáros – „akiknek a szüleit már húsz évvel ezelőtt sikerült a könyvtár használóivá tennem...” Nagy Attila itt látja a konfliktus hosszú távú megoldásának egyik lehetőségét: „Family literacy, vagyis a szülői és a gyermeket egyszerre kell érdekeltté tenni ...” A könyvtárba lépő felnőttek magatartásáról, küszöbfélelmükről, az ebből fakadó féltékenységükről vagy az ezt kompenzáló agresszivitásukról Kardos Ferenc beszámolójából olvashatunk igen figyelemreméltó oldalakat. S ugyanő remek, tárgyilagos elemzést ad a könyvtárosi magatartásról is ezekben a szituációkban. Külön fejezetbe lehetne gyűjteni azokat az oldalakat, amelyeken a könyvtárosok a különböző társadalmi szervezetekkel, intézményekkel való kapcsolatuk kiépítéséről, sikeres vagy csikorgó együttműködésükről írnak. Leggyakrabban az iskola szerepel – a pedagógus magatartások széles skáláját bemutató pillanatsfelvételekkel – és sűrűn szerepelnek természetesen a cigány kisebbségi önkormányzatok is. Akik beszámolójukban az ellátás szervezeti kérdéseire koncentráltak, azoknál a pályázati lehetőségek leírása kapott nagyobb szerepet. A könyvtáros magatartásáról viszonylag kevés szó esik, de voltaképp az egész kötet arról szól.

Összegezve: az olvasó egy nagyon fontos kérdés sokoldalú, nyitott megközelítést vesz ki kézbe, amiben ki-ki meg fogja találni az őt érdeklő sorokat – és valószínűleg fog találni vitára készítőket is. Nem szokványos szakmai könyv kerül a könyvtárak polcaira, hanem egy nehéz szakmai problémával való első széleskörű, kutatói szembenézés dokumentuma. Nem egyszerűen olvasni kell, hanem használni és megvitatni. Gondolom, ezért készült.

Itt véget is érne a könyvismertetés, ha a szerkesztők egy bizakodó megjegyzése – miszerint „a hasonló, netán azonos témájú, de elmélyültebb, gazdagabb kötetek megjelentetése az újjászervezett Könyvtári Intézetben nem várat majd magára...” – nem hátorítaná fel a recenzió íróját arra, hogy az általa is fontosnak tartott és remélt újabb kötet gazdagítására néhány javaslatot tegyen. (Megjegyezve, hogy a „hasonló témák” közül mindennél fontosabbnak tartaná az egészségi hátránnyal sújtottak részére nyújtott könyvtári szolgáltatások korszerű összegezését).

1. A beilleszkedés alapintézménye az iskola, a könyvtárak közül tehát az iskolai könyvtár játszhatja a legfontosabb szerepet. Helyzetüknél fogva az iskolai könyvtárak állnak a legközvetlenebb kapcsolatban a cigánysággal, a tanulók könyvtárhasználatra oktatása–nevelése–csábítása terén ők vannak a legtöbb jó és rossz tapasztalat birtokában. (S aligha rendelkezik e téren más több tapasztalattal, mint a pécsi Gandhi Gimnázium könyvtára, amelyet modell jelleggel, roma mintakönyvtári igénnyel hoztak létre, nyilvános jellegűnek szánva. Bárhogy is vélekedjünk erről a nagy publicitást kapott gimnáziumról – a kötet egyik tanulmányírója is fenntartásokat fogalmaz meg –, könyvtára a témakörben megkerülhetetlen.) A kötet előszava szerint az iskolai könyvtárak pénz- és időhiány miatt maradtak ki. Nagy kár, a következő kötetben érdeklődve várom, ők hogyan látják – pedagógus-könyvtárosként – ezt a problémát.

2. A kötetben háttérbe szorul az a gondolat, hogy a ma közkönyvtára nemcsak olvasnivalót (és rendezvényeket) nyújt, hanem gyakorlatias, „közhasznú” tájékoz-

tatást, segítséget is. Figyelemre méltó, hogy a skandináv és angol közkönyvtárak mindenekelőtt ezt ajánlják fel etnikai kisebbségeiknek. Például a dán könyvtárak elsősorban nem könyvet kínálnak, (persze azt is, bőven!), hanem a mindennapi életben való eligazodáshoz szükséges információkat, a célcsoport nyelvéhez, szükségleteihez igazodó, központilag szerkesztett adatbázisuk segítségével, amelyet az települések könyvtárai helyi adatokkal kiegészítve használnak. Tapasztalataik szerint ez teszi a könyvek világától egyébként idegenkedő etnikai csoportokat is könyvtárlátogatóvá. Talán a mi könyvtárainkban is ez nyithatna szélesebb utat a cigányság felnőtt rétegeihez. „Bizonyos, hogy a felnőtt roma könyvtárhasználó” – írja a nagykanizsai beszámoló – „első látogatásakor többnyire olyan segítséget is vár a könyvtárostól – főleg, ha a könyvtáros nyitott erre -, amely nem a könyvtári munka része, hanem valamilyen ügyviteli segítő munka.” A megfogalmazást pontosítanám: mindenféle tájékoztató jellegű segítség része a könyvtári munkának. (A szöveg további részében Kardos Ferenc már maga is azt ajánlja, hogy a könyvtáros, ha nem is a feladat teljes megoldásával, de a megoldáshoz vezető tájékoztatás megadásával mindig legyen az olvasó segítségére.) Mindenesetre Kardos eseteirása jelzi, hogy olyan általános igényről van szó, amit a beilleszkedést szolgáló könyvtári stratégiánkban az eddiginél jobban figyelembe kell vennünk.

3. A kötet leírásaiban többnyire magányos kezdeményező hős küzdelmeiről olvashatunk. Jó lenne, ha a következő kötet már a mögöttük álló könyvtárügyet, annak stratégiáját, az ügyet segítő intézményrendszert is bemutatná. Nem az egyéni példák mozgósító erejű bemutatása helyett, hanem azok mellett. Egy példával szeretném ennek szükségességét érzékeltetni. A jelen kötet úgyszólván minden könyvtári beszámolójában szerepel a speciális gyűjtemény összeállításának leírása, az ezzel járó sok gond, nehezen megoldható feladat ecsetelése. A skandináv országokban központilag állítják elő – több nyelven – a vendégmunkások és letelepültek számára készített ajánló irodalomjegyzékeket, gondoskodva a művek beszerzési lehetőségéről is. De nekünk nem is kell Malmöig mennünk: a kötet már most is hasznosan segített volna olvasóinak, ha beszámol arról, hogy az Országos Idegennyelvű Könyvtár – mint az ezzel a feladattal megbízott országos intézmény – milyen szolgáltatásokat nyújt e téren. A következő kötetben e szolgáltatások ismertetésének, elemzésének feltétlenül szerepelni kell. Erről egyébként a 3K-ban megjelent már egy fontos cikk, az egyik beszámoló utal is rá, kár, hogy az irodalomjegyzékből kimaradt.

Apropó. irodalomjegyzék. A kötetet a magyar cigányság kulturális beilleszkedéséről összeállított, gazdag és friss anyagú bibliográfia zárja. 150 tétel, de ebből csak egy foglalkozik a könyvtárral.

Ezen is el lehet tűnődni.

Egyébként azt hallottam, hogy a kötet elolvasása után máris jelentkezett a szerkesztőknél egy könyvtáros: ő is szeretne ebbe a feladatba bekapcsolódni. Ez jobban minősíti a munkát, mint bármely recenzió.

(A feladatra készülni kell. A cigányság kulturális beilleszkedése és a közkönyvtár. Szerk. Nagy Attila, Péterfi Rita. Bp. 2004. OSZK–Gondolat, 225 p. /Nemzeti Téka/)

Katsányi Sándor

Egy könyvtárosnő emlékezete

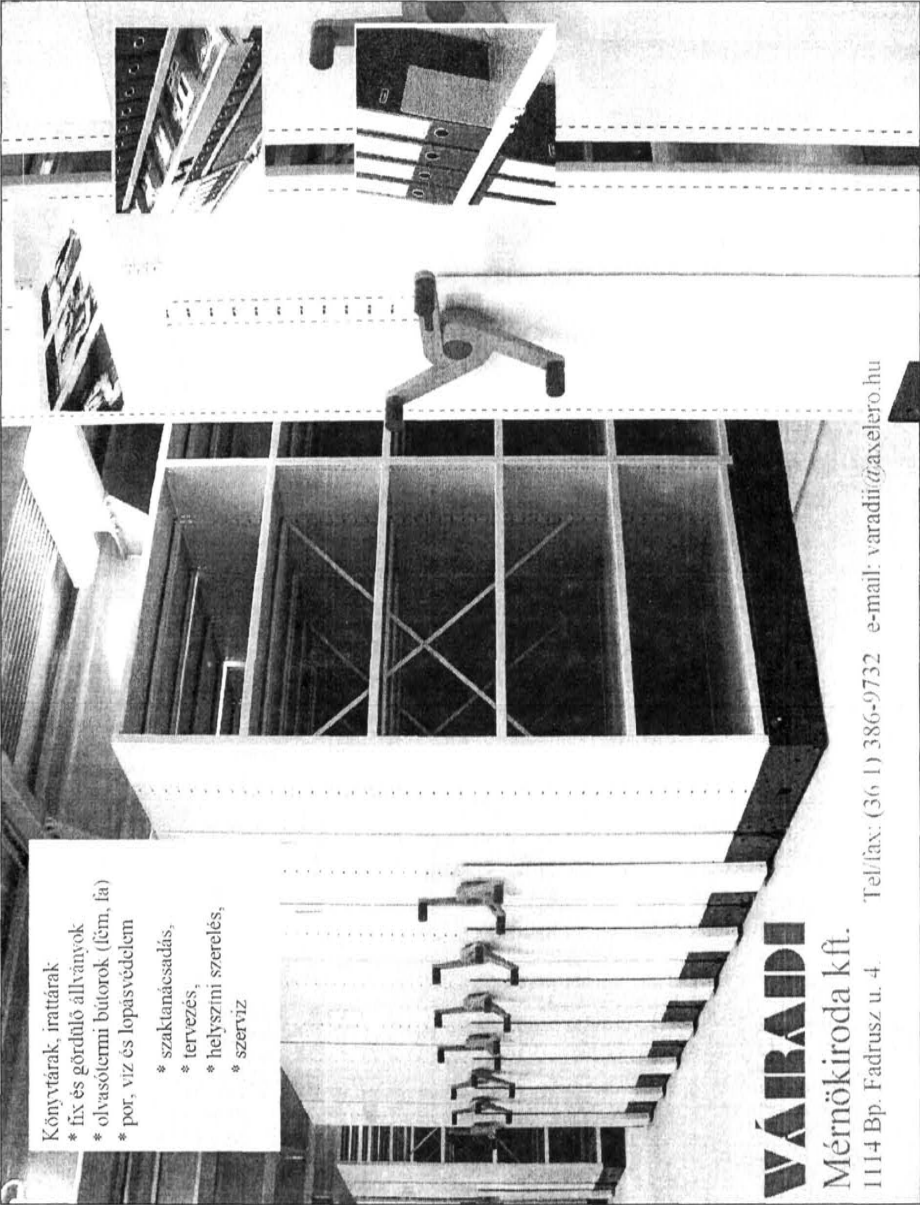
Majtényiné Túri Katalin halálának ötödik évfordulójára jelent meg Szentesen a *Megszakadt életút* című dokumentumkötet. Ki volt ez a fiatalon, mindössze negyvenhat évesen eltávozott asszony? Könyvtáros volt. Könyvtáros volt először is végzettségét tekintve, hiszen legelőbb a debreceni tanítóképzőben végezte el a népművelés–könyvtár szakot (1975), utóbb Nyíregyházán a tanárképző főiskolán szerzett könyvtár szakon másoddiplomát (1980), és immár családanyaként elvégezte az ELTE könyvtár–informatika szakát (1994). Könyvtáros volt munkahelyeit tekintve is; pályakezdőként képesítés nélkül dolgozott, majd a Szentesi Városi Könyvtárban helyezkedett el, később – az ország legfiatalabb könyvtárigazgatójaként – vezette az intézményt. 1993-tól haláláig a hódmezővásárhelyi Németh László Városi Könyvtár igazgatóhelyetteseként dolgozott. Könyvtáros volt hivatása szerint is, mert a szakfelügyeleti munka után két városi könyvtár igazgatásának napi „aprómunkájától” rendezvények sokaságának szervezésén át fontos helyismereti kiadványok (*Szentesi ki kicsoda; Vásárhelyi Almanach; Hódmezővásárhely jeles tudósai*) összeállításáig a könyvtári munka szinte minden területén kipróbálta magát, és sikerrel. De könyvtáros volt a *Szentesi Élet* című lap szerkesztőjeként, könyvtáros volt a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola óraadó tanáraként, könyvtáros volt a meggyeszerze híres író-olvasó találkozók szervezőjeként, könyvtárosként lett Kiváló Népművelő, ilyenként volt a hódmezővásárhelyi könyvtár információs centrumként való megújítója, ekként volt szorgalmas pályázatíró, mindkét város kulturális, művelődési intézményeivel való együttműködés szorgalmazója... Joggal mondhatnánk tehát, egész életét a könyvtárnak, a hazai, illetve a Csongrád megyei könyvtárügynek szentelte. Pedig az élet sok-sok nehézséget, sőt drámai fordulatot tartogatott Túri Katalin számára. Mindhárom diplomáját munka mellett szerezte meg; tizenkét évesen halt meg Gergely nevű kisfia, és a gyászoló édesanyjának volt ereje folyton újrakezdeni, Szentes után Hódmezővásárhelyen, két főiskolai diploma után az egyetemen, fia halála után másik gyermeket vállalva. Azonban a korai halállal szemben alul maradt.

Az emlékkötet öt fejezetben közli a Majtényiné Túri Katalin életével és munkásságával kapcsolatos dokumentumokat. Az első részben két kollégájának visszaemlékezése olvasható; a másodikban a róla íródott újságcikkek, a vele készült interjúk találhatóak (köztük egy 1999-ben, a halála esztendejében készült figyelemre méltó rádiós beszélgetés); a harmadik részbe kerültek saját írásai (hírlapi cikkek, kiállítási beszámolók, közéleti jegyzetek, recenziók); végül az utolsó fejezetben olvashatók a halálára megjelent gyászközlemények, nekrológok. Ebben a sorrendben kerülnek tehát az érdeklődők elé Túri Katalin rövid, ám munkás – okkal mondhatnánk küzdelmes – életének, pályájának írott dokumentumai, néhány fénykép, portré és cikk-másolat mellett.

A vékony kötetkét átlapozó, végigolvasó előtt egy fiatalon, ereje és munkakedve teljében eltávozott könyvtáros arcképe bontakozik ki. Olyan emberé, aki

talán nem vitt végbe országot rengető dolgokat, de fáradhatatlanul dolgozott azért, hogy a könyv, az olvasás élménye minél többek személyiségét gazdagítsa. Ebben az értelemben is, meg lényéből fakadóan is igazi humanista volt – ahogyan az egyik ráemlékező vallomásában hangsúlyozza is. De a méltató szavak helyett és mellett mindennél többet elárul emberi lényegéről egy interjúban megfogalmazott hitvallása: „Az ember vagy tanul vagy tanít”. (MLM)

(Megszakadt életút. Emlékezés Majtényiné Túri Katalin könyvtárosra [1953-1999]
Szerk. Labádi Lajos. Szentes, 2004. Szentes Város Önkormányzata, 82 p.)

Könyvtárak, irattárak

- * fix és gördülő állványok
- * olvasótermi bútorok (fém, fa)
- * por, víz és lopásvédelem
- * szaktanácsadás,
- * tervezés,
- * helyszíni szerelés,
- * szervíz

VÁRADI

Mérmőiroda kft.

1114 Bp. Fadrusz u. 4.

Tel/fax: (36 1) 386-9732 e-mail: varadii@axelero.hu

3K
3K
3K
3K
3K